

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1943:14
JUSTITIEDEPARTEMENTET

BETÄNKANDE

ANGÅENDE

ÅTGÄRDER MOT SPEKULATION
I VATTENKRAFT

AVGIVET AV

SÄRSKILDA INOM JUSTITIEDEPARTEMENTET

TILLKALLADE SAKKUNNIGA

S T O C K H O L M

1 9 4 3

Statens offentliga utredningar 1943

Kronologisk förteckning

1. Betänkande med författnings- och organisationsförslag för genomförande av ett förstatligande av den allmänna väghållningen på landet m. m. Beckman. 321 s. K.
2. Flyttningersättningssakkunniga. Betänkande med förslag till författningar angående ersättning för flyttningskostnad. Marcus. 156 s. Ff.
3. 1941 års familjebeskattningsakkunniga. Betänkande med förslag till ändrade grunder för familjebeskattningen. Marcus. 170 s. Ff.
4. Utredning rörande skogsnäringens ekonomiska läge med förslag till åtgärder för höjande av näringens bärkraft. 3. Skogsbrukets transportfrågor: Vågar och järnvägar. Idun. 260 s. Jo.
5. Utredning rörande polismäns anslutning till politiska ytterlighetsriktningar m. m. Norstedt. 40 s. S.
6. Utredning och förslag angående pappersformaten inom statsförvaltningen. Beckman. 116 s. H.
7. 1940 års skolutrednings betänkanden och utredningar. Bilaga 1. Hygieniska förutsättningar för skolarbetet. Av U. Hjärne. Idun. 66 s. E.
8. Betänkande angående levnadskostnadsindex. Norstedt. 147 s. Ff.
9. Utredning och förslag angående statsbidrag till daghem och lekskolor m. m. Beckman. 99 s. S.
10. 1940 års civila byggnadsutredning. Betänkande 1. Förslag till ändringar i Kungl. Maj:ts byggnadsstadga samt till föreskrifter rörande planläggning och utförande av byggnad för vissa vårdanstalter och folk tandpolikliniker. Beckman. 80 s. K.
11. Utredning rörande den tekniskt-vetenskapliga forskningens ordnande. 4. Förslag till åtgärder för textilforskningens ordnande. Hæggström. 82 s. H.
12. Betänkande med förslag till statliga åtgärder för stödjande av den privata motorlösa flygningens och modellflygningens utveckling. Beckman. 77 s. F6.
13. Besparingsberedningens slututlåtande. Marcus. 158 s. Ff.
14. Betänkande angående åtgärder mot spekulation i vattenkraft. Norstedt. 79 s. Ju.

Ann. Om särskild tryckort ej anges, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. E. = ecklesiastikdepartementet, Jo. = jordbruksdepartementet. Enligt kungörelsen den 3 febr. 1922 ang. statens offentliga utredningars yttre anordning (nr 98) utgivas utredningarna i omslag med enhetlig färg för varje departement.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1943: 14
JUSTITIEDEPARTEMENTET

BETÄNKANDE

ANGÅENDE

ÅTGÄRDER MOT SPEKULATION I VATTENKRAFT

AVGIVET AV

SÄRSKILDA INOM JUSTITIEDEPARTEMENTET

TILLKALLADE SAKKUNNIGA

STOCKHOLM 1943

KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER

430441

STATENS OFFENTLIGA FÖRHANDLINGAR 1883
FÖRSTÅNDAMÅNS

BRÄNNKÄNDIS

INGÅR

ÅTGÄRDER MOT SPRICKNING

I VATTENKRAFT

ÅR 1883

FÄRSKIFTA I DEN FÖRSTA FÖRHANDLINGEN

ÅR 1883

STOCKHOLM 1883

KUNGL. BOKHÅLLNINGEN

Till Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. justitiedepartementet.

Enligt Kungl. Maj:ts bemyndiganden den 30 oktober 1942 och den 8 januari 1943 har Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. justitiedepartementet tillkallat advokaten Nils Berggren, revisionssekreteraren Nils Rignell, driftdirektören Åke Rusck, civilingenjören Erik Upmark och byråchefen för lagärenden Gösta Walin att verkställa utredning av frågan om lagstiftning rörande åtgärder i syfte att hindra spekulation i vattenkraft ävensom utsett byråchefen Walin att vara de sakkunnigas ordförande.

Revisionssekreteraren Rignell har, efter att ha deltagit i den väsentliga delen av utredningsarbetet, avlidit den 13 februari 1943.

Till fullgörande av uppdraget få undertecknade härmed — efter att jämväl ha rådfört sig hos skatteteknisk expertis — vördsamt överlämna förslag till lag om ändring i vissa delar av vattenlagen och lag om ändring i vissa delar av kommunalskattelagen jämte motivering.

Stockholm den 27 februari 1943.

GÖSTA WALIN

NILS BERGGREN

ÅKE RUSCK

ERIK UPMARK

The first standard was issued for the purpose of...

Enlightenment. The first standard was issued for the purpose of... 1800 per Herr Staatsrat und Director der Kunst, Joseph von Schreyvogl, in Wien. In der ersten Ausgabe des Buches, erschienen im Jahr 1800, ist die erste Abbildung der ersten Standardmünze zu sehen. Die Münze ist ein Silberstück von 10 Schillingen. Die Rückseite zeigt die Kaiserkrone und die Aufschrift 'K. K. O. A. 1800'. Die Vorderseite zeigt die Aufschrift '10 S.' und die Jahreszahl '1800'. Die Münze ist ein gutes Beispiel für die ersten Standardmünzen, die in Österreich geprägt wurden.

1800

1800

1800

1800

F Ö R F A T T N I N G S T E X T .

F ö r s l a g

till

Lag om ändring i vissa delar av vattenlagen.

Härigenom förordnas, att 1 kap. 14 § vattenlagen skall jämte rubrik erhålla nedan angiven lydelse, att nuvarande 14 §¹ i nämnda kap. skall med bibehållen rubrik betecknas 15 § samt att 2 kap. 16 §, 9 kap. 13, 20, 34 och 48 §§ samma lag skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives.

1 kap.

Om rätt att under vissa förhållanden taga i anspråk annans strömfall.

14 §.

Finnes för planmässigt utnyttjande av tillgänglig vattenkraft erforderligt, att visst strömfall utbygges, och kan det ej antagas, att den, som råder över vattenkraften i strömfallet, själv kommer att utan avsevärt dröjsmål utbygga det på ändamålsenligt sätt, äger Konungen på ansökan förordna, att, om hinder enligt 2 kap. eljest ej möter, vattenkraften i strömfallet må mot ersättning, som i 9 kap. skils, i stället tillgodogöras av kronan, kommun eller annan, som är beredd att utan uppskov utbygga fallet; dock må ej på grund av vad nu sagts rätt att tillgodogöra sig vattenkraft, som tillkommer kronan, utan riksdagens medgivande upplåtas åt annan. Vid meddelande av förordnande äger Konungen föreskriva de villkor med avseende å strömfallets utnyttjande, som ur allmän synpunkt finnas erforderliga.

Då Konungens förordnande enligt första stycket blivit sökt, skall tillfälle lämnas envar, som har del i strömfallet, att avgiva yttrande i anledning av ansökningen inom ett år från det ansökningen jämte erforderlig utredning i ärendet delgivits honom. Om synnerliga skäl därtill äro, må Konungen bestämman kortare tid, dock minst tre månader. Delgivning skall genom sökandens försorg verkställas på sätt om stämning är stadgat, dock att, om ej utan avsevärd omgång kan utrönas, vilka som hava del i strömfallet, delgivning må ske genom kungörelse i allmänna tidningarna och tidning inom orten. Äro vid ansökningen fogade ritningar eller andra handlingar av vidlyftig beskaffenhet, äger Konungen förordna, att de må undantagas från delgivning. Om förordnande enligt första stycket meddelas, skall vattendomstolen genast underrättas.

¹ Beträffande nuvarande lydelse av 1 kap. 14 §, se 1939: 146, och av 9 kap. 48 §, se 1926: 194.

Rätt att på grund av förordnande enligt första stycket tillgodogöra sig annans vattenkraft må ej från innehavaren övergå på annan, utan att Konungen medgiver det.

Har ej den, som innehar sådan rätt, inom ett år från det Konungens förordnande meddelades hos vattendomstolen sökt tillstånd enligt 2 kap. till strömfallets utbyggande eller varder ansökan om sådant tillstånd avslagen, vare förordnandet förfallet; och må nytt förordnande med avseende å strömfallet ej utan synnerliga skäl meddelas inom tio år därefter. Samma lag vare, om ersättning för vattenkraften, som bestämts i penningar, ej guldits inom tre månader efter det ersättningen blivit fastställd genom utslag som vunnit laga kraft, såvida icke strömfallet enligt medgivande av ersättningstagaren tagits i besittning utan att ersättningen guldits, eller om strömfallet ej utbygges inom tid, som vattendomstolen bestämmer.

2 kap.

16 §.

Där utmål — — — oundgängligen tarvas.

Tages strömfall i anspråk jämlikt 1 kap. 14 §, må utmål, som i första stycket sägs, lösas, om så erfordras.

9 kap.

13 §.

Där någon — — — av kraft.

Tages strömfall i anspråk jämlikt 1 kap. 14 §, skall ock under villkor, som i första stycket sägs, ersättning utgå medelst kraftöverföring, i den mån fastighet, till vilken vattenkraften hört, kan anses hava behov av kraft. Samma lag vare, om vattenkraften varit avsedd för viss anläggning eller ort, till vilken ersättningstagaren är berättigad att överföra kraftbelopp, som tillerkännes honom, och den anläggning eller ort kan anses hava behov av kraften.

Kraft, som lämnas i ersättning efter vad i första och andra styckena sägs, skall, med det undantag allenast, vartill stadgandet i 33 § sista stycket föranleder, tillhandahållas från den för vattenkraftens utnyttjande avsedda anläggning.

20 §.

Är fråga — — — sistnämnda kostnad.

Där fråga — — — är berättigad.

Vad i första och andra styckena sägs gälle i tillämpliga delar beträffande ersättning för vattenkraft på grund av stadgandena i 1 kap. 14 § och 2 kap. 23 §.

34 §.

Avstås på grund av stadgandena i 1 kap. 14 § eller 2 kap. 5, 6 eller 7 § tillgodogjord vattenkraft, vare ersättningsgivaren pliktig att till säkerhet för den kostnad och skada, som må tillskyndas ersättningstagaren därigenom,

att kraftanläggningen och anordningarna för kraftöverföringen till äventyrs icke varda inom föreskriven tid fullbordade, hos Konungens befallningshavande ställa pant eller borgen till det belopp, som för varje fall i laga ordning bestämts.

Avser kraftöverföringen — — — nu sagts.

48 §.

Ersättning i penningar skall beräknas till fulla värdet och hälften därutöver, då fråga är om ersättning för:

5. intrång, som avses i 2 kap. 16 § första stycket, så ock intrång genom ledning för elektrisk kraftöverföring;

6. besittningsrätt för — — — sådana byggnader.

Om undantag — — — skils i 50 §.

Denna lag träder i kraft den

F ö r s l a g
till
L a g
om ändring i vissa delar av kommunalskattelagen den 28 september
1928 (nr 370).

Häri genom förordnas, att 35 § samt anvisningarna till 28 och 36 §§¹ kommunalskattelagen den 28 september 1928 skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives.

35 §.

Till *intäkt* av tillfällig förvärvsverksamhet hänföres intäkt, som skattskyldig haft av annan förvärvskälla än förut nämnts och som ej heller härflutit av kapital. Hit räknas således *dels* vinst å *icke yrkesmässig* avyttring av fast eller lös egendom, som förvärvats genom köp, byte eller därmed jämförligt fång och varit i den skattskyldiges ägo, om det är antingen fast egendom, vars värde huvudsakligen består i vattenkraft, eller ock rättighet till vattenkraft, under mindre än trettio år och, om det är annan fastighet än nyss sagts, under mindre än tio år samt eljest under mindre än fem år (realisationsvinst), ävensom lotterivinst, därest densamma icke jämlikt 19 § är frikallad från beskattning, *dels ock* intäkt genom tillfälligt bedriven vetenskaplig, litterär, konstnärlig eller därmed jämförlig verksamhet, intäkt av tillfälligt uppdrag, såsom uppdrag att förrätta bouppteckning, arvskifte, auktion, besiktning, värdering, skogsräkning, ävensom intäkt av annan därmed jämförlig inkomstgivande verksamhet av tillfällig natur. (Se vidare anvisningarna.)

Anvisningar

till 28 §.

1. Till intäkt — — — försäljningsvinst i övrigt upptages såsom intäkt av tillfällig förvärvsverksamhet i den mån förutsättningarna för skattepliktigt realisationsvinst föreligga.

Har egendom avyttrats med förbehåll om rätt till viss periodisk prestation, skall kapitalvärdet därav anses såsom vederlag vid avyttringen, där ej rättigheten avser undantagsförmåner, som omförmälas i 22 §, eller därmed jämförliga förmåner.

2. Ränteintäkt samt — — — till 38 §).

¹ Senaste lydelse av anvisningarna till 28 §, se 1938: 368, och till 36 §, se 1942: 277.

till 36 §.

1. Vid beräkning — — — annan förvärvskälla. Är fråga om beskattning av realisationsvinst genom avyttring efter minst tio år av fast egendom, vars värde huvudsakligen består i vattenkraft, eller av rättighet till vattenkraft, må den avyttrade egendomens värde tio år före avyttringen avdragas i stället för erlagd köpeskillning och andra omkostnader, som nedlagts på egendomen mer än tio år förut; och skall därvid såsom egendomens värde anses taxeringsvärdet, om det ej av särskild anledning finnes hava varit för högt.

Har egendom avyttrats med förbehåll om rätt till viss periodisk prestation, skall kapitalvärdet därav anses såsom vederlag vid avyttringen, där ej rättigheten avser undantagsförmåner, som omförmälas i 22 §, eller därmed jämförliga förmåner.

2. För att förlust å icke yrkesmässig avyttring av fast eller lös egendom skall få avdragas erfordras, att förlusten under beskattningsåret uppkommit genom avyttring av fast eller lös egendom, som förvärvats genom köp, byte eller därmed jämförligt fång och varit i säljarens ägo, om det är antingen fast egendom, vars värde huvudsakligen består i vattenkraft, eller ock rättighet till vattenkraft, under mindre än trettio år och, om det är annan fastighet än nyss sagts, under mindre än tio år samt eljest under mindre än fem år. Realisationsförlust beräknas efter samma regler, som gälla för beräkning av realisationsvinst, dock att första stycket sista meningen under punkt 1 ej skall äga tillämpning. Avdrag är medgivet — — — överstigit lotterivinsten.

3. I punkt 6 — — — annan förvärvskälla.

Denna lag träder i kraft den

MOTIVERING.

Gällande rätt m. m.

Vattenlagen.

Liksom äldre lag bygger vattenlagen den 28 juni 1918 på principen, att rätten till vattnet följer äganderätten till grunden. I 1 kap. 1 § uttalas sålunda, att envar äger att — med de i vattenlagen stadgade eller eljest lagligen gällande inskränkningar — råda över det vatten som finnes å hans grund. Enligt 2 § njuter i rinnande vatten vardera sidans ägare lika lott i vattnet, ändå att större del därav framrinner å den enes grund än å den andres. Genom sistnämnda bestämmelse göres dock ej rubbning i den rätt till större lott i vattnet, som kan grundas på dom, urminnes hävd eller annan särskild rättsgrund. Där utan sådan rättsgrund ena sidans ägare, då vattenlagen trädde i kraft, vid lågvatten tillgodogjorde sig mer än hälften av den framrinnande vattenmängden, äger han till bevarande av sin rätt till vattnet åberopa förut gällande lag.

Att vattenrätten följer äganderätten till grunden innebär, att den utgör tillbehör till fast egendom. Vattenrätt följer sålunda med köp av fastighet och kan upplåtas med servitutsrätt eller nyttjanderätt liksom fastigheten i övrigt. Om strömfallet äges av kronan, finnes möjlighet att för viss tid upplåta fallet under ett särskilt slags nyttjanderätt, s. k. vattenfallsrätt. Ofta har strömfallet jämte utmål vid skifte avsatts såsom en samfällighet för skifteslaget. Där så ej varit förhållandet, har strömfallet jämte erforderlig mark ofta skilts från den fastighet, till vilken det ursprungligen hört, genom jorddelningsförrättning.

Ett strömfalls ägare har frihet att själv bestämma, om och när han önskar utbygga fallet. Han kan också avgöra, i vilken omfattning han anser lämpligt att tillgodogöra sig vattenkraften. Obligatorisk förprovning är emellertid i vidsträckt omfattning föreskriven, när det gäller frågan om en vattenbyggnads tillåtlighet och sättet för dess utförande. Enligt 2 kap. 20 § vattenlagen må ej i älv, ström, å eller större bäck arbete för uppförande eller förändrande av damm påbörjas, förrän vattendomstolen meddelat besked, huru och under vilka villkor arbetet må göras. Om genom annat byggande i dylikt vattendrag märkbar inverkan kan ske på vattenståndet eller vattnets lopp, skall vad nu sagts om förprovning likaledes gälla, om det ej är uppenbart att varken allmän eller enskild rätt förnärmas genom bygganden. Äro i andra fall sannolika skäl, att genom byggande i vatten allmän eller enskild rätt förnärmas, erfordras jämväl domstolens provning. Från dessa regler finnas emellertid vissa närmare angivna undantag. Byggnad i vatten skall

enligt 2 kap. 2 § utföras på sådant sätt att ändamålet må utan oskäligen kostnad vinnas med minsta intrång och olägenhet för annan.

För den händelse att rätten till ett strömfallet är fördelad på olika händer innehåller vattenlagen bestämmelser som innebära att den som har rätt till större delen eller ena sidan av strömfallet kan framtvunga att utbyggnad får komma till stånd. I 2 kap. 5 § stadgas sålunda, att om ett strömfallet till skilda delar tillhör olika ägare och en av dem vill tillgodogöra sig förutom egen jämväl annans del i fallet, han är berättigad därtill, såframt falldelarnas gemensamma tillgodogörande innebär väsentlig ekonomisk eller teknisk fördel och han såsom ägare eller på grund av servitutsrätt, som är gällande för all framtid, råder över mer än hälften av den efter vattenmängd och naturlig fallhöjd beräknade vattenkraften i fallet eller den del därav, om vars utbyggnad är fråga. För den förmån som härigenom beredes honom skall utgå ersättning enligt bestämmelserna i 9 kap. Nämnda bestämmelser skola äga motsvarande tillämpning i fråga om två eller flera olika ägare tillhöriga strömfallet. Enligt 6 § gäller, att där å ömse sidor av ett strömfallet äro olika ägare, ena sidans ägare må bjuda ägaren av motsatta sidan att gemensamt utnyttja fallet. Vill denne det ej, äger den som bjudit att mot ersättning enligt 9 kap. tillgodogöra sig jämväl andra sidans lott i vattnet, såframt det prövas kunna ske utan synnerlig skada för dess ägare. Vilja båda var för sig utnyttja hela strömfallet, prövas vattendomstolen, åt vilkendera företrädare hör givas. Beträffande strömfallet, som tillhör oskiftad by eller annan samfällig mark eller som vid skifte av samfällighet ej ingått i skiftet, stadgas i 7 §, att om strömfallet icke kan utan delägares förfång skiftas och en delägare vill tillgodogöra sig fallet, han är berättigad att lösa fallet, såframt det prövas kunna ske utan synnerlig skada för övriga delägare samt han antingen ensam eller tillsammans med delägare, som lämnat honom medgivande till företaget, äger mer än hälften i strömfallet. Ersättning bestämmes enligt 9 kap. Dessutom finnes en möjlighet att utan inlösen av fallet få bygga mindre anläggning däri, om det kan ske utan synnerlig skada för andra intressenter.

Enligt 9 kap. 13 § skall ersättning för vattenkraft i regel utgå i form av ersättningskraft. För ersättningskraften skall erläggas viss uttagningskostnad antingen i penningar eller ock genom minskning av det kraftbelopp som eljest skolat utgå. Vattendomstolens beslut kan senare ändras under vissa förutsättningar. Sålunda stadgas i 31 § bl. a., att om den vattenkraft, som av ersättningsgivaren tillgodogöres, sedermera ökas genom vattenreglering, vattendomstolen äger jämka det i ersättning utgående kraftbeloppet eller ersättningstagarens andel i uttagningskostnaden. Ersättningstagare, som tillerkännes ökat kraftbelopp i anledning av vattenreglering med tvångsdeltaktighet, är pliktig att gottgöra ersättningsgivaren den på ersättningstagarens strömfallet belöpande andel i regleringskostnaden.

Ersättning som skall utgå i penningar skall enligt 48 § beräknas till fulla värdet och hälften därutöver, då fråga är om ersättning för tillgodogjord

vattenkraft eller icke tillgodogjord som uppenbarligen är avsedd för befintlig eller under byggnad varande anläggning.

Enligt 9 kap. 11 § sista stycket gäller, att ersättningen skall bestämmas med hänsyn till värdet av vattenkraften i tillgodogjort skick. Vid beräkning av vattenkraften skall enligt 10 § andra stycket hänsyn tagas till mera betydande växlingar i vattenföringen. I vattenrätts- och dikningslagskommittéernas år 1910 avgivna förslag stadgades i detta hänseende, att vid beräkning av den effektiva krafttillgången i ett strömfall hänsyn skulle tagas till mera betydande växlingar under skilda tider av året. Med anledning härav anförde svenska vattenkraftföreningen, att denna bestämmelse icke syntes klargöra att hänsyn även kunde behöva tagas till möjlighet att införa dygnsreglering. Om en strömfallsägare exempelvis vid utloppet ur en sjö hade eller skulle kunna förvärva rätt att reglera vattenframsläppningen så att han under dagen kunde uttaga mera kraft än under natten, vore han givetvis icke betjänt med att i ersättning härför erhålla kraften fördelad på annat sätt. Detta skulle för honom kunna betyda en direkt förlust. Sakkunniga för överarbetning av 1910 års förslag uttalade, att de sålunda framhållna synpunkterna otvivelaktigt vore värda att beaktas. Ehuru i den framställda anmärkningen syntes åsyftas närmast det fall att ersättningen skulle utgå medelst överföring av kraft, syntes synpunkterna äga sin giltighet jämväl för den händelse att vattenkraften skulle ersättas i penningar. För att ordalagen i lagrummet ej skulle lägga hinder i vägen för en tolkning i den riktning som av föreningen antytts, hade det ansetts lämpligt att utsluta orden »under skilda tider av året», i samband varmed ifrågavarande stadgande undergått en mindre formell jämkning.

Av det anförda framgår, att i vattenlagen finnes tvångsrätt för olika situationer mot delägare i ett strömfall. Förutom denna tvångsrätt mellan delägarna inbördes finnas vittgående tvångsrätter mot utomstående. Det grundläggande stadgandet i detta hänseende återfinnes i 2 kap. 3 §. Enligt första stycket i detta lagrum är det tillåtet att genom byggande i vatten mot ersättning enligt 9 kap. göra skada eller intrång på annan tillhörig egendom, om nyttan av byggnaden eller den del därav, som föranleder skadan eller intrånget, prövas efter avdrag av byggnadskostnaden uppgå till ett värde, motsvarande tre gånger den skada och det intrång som göres å åker och äng samt två gånger skadan och intrånget å annan egendom. I andra stycket meddelas vissa bestämmelser som ur allmän synpunkt stadga förbud mot byggnad i vatten, även om den nu nämnda proportionen mellan nytta och skada skulle vara uppnådd. Vidare må erinras om stadgandet i 14 §, enligt vilket bl. a. dammfäste må läggas å annans mark, samt 16 §, enligt vilken mark må tagas i anspråk för utmål, i båda fallen mot ersättning enligt 9 kap. Dessa bestämmelser gälla i tillämpliga delar även vattenreglering. Behörig att begära vattenreglering är ägare av strömfall nedströms i vattendraget, även om han ej har någon vattenrätt inom det område som skall utnyttjas såsom vattenmagasin.

Såsom påpekades under förarbetena till vattenlagen har strömfallsägaren

tillerkänts nu nämnda tvångsrättigheter med hänsyn till det allmännas intresse av att vattenkraften blir rationellt tillgodogjord. Å andra sidan ålägger vattenlagen ur allmän synpunkt strömfallsägaren vissa förpliktelser eller inskränkningar i hans rätt.

Bland dessa inskränkningar märkes först vad som i 1 kap. 5—13 §§ stadgas om kungsådra, som skall anses finnas i vissa på särskild förteckning upptagna vattendrag, i vilka vid lågvatten framrinner en vattenmängd av fem kubikmeter eller mer i sekunden. Bestämmelserna om kungsådra innebära skyldighet för bl. a. strömfallsägare att för allmän farled eller allmän flottled eller för fiskets tillgodoseende eller för torrläggning eller bevattning av mark utan gottgörelse underkasta sig därigenom uppkommen förlust i vattenmängd eller fallhöjd intill en tredjedel av vattenkraften. Har lågvattenmängden blivit ökad genom vattenreglering, som verkställts inom de närmaste tjugu åren före framställandet av anspråk på sådant avstående som nu nämnts, skola nämnda bestämmelser icke vinna tillämpning i avseende å den vunna ökningen.

Sedan vattendomstolen lämnat tillstånd till bebyggande av strömfall, är byggnadens ägare under tjugu år fri från skyldighet att utan gottgörelse avstå vattenmängd eller fallhöjd för ändamål som nyss sagts. Därefter är han pliktig att för varje år avstå en tjugondel av den anpart som sammanlagt skall avstås utan ersättning. Särskilda föreskrifter meddelas i fråga om strömfall som bebyggt enligt äldre lag. Slutligen meddelas ett stadgande för den händelse, att för tillgodoseende av ej förut omnämnt ändamål, som är beroende av vattnets fria framrinnande, prövas nödigt att byggnad i vattendrag, varest kungsådra finnes, utrives eller ändras. Förut berörda bestämmelser om skyldighet för byggnadens ägare att utan ersättning vidkännas uppkommen förlust skola då lända till efterrättelse i tillämpliga delar.

Här må vidare erinras om bestämmelserna i 2 kap. 8 § om anordningar till motverkande av skada å fisket och i 2 kap. 10 § angående fiskeavgift.

Beträffande större vattenkraftanläggningar och vattenregleringar stadgas särskilda villkor i 4 kap. Sålunda stadgas i 1—4 §§ för vissa kraftanläggningar skyldighet att tillhandahålla kraft åt kringliggande bygd, s. k. bygdekraft. Sådant skyldighet åvilar enligt 1 § under vissa förutsättningar ägare av byggnad, som tillkommit efter den 1 januari 1919 och vid vilken minst 500 turbinhästkrafter kunna uttagas vid oregerat lågvatten. I 2 och 3 §§ meddelas bestämmelser som för vissa närmare angivna fall ålägga ägaren av äldre byggnad i vatten att tillhandahålla bygdekraft.

Skyldigheten att tillhandahålla bygdekraft innefattar förpliktelse att för tillgodoseende av kringliggande bygds behov av kraft till användning i hantverk, småindustri eller lantbruk eller till belysning eller uppvärmning tillhandahålla intill en tiondel av den årliga kraftmängd som kan bliva uttagen med det installerade maskineriet. Storleken av den andel, som skall utgöra bygdekraft, bestämmes av vattendomstolen för tjugu år i sänder. För kraften skall utgivas ersättning med det belopp som motsvarar ägarens självkostnad med tillägg av två procent å anläggningskapitalet.

Under 5—8 §§ i 4 kap. meddelas härefter beträffande kraftanläggningar bestämmelser om nyprövning. Enligt dessa föreskrifter kan Konungen eller myndighet, åt vilken Konungen uppdragit att i förevarande hänseende bevaka det allmännas rätt, påkalla ny prövning angående de villkor, varunder med hänsyn till allmänna intressen vissa större kraftanläggningar må bibehållas och nyttjas. Jämväl byggnadens ägare kan påkalla ny prövning. Stadgandena om nyprövning gälla samma grupper av kraftanläggningar som bestämmelserna om bygdekraft, ehuru de utformats olika för de olika grupperna. Enligt huvudstadgandet i 5 §, som avser strömfall bebyggda enligt vattenlagen, skall yrkande om sådan prövning framställas under femtio-femte året efter det kalenderår, under vilket byggnaden enligt därom meddelad bestämmelse skall hava fullbordats, och därefter vart fyrtionde år. Påkallas ej nyprövning, är ägaren berättigad att under förut fastställda villkor bibehålla och nyttja byggnaden intill dess i anledning av nyprövning, som sedermera vederbörligen påkallas, annan bestämmelse skall lända till efterrättelse. Byggnadens ägare är efter närmare angivna regler berättigad till viss ersättning för värdeminskning i följd av ändrade villkor för anläggningen. Nyprövning skall ske i enlighet med den lagstiftning som vid varje särskild tidpunkt är gällande i fråga om villkoren för byggande i vatten.

I 4 kap. meddelas ytterligare under 9—12 §§ bestämmelser om lösningsrätt för kronan. Även dessa stadganden gälla allenast anläggningar av den storleksordning som åsyftas med bestämmelserna om bygdekraft. Kronan äger, om det påkallas för tillgodoseende av allmänt behov, och under i övrigt närmare angivna förutsättningar tillösa sig strömfallet med anläggningar och utmål vid utgången av fyrtionde året efter det kalenderår, under vilket byggnaden enligt därom meddelad bestämmelse skall ha fullbordats. Lösningssrätt som ej vid nämnda tidpunkt begagnas står kronan öppen vid vart fyrtionde år därefter. Vid inlösen skola bestämmelserna i lagen om expropriation äga tillämpning, dock med iakttagande av vissa särskilda föreskrifter. Expropriationsnämnd skall i dessa fall bestå av vederbörande ordförande i expropriationsnämnd och fyra ledamöter, av vilka vardera parten äger utse två.

Vad härefter angår större vattenregleringar gälla enligt 13 § vissa föreskrifter om Konungens prövningsrätt. Där fråga är om reglering av vattnets avrinning ur någon av sjöarna Vänern, Vättern, Mälaren, Hjälaren, Storsjön i Jämtland eller Siljan, äger sålunda Konungen pröva, huruvida av militära skäl eller på grund av vissa andra allmänna intressen hinder möter mot företaget eller särskilda villkor böra föreskrivas för dess utförande. Frågan skall därför, innan den slutligen avgöres av vattendomstolen, hemställas Konungens prövning. Detsamma gäller beträffande annan vattenreglering, som med hänsyn till dess inverkan på vattnets avrinning är av synnerlig omfattning, såframt Konungen förbehåller sig sådan prövning och besked därom lämnas vattendomstolen före det målet av domstolen slutligen avgjorts.

I 14 och 15 §§ meddelas bestämmelser om regleringsavgifter.

Härom gäller, att därest genom vattenreglering som verkställes jämlikt vattenlagen den uttagbara vattenkraften i det eller de strömfall, för vilkas räkning regleringen utföres, ökas med i medeltal 500 turbinhästkrafter, ägare av sådant strömfall skall vara pliktig att erlægga en årlig avgift av minst 10 öre och högst 3 kr. för varje turbinhästkraft, varmed genom regleringen den uttagbara vattenkraften i strömfallet i medeltal blivit ökad. Vatten-domstolens beslut om regleringsavgifter gäller för en tidrymd av tjugu år i sänder. Influtna avgifter skola i första hand användas till förebyggande eller minskande av och gottgörelse för oförutsedda skador, som ej ersättas i annan ordning. I den mån medlen förslå därtill, må de ock användas för tillgodo-seende av annat ändamål beträffande den bygd, som beröres av företaget, såsom jordbrukets främjande, särskilt genom jords torrläggning, eller bere-dande av tillgång till elektrisk kraft för samfärdsel, jordbruk, hantverk eller småindustri eller eljest för befolkningens behov.

Även vattenregleringar av den storleksordning som avses i 14 § kunna enligt 16 § bliva föremål för n y p r ö v n i n g med avseende å de villkor, varunder med hänsyn till allmänna intressen företaget må äga bestånd.

Beträffande de synpunkter som enligt f ö r a r b e t e n a ligga till grund för vattenlagen må här anföras följande.

I början av 1900-talet väcktes inom *riksdagen* upprepade gånger förslag om införande av krav på koncession för tillgodogörande av vattenkraft.

Vattenrätts- och dikningslagskommittéerna upptogo i sitt år 1910 avgiv-na betänkande denna fråga till närmare behandling, därvid kommittéerna sär-skilt diskuterade möjligheten att stadga koncessionsavgift eller inlösnings-rätt till kraftanläggningar efter viss tid för det allmänna. Kommittéerna ut-talade därvid först beträffande vattendrag med kungsådra, att de ansågo varje som helst rättslig grund saknas för utkrävandet av koncessionsavgift. En annan sak vore, att — för den händelse särskilda anordningar vore av nöden för åstadkommande av samma skydd som vissa allmänna intressen förut ägt eller ansetts äga därigenom, att kungsådran hållits öppen — den, som erhöle medgivande att överbygga denna, borde vara pliktig att be-kosta dylika anordningar. Beträffande den av kommittéerna föreslagna fiskeavgiften vore förhållandet enahanda, dock med den skillnad att denna avgift ansetts böra utgå vid överbyggande av vilket vattendrag som helst, enär skada å fisket kunde åstadkommas icke blott i de vattendrag, där kungsådra av ålder funnits, utan jämväl vid andra vattendrags avstängande.

Att, då fråga vore om tillgodogörande av annan vattenkraft än den kungs-ådran representerade, föreskrivandet av en koncessionsavgift eller av skyl-dighet för en kraftanläggnings ägare att efter viss tids utgång utan lösen av-stå anläggningen till staten ännu mindre kunde från rättslig synpunkt för-svaras, funne kommittéerna uppenbart. Enligt kommittéernas förmenande skulle det ej heller vara nationalekonomiskt välbetänkt att göra rätten att bygga i vissa vattendrag eller viss del därav beroende av sådana villkor som de ifrågasatta. Vattenfallens stora betydelse såsom kraftkällor bestode icke

minst däri, att de alstrade kraft utan att produktionsmedlet för kraften i någon mån konsumerades eller förminskades. Inom landet finnes betydande kraftkällor av ett annat slag, som visserligen dittills i jämförelsevis ringa grad kunnat tagas i anspråk, men i en framtid, enligt vad man hade allt skäl att åtminstone hoppas, skulle få en stor betydelse, nämligen våra torvmossar. Med torvens användande såsom kraftproduktionsmedel följde emellertid detta produktionsmedels konsumerande. Ännu ett tredje produktionsmedel för kraft stode industrien till buds, och det var det medel, som för det dåvarande vore det mest anlitate och som för landet vore det minst förmånliga, nämligen stenkolen.

Det syntes kommittéerna uppenbart, att, om man lade en avgift på begagnandet av vattenfallen såsom kraftkälla, detta komme att i viss mån verka såsom en premiering av de andra kraftproduktionsmedlen, vilka ingalunda vore att föredraga. Att systemet med en tidsbegränsad koncession skulle minska och mången gång rent av borttaga benägenheten att utnyttja vattenfallen syntes också kommittéerna uppenbart. Knappast någonting vore för näringslivets utveckling och trevnad så menligt som ovisshet rörande beståndet av de rättsliga förutsättningarna för dess verksamhet.

Kommittéerna erinrade även om farhågan att genom samlande av ett flertal vattenfall i en gemensam ägares, ett bolags, händer eller genom sammanslutning av flera kraftbolag till en trust ett faktiskt monopol i avseende på leverans av till elektrisk energi omsatt vattenkraft skulle kunna uppstå och detta i sin ordning medföra, att såväl industrien som allmänheten bleve för sina behov av kraft utsatt för en obehörig uppskörtning av priset. Enligt kommittéernas förmenande vore emellertid faran för något dylikt i vårt land ganska ringa. Vad Norrland beträffade vore staten ägare av en mängd vattenfall i skilda delar av denna landsända med så betydande kraftbelopp, att ett monopol för enskilda bolag därstädes kunde anses uteslutet. Enahanda vore förhållandet inom det ganska vidsträckta område, inom vilket kraft kunde distribueras från statens anläggningar vid Trollhättan. Jämväl i övriga trakter av riket vore vattenfall med avsevärda kraftbelopp i statens ägo.

De sakkunniga för omarbetning av 1910 års förslag till vattenlag yttrade angående de framkomna koncessionsförslagen i sitt år 1917 avgivna betänkande:

Vissa av dessa förslag hava tagit sikte allenast på utnyttjandet av kungsådrans vatten, under det att med andra åsyftats en koncessionslagstiftning i fråga om vattenkrafts tillgodogörande överhuvudtaget eller åtminstone i alla vattendrag av någon betydelse. Vad som rätteligen bör förstås med koncession i det förevarande sammanhanget synes icke vara alldeles tydligt. Om med uttrycket koncession allenast avses, att bebyggandet av vattenfall eller eljest uppförandet av anläggningar, varmed åsyftas tillgodogörande av vattenkraft eller reglering av vattnets framrinning skall vara beroende av ett därtill av offentlig myndighet givet, med vissa villkor förknippat tillstånd, innehåller redan gällande lagstiftning fordran på koncession. Enligt vattenrättsförordningen tillkommer det vederbörande domstol att bestämma, om och under vilka villkor damm för vattenverk må byggas eller ändras. De

villkor, som härvid föreskrivas, avse att skydda såväl enskilda rättsägare som de allmänna intressen, vilka äro förbundna med vattendragen. Skall för tillgodogörande av vattenfall damm göras i kungsådra, erfordras dessutom tillstånd av Kungl. Maj:t, som därvid föreskriver de särskilda villkor i avseende å byggandet, vilka anses nödiga för tillgodoseende av de s. k. kungsådreintressena. I viss mån finnes således redan nu i vår vattenlagstiftning ett koncessionssystem; och de framställda yrkandena på införande av koncessionsförfarande kunna således — om man bortser från den även framförda tanken om koncession såsom villkor för själva förvärvet av vattenfall — sägas innebära allenast förslag om andra villkor för tillståndets meddelande än de hittills brukliga. Åsikterna om vilka nya villkor sålunda böra komma i fråga hava givetvis växlat, men gemensamt för alla eller i allt fall de flesta av de förslag, som i detta avseende blivit framställda, torde hava varit, att medgivandet skulle lämnas endast för viss begränsad tid och icke såsom enligt gällande lagstiftning för all framtid. Det väsentligen utmärkande för ett koncessionssystem i den mening, vari detta ord i förevarande sammanhang använts, torde också vara dels tidsbegränsning beträffande det meddelade tillståndet till utnyttjande av ett vattenfall dels ock detta tillståndets förbindande med särskilda villkor, åsyftande tillgodoseendet av vissa sociala eller socialekonomiska önskemål.

De sakkunniga anförde vidare angående förhållandet mellan allmänna och enskilda intressen:

Den grundägaren tillkommande rådigheten över vattnet är begränsad av de skrankor, som lagstiftningen själv uppställer därför. I fråga om all enskild rätt gäller, att över densamma står det allmännas rätt, det allmänna bästa, samhällsnyttan. Åt den enskilda rätten får icke givas ett innehåll, som står i strid häremot. Av förhållandenas egen utveckling följer, att uppfattningen om det allmännas rätt kan från tid till annan växla. De en gång fastslagna gränserna för den enskilda rätten kunna vid sådant förhållande icke vara orubbliga. Den enskilde är pliktig att finna sig i de inskränkningar i hans rätt, vilka det till följd av förändrad uppfattning om det allmännas rätt befinnes nödigt att lagstadga. Givet är emellertid att, om överhuvud taget den enskilda rättigheten skall kvarstå, utövningen av densamma icke får begränsas hur långt som helst. Äro de inskränkningar, som påkallas av det allmännas intresse, av den betydighet, att den enskilde därigenom skulle förlora något väsentligt i sin rättighet, kan han ej anses pliktig att utan gottgörelse tåla dessa inskränkningar. I sådant fall föreligga förutsättningarna för expropriation, som medför rätt för den enskilde till ersättning för den rättighet, varom han går miste.

För lagstiftaren är det tydligtvis en grannlaga och svår uppgift att bedöma, huruvida ett allmänt intresse verkligen föreligger av den styrka, att på grund därav en inskränkning i äganderätt eller annan enskild rätt är påkallad. Vad som bör anses såsom det allmänna bästa torde mera sällan vara alldeles påtagligt och oomtvistligt, och det ligger därför i sakens natur att, även om enighet råder angående riktigheten av nyssnämnda allmänna rättsprinciper, olika åsikter kunna göra sig gällande om rättmätigheten av en med hänsyn till ett påstått allmänt intresse ifrågasatt begränsning i enskild rätt. Vad särskilt angår jordägarens rätt över vattnet å hans grund, en vattenfallsägares rätt att genom fallets bebyggande tillgodogöra sig dess kraft, är att märka, hurusom väl å ena sidan ett visst allmänt intresse kan enligt mångas förmenande synas påkalla en inskränkning i denna rätt, men att å andra sidan en dylik inskränkning kan anses medföra en kränkning eller ett åsidosät-

tande av ett annat allmänt intresse, nämligen det som ligger däri, att våra vattenfall i största möjliga utsträckning och på det mest rationella sätt till gagn för hela landet komma till utnyttjande. Det gäller här att se till, vilketdera av de allmänna intressena är det starkaste, ett spørsmål, beträffande vars besvarande helt visst aldrig fullständig enighet kan ernås.

Samma sakkunniga föreslog i sitt betänkande införande av bestämmelser om bygdekraft samt om prövningsrätt för Konungen vid vissa större vattenregleringar men avvisade tanken på ett koncessionssystem av annan art än vattenrättsförordningens.

Angående frågan om koncession å förvärv av vattenfall anförde de sakkunniga:

De sakkunniga vilja såsom sin bestämda åsikt uttala, att hänsynen till det allmänna bästa icke kan anses berättiga till ett så betydande ingrepp i enskildas rätt, som skulle följa därav, att förvärvet av vattenfall överhuvud taget gjordes beroende av särskilt tillstånd, förbundet med mer eller mindre stränga villkor. I viss mån torde visserligen en inskränkning i rätten att förvärva vattenfall och därigenom även i ägarens rätt att genom frivillig överlåtelse avhända sig sin egendom kunna försvaras, nämligen då det gäller att förebygga faran av att utländskt kapital i alltför stor utsträckning skaffar sig inflytande över tillgodogörandet av våra vattenfall. Denna fara, vilken för övrigt kan göra sig gällande i lika hög grad beträffande annan egendom som i fråga om vattenfall, har också föranlett tillkomsten av lagen den 30 maj 1916 om vissa inskränkningar i rätten att förvärva fast egendom eller gruva eller aktier i vissa bolag. Det har gjorts gällande, att koncession skulle erfordras för att möjliggöra en statens kontroll däröver, att vattenkraften utnyttjas på det för hela samhället mest gagneliga sättet. Även bortsett ifrån, huruvida härför ett koncessionssystem i allmänhet kan anses behöfligt eller med hänsyn till dess följder lämpligt, synes det påtagligt, att föreskrivandet av koncession såsom villkor för giltigheten av själva förvärvet å ena sidan innebär ett alltför starkt ingrepp i den enskilda äganderätten och å den andra näppeligen kan anses i tillfyllestgörande grad medföra berörda syftemåls ernående, i det att på denna väg kontroll icke erhålles över tillgodogörandet av de vattenfall, vilka ej göras till föremål för överlåtelse.

Såsom ett av de viktigaste skälen för ett koncessionssystem med avseende å vattenfallens bebyggande har anförts nödvändigheten för staten att genom reglerande bestämmelser i samband med koncessionen sörja för att den kraftkonsumerande industrien och allmänheten icke betungades av oskäligen pris å den för dem behöfliga av vattenkraften frambragta elektriska energien. Denna fråga har utförligt behandlats av den kommitté, som den 22 juni 1911 av Kungl. Maj:t förordnades att dels utarbeta förslag till tryggande av avnämares rätt till kontraktsevenligt åtnjutande av elektrisk kraft och dels verkställa utredning, huruvida och på vad sätt priset på elektrisk kraft, som distribuerades till allmänheten, kunde av offentlig myndighet regleras, och som därefter den 19 oktober 1911 erhöll i uppdrag att jämväl verkställa utredning, huruvida och i vilken omfattning samt under vilka villkor en koncessionslagstiftning utöver den redan gällande borde införas med avseende å kraftkällor, kraftstationer eller kraftledning, avsedda för distribution till allmänheten av elektrisk energi. I det betänkande, som av denna kommitté avgavs den 16 december 1914, har kommittén efter en vidlyftig utredning i tekniskt och ekonomiskt hänseende och efter en ingående kritik av de skäl, som anförts för prisreglering i fråga om leverans av elektrisk kraft, kommit till det resultat, att varken i hittills vunnit erfarenhet eller med hänsyn till

den sannolika utvecklingen vägande skäl finnes tala för vidtagande av åtgärder i syfte att genom lag- eller koncessionsbestämmelser åstadkomma ett ingripande i eller kontroll av de elektriska kraftdistributionsföretagens ekonomiska förhållanden. Då tvärtom ett sådant ingripande otvivelaktigt skulle vara till skada såsom försvårande den allmännyttiga och för landet önskvärda rörelse, som låge i utbyggandet av våra vattenfall och fördelandet av energien, då vidare de föreslagna åtgärderna utan att göra någon nytta skulle åsamka såväl statsverket som producenter och konsumenter av elektrisk kraft dryga kostnader, och då slutligen ett ingripande av nämnd art från huvudmassan av dem, till vilkas förmån det skulle ske, långt ifrån åstundats, utan tvärtom i för industrikretsar representativa yttranden bestämt avhöjts, funne sig kommittén icke vara anledning framlägga förslag till några bestämmelser i förevarande avseenden.

Med åberopande av vad i nyssnämnda kommittébetänkande anförts vilja de sakkunniga framhålla att, även om framdeles det allmänna intresset av kraftkonsumenternas skyddande mot en uppskörtning i priset å elektrisk kraft eller eljest för dem ogynnsam behandling från kraftdistribuenternas sida skulle göra ett statens ingripande behövt, det för ändamålet varken är nödigt eller lämpligt att anlita utvägen med särskilda villkor i sådant avseende, fästa vid medgivandet att bebygga ett vattenfall.

De sakkunniga yttrade sig därefter angående de av dem föreslagna bestämmelserna om bygdekraft:

Om således omsorgen om kraftkonsumenternas rätt i allmänhet icke kan anses motivera några stadganden i vattenlagen såsom villkor för ett vattenfalls utbyggande, hava de sakkunniga dock funnit bestämmelser böra givas i syfte att någon del av den kraft, som uttages ur ett vattenfall, såframt detta är av en viss storlek, städse på billiga villkor kommer befolkningen i den kringliggande bygden till godo för dess behov av kraft till belysning, hantverk m. m. Därest vattenfallet bebygges och utnyttjas i ändamål av kraftens distribuering till ett flertal förbrukare, torde visserligen i regel några särskilda bestämmelser i nämnda syfte icke vara behöfliga, enär — såsom av den omnämnda kommittén framhålles — av de allmänna distributionsanläggningarnas natur följer, att de gärna önska distribuera kraft i stationens närhet, liksom att detta med hänsyn till den korta överföringen kan ske till lägre pris än på längre avstånd. Även i nu nämnda fall låter det dock tänka sig, att kraftanläggningens innehavare hellre tillhandahåller kraften åt ett fåtal större förbrukare än utportionerar densamma i små mängder åt flera konsumenter. Avses kraften att användas uteslutande i en bestämd industriell anläggning, måhända belägen i en helt annan trakt än själva fallet, ställer saken sig annorlunda, i det att man då i regel icke kan förvänta, att vattenfallsägaren utan att vara lagligen förpliktad därtill avstår någon del av kraften till andra. Onekligen är det emellertid ett allmänt intresse av icke ringa vikt, att de s. k. bygdebehoven i avseende å kraft bliva tillgodosedda. Genom föreskrivande av skyldighet för fallägaren att för desamma reservera en mindre del av den kraft, som uttages ur fallet, kan icke heller, under förutsättning att kostnaderna för kraftens uttagande varda honom fullt ersatta, den enskildes förfoganderätt över hans egendom anses inskränkt i så hög grad, att enligt de förut angivna allmänna rättsprinciperna hinder mot skyldighetens föreskrivande möter.

Beträffande koncessionsavgifter anförde därefter de sakkunniga:

I avseende å vattenkraftens tillgodogörande har flera gånger påyrkats skyldighet för vattenfallsägare att till staten erlægga en årlig koncessionsavgift,

åtminstone såvitt angår kungsådrens vatten. I vattenrätts- och dikningslagskommittéernas betänkande har beträffande detta yrkande framhållits, att det icke kunde från rättslig synpunkt försvaras. Till detta uttalande ansluta sig också de sakkunniga.

Ett av de skäl, som åberopats för en koncessionsavgift, är att vattenkraften kan förväntas undergå en oerhörd värdestegring och att den vinst ett tillgodogörande av vattenkraften medför är av en monopolartad karaktär. Härtill må erinras, att värdet av våra vattenfall i deras obebyggda skick av icke-fackmän i allmänhet högst väsentligt överskattats, att någon storartad stegring i detta värde ingalunda är att förvänta, samt att, på sätt av den förutnämnda kraftdistributionskommittén blivit visat, någon monopolställning för vattenkraftföretagen varken för närvarande finnes eller kan för framtiden antagas uppstå. Om emellertid förhållandena verkligen i en framtid skulle gestalta sig så, att vattenkraftföretagen bereda sina innehavare stora vinster, synes intet vara att invända emot att viss del därav tillförsäkras det allmänna; men detta bör ske på *beskattningens* väg, icke genom påläggandet av en efter vattenkraftens storlek bestämd avgift utan hänsyn till de ekonomiska förhållandenas faktiska gestaltning.

Uti en till 1917 års sakkunnigbetänkande fogad reservation av herrar Daniel Persson och Ingeström föreslogos beträffande större vattenkraftanläggningar mera vittgående bestämmelser till skydd för allmänna intressen, innebärande skyldighet icke blott att tillhandahålla bygdekraft utan även att utgiva vissa avgifter dels ock lösningsrätt för kronan. Av motiveringen till reservanternas förslag kan här anföras följande:

Ehuru enligt vår lag rätten till vattnet i allmänhet måste anses förenad med äganderätten till den grund, varå vattnet finnes, innebär detta dock icke — lika litet som beträffande fast egendom i allmänhet — att denna rätt är oinskränkt. Med hänsyn till vattendragens och de större vattensamlingarnas stora allmänna betydelse hava de samfunds rättigheter, som beträffande dessa gjort sig gällande, såsom av vattenrätts- och dikningslagskommittéerna också framhålles, nått en vida kraftigare utveckling än i fråga om fast egendom i allmänhet. Rådigheten över vattnet har sålunda redan enligt vår äldre rätt varit begränsad och till sitt innehåll bestämd av de allmänna ändamål, vattnet i första hand ansetts böra tjäna. Den mest betydande — om ock ej enda — inskränkningen av ifrågavarande art innefattas som bekant i vår lags bestämmelser om kungsådra. Det kan ej komma i fråga att här ingå på någon redogörelse för det skiftande innehåll, som under olika utvecklingsskeden antagligen givits åt detta begrepp, en undersökning, som för nu ifrågavarande ändamål ej heller kan anses nödig. Det må här endast erinras om, att det i allt väsentligt synes hava följt samma utvecklingskurva som åtskilliga andra samfunds rättigheter. Efter att sålunda under femton- och sextonhundratalet hava stått regalrätten nära, synes med den förändrade uppfattning i hithörande frågor, som under de därpå följande århundradena gjort sig allt mera gällande, utvecklingen åter hava fört detta institut tillbaka till dess mera ursprungliga uppgift. Uti 1734 års lag återfinnes som bekant benämningen kungsådra dels uti byggningabalken, varest meddelas bestämmelser om dess förekomst samt förbud mot dess stängande genom fiskeverk eller annan byggnad, och dels uti jordabalken, där dock endast finnes intagen en hänvisning till byggningabalkens stadganden. Något närmare angivande av de ändamål, som genom kungsådren skola tillgodoses, har som bekant först senare ägt rum och återfinnes, vad den gällande rätten angår, i vattenrättsförordningen 7 §.

Det har understundom påståtts, att med sistnämnda stadgande det allmännas rätt i fråga om vattendragen vore formellt och därmed jämväl materiellt i stort sett uttömd. En sådan uppfattning kan emellertid icke godkännas. Att de allmänna intressena beträffande vattendragen i den äldre rätten bestämts så som skett äger otvivelaktigt sin grund ej i skäl av formellt rättslig beskaffenhet utan i tidsförhållandenas egen natur, och de krav, som i detta hänseende då gjort sig gällande. Denna omständighet bör alltså icke för sig utgöra något hinder vare sig för utvidgning av en redan existerande samfunds rättighet i avseende å vattnet, eller, om detta eljest finnes påkallat, skapandet av nya sådana.

För frågan om samhällets rätt att tillvarataga sina intressen beträffande vattendragen, sådana de med hänsyn till föreliggande förhållanden göra sig gällande, synes i själva verket kungsådreinstitutet icke vara av betydelse, allra minst i den riktningen, att rätten härtill därigenom skulle på något sätt inskränkas. Förekomsten av detta institut måste tvärtom anses utgöra ett kraftigt bevis å de allmänna intressenas företrädesrätt beträffande vattendragen redan enligt vår äldre rätt ävensom i vilken utsträckning den på äganderätt grundade rådigheten över vattnet varit begränsad av dessa intressen.

Angående den svenska rättens ståndpunkt till frågan om de samhällliga intressena anförde reservanterna vidare:

Då vår lag icke, i likhet med de flesta europeiska rättssystem, anses erkänna någon av äganderätten till grunden oberoende rätt för staten till vattenkraften i våra vattendrag, är härav obestridligt en följd, att de befogenheter i avseende å vattenkraftens tillgodogörande, som enligt den svenska vattenlagstiftningen må tilläggas staten, måste byggas å annan rättsgrund och i viss mån även givas annat innehåll än som skett i nämnda länder. Med erkännande härav kunna vi å andra sidan icke ansluta oss till uppfattningen hos dem, som av detta förhållande utan vidare vilja draga den slutsatsen, att det med vår rätts ståndpunkt vore fullkomligt oförenligt, om åt staten inrymdes någon befogenhet i avseende å de samhälliga intressenas tillgodoseende av enahanda natur som i dessa länders lagstiftning. Såsom av oss redan i början av detta yttrande har framhållits böra i konflikten mellan samhällets och den enskildes intressen de samhälliga synpunkterna givas företrädet. Därvid har också påvisats, att denna grundsats redan sedan äldre tider gjort sig gällande inom vattenlagstiftningen och å detta område lett till högst betydande inskränkningar i den enskildes rådighet över sin egendom.

Vidare anförde reservanterna:

En särskild anledning för statsmakterna att å förevarande område söka tillvarataga de samhälliga intressena ligger onekligen däri, att de företag, varom här är fråga, i allmänhet för sin tillkomst äro i större eller mindre mån hänvisade till statsmakternas medverkan. Företagaren gör anspråk på att till förmån för sig och sitt företag få tillgodonjuta fördelar, som rättsordningen icke i allmänhet tillerkänner den enskilde. Om och i vilken utsträckning en dylik undantagsställning må tilldelas företagaren, bör uppenbarligen vara beroende av det gagn, som företaget kan väntas medföra ur samhällelig synpunkt. Att statsmakterna vid medgivande av ifrågavarande förmåner tillika fästa sådana villkor, som äro ägnade att för framtiden trygga den samhälliga nyttan av företaget, kan icke göras till föremål för befogad anmärkning. Företagaren kan icke med rätta göra anspråk på att erhålla de ifrågavarande förmånerna utan någon som helst begränsning. Det synes tvärtom ligga i sakens natur, att staten såsom de samhälliga

intressenas målsman tillser och skaffar sig kontroll över att den väntade samhällsnytta, som utgjort grunden för medgivandet av förmånerna, också blir verklighet.

Av de förändringar i vattendragets naturliga beskaffenhet, vilka i allmänhet utgöra en nödvändig förutsättning för vattenkraftens ändamålsenliga tillgodogörande, beröras förutom enskilda också allmänna intressen i olika riktningar. Så t. ex. utöva dessa förändringar, såsom kommit till erkännande i såväl vattenrätts- och dikningslagskommittéernas som de sakkunnigas förslag, en för det allmänna skadlig inverkan å fisket. Härigenom försvåras också tillgodoseendet av de samfärdselintressen av ena eller andra slaget, som kunna vara förknippade med ett vattendrag. Även om en uppdämning medför skada allenast å företagaren tillhörig jord, kan det ur allmän synpunkt icke vara likgiltigt, i vilken omfattning sådan skada vållas. I detta sammanhang må ock erinras om de inskränkningar i den enskildes rådighet över vattnet, som innefattas i vår rätts bestämmelser om kungsådra. De nu anförda exemplen skulle ytterligare kunna utökas. Såsom ett allmänt omdöme torde kunna fastslås, att för genomförandet av ett vattenkraftföretag av större betydelse i allmänhet kräves en sådan oinskränkt maktbefogenhet beträffande ett vattenområde, att densamma icke kan anses inrymd i den rådighet över vattnet, som enligt lag och allmän rättsuppfattning kan anses tillkomma företagaren såsom ägare av grunden.

Det torde icke kunna göras till föremål för någon befogad anmärkning, att statsmakterna förbehålla sig prövningsrätt, huruvida och under vilka betingelser förändringar av nu berörda slag må vara tillåtna. Jämväl en sådan prövning bör enligt vår mening, liksom då fråga är om medgivande av expropriation i egentlig mening, utsträckas att avse företagets samhällsnytta. Endast för det fall, att en dylik nytta är att motse, bör tillåtelse till de ifrågasatta åtgärderna meddelas. Och för att erhålla nödiga garantier i detta hänseende synes befogenhet icke kunna fränkännas statsmakterna att föreskriva de villkor, som äro ägnade att säkerställa denna nytta. Vad som förut yttrats angående statsmakternas rätt och plikt att vid medgivande av expropriation söka tillvarataga de samhälleliga intressena, är alltså tillämpligt jämväl å nu förevarande fall.

Angående de villkor som påkallas för tillgodoseende av de samhälleliga intressena beträffande vattenkraften anförde reservanterna:

De särskilda villkor i avseende å vattenkraftens tillgodogörande, varom nu är fråga, utgöra till sin rättsliga natur ett närmare bestämmande av rätten att utnyttja vattenkraften. Härav blir en följd, att dessa villkor, åtminstone formellt sett, närmast höra samman med det byggnadsbeslut, varigenom såväl enligt kommittéernas som de sakkunnigas förslag sökandens rätt att tillgodogöra sig vattenkraften och de närmare betingelserna härför av vattendomstolen fastställas. I detta byggnadsbeslut innefattas de förmåner, som från samhällets sida lämnas åt företaget; det kan då ej anses annat än riktigt, att till nämnda beslut jämväl komma att hänföras de förpliktelser, som kunna sägas i viss mån utgöra vederlag för dessa förmåner.

Understundom har det ifrågasatts att, såsom också i viss mån ägt rum i den norska lagstiftningen, förknippa koncessionsvillkoren redan med företagarens förvärv av kraftkällan. Uppenbarligen kunna skäl anföras jämväl för en sådan anordning. Denna skulle emellertid medföra åtminstone den avgjorda nackdelen, att de företagare, som åtkommit sina vattenfall före lagens ikraftträdande, skulle ställas gynnsammare än de övriga. Härigenom komme att skapas en icke naturlig uppdelning av de ännu obebyggda vattenfallen i 'koncessionsfria' och 'koncessionspliktiga', något som icke kan

anses lämpligt och jämväl måste betraktas såsom oegentligt, då lagstiftningen i avseende å vattenkraftens tillgodogörande erbjuder samma fördelar oberoende av tidpunkten för ägarens förvärv. I detta hänseende bör beaktas ytterligare en omständighet. Från lagens tillämpning skulle komma att undantagas vattenfall, tillhöriga sådana större bolag, som äga de nödiga ekonomiska förutsättningarna att själva utbygga dem, under det att strömfallsägare, som icke kunde anskaffa det härför erforderliga kapitalet, skulle se sig nödsakade att överlåta sina vattenfall och härigenom, om också indirekt, drabbas av lagstiftningen — en olikhet, som måste betecknas som föga tilltalande. Att den norska lagstiftningen slagit in på denna väg sammanhänger på det närmaste med den nämnda lagstiftningens förhistoria, i det att densamma utvecklats ur förbudet för utlänning att utan Konungens tillåtelse förvärva fast egendom.

Reservanterna föreslogo beträffande större kraftanläggningar viss lösningsrätt för kronan. Denna rätt skulle icke få göras gällande förrän 95 år efter utgången av den tid, som bestämts för byggnadernas fullbordande. För strömfall jämte utmål och vattenverksbyggnader skulle ersättning givas med belopp, motsvarande anläggningskapitalet, eller där detta överstege värdet av nämnda egendom vid tiden för egendomens avstående, dess värde. Någon närmare redogörelse för motiven till denna inlösningsrätt torde icke behöva lämnas.

Förslaget till vattenlag remitterades den 20 mars 1917 i den av de sakkunnigas majoritet föreslagna lydelsen till lagrådet efter anmälan av *statsrådet Hasselrot* såsom chef för justitiedepartementet. Sedan lagrådet avgivit utlåtande i ärendet, därvid lagrådet anslutit sig till principerna i förslaget, anmäldes utlåtandet den 15 februari 1918 i statsrådet av dåvarande chefen för justitiedepartementet, *statsrådet Löfgren*. Denne uttalade, att den nya vattenlagstiftningen enligt hans mening borde i väsentliga avseenden bygga på andra synpunkter än dem som vunnit tillämpning vid utarbetandet av det remitterade sakkunnigförslaget. Departementschefen framlade i samband härmed nytt förslag till vattenlag för remiss till lagrådet. Vid den omarbetning av de sakkunnigas förslag som sålunda ägt rum inom justitiedepartementet hade såsom 4 kap. upptagits bestämmelser om särskilda villkor beträffande större vattenkraftanläggningar och vattenregleringar, i vilka införts dels sakkunnigförslagets bestämmelser om bygdekraft samt om Konungens prövningsrätt, dels ock nya föreskrifter om nyprövning, kronans lösningsrätt samt avgifter.

Vid återremissen till lagrådet anförde departementschefen angående förhållandet mellan vattenbyggnadsintresset och andra allmänna intressen bl. a.:

Med de sakkunniga är jag fullt ense därutinnan, att vattenkraftens tillgodogörande numera måste anses vara av den stora allmänna betydelse ur såväl ekonomisk som social synpunkt, att lagstiftaren icke längre, utan att skada därigenom skulle tillskyndas viktiga samhällsintressen, kan underlåta att reglerande ingripa å detta område. Med hänsyn till den stora allmännyttan, som är förknippad med vattenkraftens tillgodogörande, anser jämväl jag, att goda skäl föreligga för att i en ny vattenlagstiftning tillerkänna vattenbyggnadsintresset de visserligen betydande förmåner, som i förslaget tillagts detsamma. Emellertid må det uttryckligen framhållas, att dessa förmåner,

särskilt vad angår befogenheten att för genomförande av ett enskilt företag göra intrång i annans rätt, uteslutande vila på den förutsättningen, att företaget länder det allmänna till gagn. Lagstiftaren äger fördenskull full frihet att giva dessa förmåner det innehåll och göra dem beroende av varje villkor, som är ägnat att i främsta rummet tillgodose det allmännas rätt och bästa. Brister den förutsättning, varunder förmånerna givits, är det endast i överensstämmelse med dessas karaktär, att de kunna från det allmännas sida återkrävas och detta eventuellt utan ersättning till den enskilde. Ur sist antydda synpunkt eller med andra ord det enskilda vattenbyggnadsintressets förhållande till allmänna intressen synes mig det resultat, vartill de sakkunnigas majoritet kommit, icke kunna i oförändrat skick godtagas. — — — Kungsådran utgör ett uttryck för de allmänna intressenas rätt till vattendragen — sådana dessa intressen uppfattades och gjorde sig gällande redan i äldre tider. De intressen, som då krävde beaktande, voro i första hand fiskets och samfärdselns. Tryggandet av dessa intressen krävde vattendragets öppethållande, och med hänsyn härtill erhöi kungsådran sin karaktär att i viss mån innefatta ett förbud mot vattendragets stängande. I vår tid äro vattendragen av vikt för samhället jämväl i andra hänseenden. Nya intressen hava sålunda framträtt och kräva beaktande. Att samhället skulle lämna dessa intressen å sido allenast därför, att de icke inbegripas i kungsådran, skulle icke stå i överensstämmelse med den grund, varå själva kungsådreinstitutet vilar. Tillgodogörandet av vattenkraften utgör numera otvivelaktigt ett av de mest betydelsefulla av de allmänna intressen, som äro förknippade med vattendragen. Från denna förutsättning hava såväl kommittéerna som de sakkunniga utgått vid utarbetande av sina förslag. Men av samma skäl som enligt dessa förslag den enskilde kan förpliktas att till förmån för ett företag, som har vattenkraftens utnyttjande till ändamål, tåla intrång i sin rätt, av samma skäl måste också den enskilde företagaren finna sig i, att hans egen rätt begränsas med hänsyn till samhällets intresse. Grunden till lagstiftarens befogenhet i såväl det ena som det andra hänseendet är uppenbarligen densamma, nämligen vattenkraftintressets natur av allmänt intresse. I själva verket är det för den moderna lagstiftningen långt ifrån främmande, att den enskilda företagsamheten, särskilt då den är bärare av viktigare samhällsintressen, underkastas ganska väsentliga inskränkningar. Så är enligt vår rätt förhållandet t. ex. i fråga om anläggande och drift av enskild järnväg, som är avsedd för allmän trafik. De förbehåll, som Kungl. Maj:t plägar föreskriva vid koncession å enskild järnväg, äro i och för sig icke annat än ett uttryck för samfärdselintressets stora betydelse ur allmän synpunkt. Uppenbarligen få dock de ifrågavarande inskränkningarna icke givas en sådan omfattning, att det enskilda initiativet härigenom skulle komma att allt för mycket tyngas. Ej minst med hänsyn till samhällets egen fördel uppställer sig den fordran, att åt den enskilda företagsamheten lämnas en icke alltför snävt begränsad frihet.

Här torde slutligen böra nämnas, att under förarbetena till vattenlagen även ifrågasattes, att initiativrätt i fråga om vattenkrafts tillgodogörande borde under vissa förutsättningar medgivas ej allenast åt den, som själv äger eller har del i ett strömfall, utan oberoende härav jämväl åt staten eller kommun.

Angående denna fråga anförde *departementschefen* i sitt yttrande till statsrådsprotokollet den 15 februari 1918, att den rätt, som medgaves innehavaren av den större delen av ett strömfall att tillgodogöra sig jämväl återstoden av fallet, otvivelaktigt, liksom de vattenrättsliga tvångsrätterna

överhuvudtaget, hade sin grund i det allmänna intresse, som krävde vattenkraftens utnyttjande. Samma skäl kunde helt visst åberopas till stöd för ett än mera vittgående frigivande av initiativrätten, och det hade till och med ifrågasatts, huruvida ej den, som ägde ett obebyggt strömfall men icke ville eller förmådde inom viss skälig tid vidtaga åtgärder för dess tillgodogörande, borde — även i annan ordning än enligt expropriationslagen — kunna tvingas mot ersättning avstå detsamma till staten eller möjligen jämväl till kommun eller enskild företagare, som åtog sig att omedelbart utnyttja fallet. Ett frigörande av initiativrätten i den utsträckning, som sist antytts, skulle dock enligt departementschefens mening innebära en högst väsentlig avvikelse från de grundsatser, varå den nu gällande svenska vattenlagstiftningen vilade. En dylik avvikelse, som skulle innebära, om ej ett upphävande, så dock en högst betydande begränsning av den enskildes rätt till vattnet, syntes icke låta sig försvara, med mindre än att den visat sig nödvändig för tillgodoseende av de allmänna intressen, som vore beroende av vattenkraftens tillgodogörande. Något praktiskt behov av en så långt gående utvidgning av initiativrätten syntes emellertid för det dåvarande icke föreligga och ej heller vara att motse under den närmaste framtiden.

Det särskilda utskott som i riksdagen behandlade förslaget uttalade i denna del att en utvidgning av initiativrätten i nämnda riktning, såsom också kommit till erkännande uti departementschefens ovan återgivna uttalande, icke borde möta något hinder av mera principiell natur. Med den ökade betydelse, som vattenkraften numera erhållit för tillgodoseende av olika samhällsbehov, syntes det fastmera stå i god överensstämmelse, om den enskildes intresse jämväl i detta fall underordnades vad det allmänna bästa krävde. Det syntes också utskottet, som om en dylik initiativrätt, därest den gäves ett lämpligt och väl avvägt innehåll samt anordnades på ett praktiskt sätt, hade ett verkligt behov att fylla. Med hänsyn till det outhärliga skicket, vari denna fråga ännu befunne sig, ansåge sig dock utskottet icke i stånd att härom göra något bestämt uttalande.

Utskottet hemställde, att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t täcktes låta verkställa utredning, huruvida och under vilka förutsättningar rätt kunde medgivas kronan att, i annat fall än expropriationslagen medgäve, för tillgodoseende av allmänt behov tillösa sig obebyggt eller ej till fullo utnyttjat strömfall i ändamål att tillgodogöra vattenkraften, samt för riksdagen framlägga de förslag, vartill utredning föranledde. Utskottets ifrågavarande hemställan avlogs emellertid av båda kamrarna.

1902 års lag om elektriska anläggningar.

I lagen den 27 juni 1902 innefattande vissa bestämmelser om elektriska anläggningar meddelas föreskrifter om villkoren för framdragande av kraftledningar.

Enligt 2 § i denna lag fordras tillstånd — *k o n c e s s i o n* — av Konungen, när det gäller utförande av elektrisk starkströmsledning med spänning överstigande 250 volt. Genom en lagändring år 1938 infördes krav på sådant

tillstånd även för vissa lågspänningsledning, avsedda för distribution. Beträffande koncessionsvillkoren stadgas efter 1938 års ändring, att tillstånd meddelas för viss tid, ej överstigande fyrtio eller, om särskilda skäl därtill föranleda, sextio år. Vid prövning av ansökan om koncession bör enligt vad i lagen stadgas hänsyn tagas till huruvida behov av anläggningen finnes samt huruvida denna kan anses förenlig med en planmässig elektrifiering.

År 1938 infördes i nämnda paragraf även vissa bestämmelser om reglering av kraftpriserna. I detta avseende stadgas, att innehavare av elektrisk starkströmsledning, till vilken Konungen meddelat tillstånd, för åstadkommande av skälig prissättning skall vara skyldig att på framställning av den, som nyttjar elektrisk ström från anläggningen eller önskar komma i åtnjutande därav, underkasta sig reglering av priset för strömmens tillhandahållande. Från dylik reglering undantagas statens taxor och pris, som fastställts av kommunal myndighet för tillhandahållande av elektrisk ström inom kommunen. Prisregleringen verkställs av en nämnd, bestående av fem av Konungen för viss tid förordnade ledamöter, bland vilka såväl leverantörer som förbrukare skola vara representerade. Beträffande äldre anläggningar gäller, att föreskrifterna om prisreglering skola äga tillämpning endast om i koncessionsvillkoren stadgats skyldighet för anläggningens innehavare att iakttaga framtida allmänna bestämmelser i fråga om leverans av elektrisk kraft. Sedan slutet av år 1907 har dylik skyldighet brukat föreskrivas i koncessionerna.

Framställning om prisreglering ingives till kommerskollegium, som därest framställningen ej finnes uppenbart ogrundad, har att överlämna den till nämndens prövning. Över kommerskollegii eller nämndens beslut må klagan icke föras. Aftal, som strider mot nämndens beslut, skall vara utan verkan.

De år 1938 genomförda ändringarna i 1902 års lag grunda sig till stor del på ett av särskilda sakkunniga för elektriska kontrollväsendet utarbetat betänkande angående kontrollen över elektriska starkströmsanläggningar (Stat. off. utredn. 1936: 27). Dessutom förelåg bl. a. en av generaldirektören A. Granholm verkställd utredning angående frågan om rationellt utformande av rikets elektriska stamlinjenät.

Vid remiss till lagrådet den 4 januari 1938 av förslag i ämnet anförde chefen för handelsdepartementet, *statsrådet Sköld*, beträffande grundlinjerna för lagstiftningen, att bestämmelserna om koncession i 1902 års lag infördes huvudsakligen för att tillgodose säkerhetskrav. Begränsningen av koncessionstiden ävensom olika undantag från kravet på koncession innebure dock hänsynstagande även till intressen av annan natur. I praxis hade någon realbehandling av koncessionsansökningarna ur andra synpunkter än som sammanhänge med anläggningarnas tekniska utförande icke ägt rum under de närmaste årtiondena efter lagens ikraftträdande. Den fortskridande elektrifieringen medförde emellertid så småningom, att konkurrensförhållanden måste beaktas. Konkurrensen avsåg i första hand gränsområdena mellan olika distributionsföretag men kunde även gälla större oelektrifierade områden, beträffande vilka ansökningar om tillstånd att framdraga elektriska led-

ningar inkommo från skilda elektrifieringsföretag. För att i någon mån förhindra tillkomsten av anläggningar som icke vore önskvärda ur rationell elektrifieringssynpunkt tillgreps till en början den utvägen att söka åstadkomma frivillig överenskommelse. Senare hade Kungl. Maj:t efter behovsprövning helt eller delvis avslagit ansökningar eller vid bifall uppställt särskilda koncessionsvillkor för att förebygga dubbla ledningsnät.

Beträffande de synpunkter som borde läggas på en behovsprövning anförde de sakkunniga för elektriska kontrollväsendet, att med hänsyn till säkerhet, ekonomi, allmän trevnad och ordning måste förekomsten av dubbla distributionsnät anses vara en mindre tillfredsställande företeelse. De sakkunniga ställde sig dock tveksamma beträffande lämpligheten och möjligheten att medelst koncessionsförfarande reglera tillkomsten av sådana ledningar, vilka hade till huvudsaklig uppgift att överföra kraft från en kraftkälla till en viss punkt, t. ex. ett industriföretag eller ett distributionscentrum. En realprövning beträffande dylika linjer, vilka ofta i form av stamlinjer eller bygdelinjer ingingo såsom viktiga led i landets elektrifieringssystem, vore i de flesta fall förenad med utomordentliga svårigheter. Erfarenheten gäve vid handen, att missförhållanden huvudsakligen kunde anses föreligga beträffande den lokala distributionen, under det att elektrifieringen i övrigt kunde anses hava utvecklats efter i stort sett sunda och rationella linjer. De sakkunniga önskade emellertid understryka, att en bestämd rågång mellan de olika slagen av anläggningar — lokala distributionsnät å ena sidan, överföringslinjer å andra sidan — icke alltid kunde dragas. Det vore därför varken lämpligt eller möjligt att i författningsbestämmelser angiva, när en realprövning borde ifrågakomma. Detta syntes böra ankomma på de prövande myndigheterna att bedöma och en av förhållandena och utvecklingen betingad praxis kunde så småningom komma att växa fram.

I sin utredning framhöll *generaldirektör Granholm* i samband med ståndpunkttagande till den då planerade kraftledningen Horndal—Nässjö att för tryggande av den framtida rationella utvecklingen och tillgodogörandet av rikets stamlinjenät erfordrades, att Kungl. Maj:t kunde pröva ansökning om koncession för kraftledning även ur sådan synpunkt samt vid beviljande av koncession föreskriva villkor för att säkerställa att ledningen nyttjades på ett rationellt sätt. Lagen borde omarbetas så, att därav klart framginge att koncessionsprövningen också omfattade frågan, huruvida kraftledningens tillkomst motsvarades av något verkligt behov för tillgodoseende av kraftförsörjningen i landet samt huruvida några särskilda villkor skulle fästas vid koncessionen. Viktigt vore att företagarna erhöles insikt om att förberedande, ofta föregripande åtgärder icke finge vidtagas förrän koncession å ledningen verkligen beviljats. Såsom en följd av begränsningen i koncessionstiden borde Kungl. Maj:t hava fri prövningsrätt även i fråga om förnyelse av koncession.

Departementschefen anförde i dessa hänseenden, att den omfattande elektrifiering av vårt land, som hittills genomförts, i allmänhet skett på ett efter omständigheterna tillfredsställande sätt, men att förhållandena på området

såsom en naturlig följd av den oavbrutet ökade användningen av elektrisk kraft alltmer komplicerats. Det måste därför anses väl motiverat, att de i 1902 års lag intagna grunderna för koncessionsväsendet anpassades efter vunna erfarenheter. En realprövning av ansökningar om tillstånd att utföra starkströmsledning syntes nödvändig såväl ur allmän elektrifieringssynpunkt som med hänsyn till de starka intresse motsättningar, som ofta förekomme. Ehuru en behovsprövning måste anses tillkomma Kungl. Maj:t utan särskilt stadgande, vore önskvärt att principen komme till uttryck i lagen. Denna borde jämväl upptaga det villkoret för bifall till koncessionsansökan att anläggningen borde vara förenlig med en planmässig elektrifiering. Det vore emellertid av vikt, att bestämmelsen i fråga erhöle en så allmän avfattning, att den icke utgjorde hinder för Kungl. Maj:t att vid ärendenas avgörande taga hänsyn även till övriga omständigheter i de särskilda fallen.

Beträffande frågan om reglering av kraftpriserna anförde *de sakkunniga för elektriska kontrollväsendet*, att detaljdistributionen i vårt land i stor omfattning låge i sådana händer att faran för oskäligen priser vore förebyggd. Sålunda ägdes eller kontrollerades distributionsföretagen i landets städer av kommunerna själva, och på landsbygden vore distributionsföretagen vanligen organiserade på kooperativ grund. Emellertid skedde särskilt i landets södra del detaljdistribution genom enskilda företag i ej ringa omfattning. Förhållandena vore ej sådana, att de motiverade ett direkt ingripande från statens sida för taxereglerng. Den omfattning statens kraftverksrörelse numera fått, uppgående till ungefär en tredjedel av landets hela kraftförsörjning, hade otvivelaktigt lett till att de av vattenfallsverket eller de till detta anslutna kooperativa distributionsföretagen tillämpade priserna kommit att bli i hög grad normerande för prisnivån vid de enskilda företagens kraftleveranser. De önskemål i fråga om taxesättningen, som man med en statlig reglering skulle åsyfta, hade sålunda vunnits på indirekt väg utan särskilda statliga åtgärder. Härmed ville de sakkunniga ingalunda bestrida, att även under senare tid på sina håll anledningar till berättigat missnöje med gällande strömtaxor kunde finnas. Skulle verkligt missbruk beträffande priserna konstateras, kunde rättelse i många fall vinnas genom ett upphävande av det befintliga distributionsföretagets monopolställning, i vad denna vore betingad av koncessionsinnehavet.

Generaldirektör Granholm framhöll i sin utredning angående frågan om rationellt utformande av rikets elektriska stamlinjenät, att ett rationellt system för kraftförsörjningen kunde medföra, att landet uppdelades i flera kraftdistrikt med en enda eller ett fåtal kraftleverantörer för varje område. Under sådana förhållanden kunde behov komma att uppstå av statlig reglering av kraftpriserna, då icke längre någon på prissättningen inverkan konkurrens föreläge mellan kraftleverantörerna. Denna fråga krävde beaktande vid en omarbetning av koncessionslagstiftningen.

Departementschefen anförde angående regleringen av kraftpriserna, att utbyggandet av ledningsnäten inom landets särskilda delar syntes ha skett på sådant sätt, att distributionen väsentligen blivit av mer eller mindre mono-

polartad natur. Med den behovsprövning av koncessionsansökningar, som framdeles komme att äga rum, bleve distributionsföretagens monopolställning än mer framträdande. Utfärdandet av föreskrifter, varigenom staten tillförsäkrade strömförbrukarna rätt att få taxorna underkastade sakkunnig prövning ur skälighetssynpunkt, syntes utgöra en naturlig komplettering av lagstiftningen. En viss inverkan i prisreglerande riktning kunde visserligen utövas genom den statliga kraftförsäljningen men det vore uppenbart, att detta inflytande bleve av begränsad räckvidd. Det syntes också vara obestriddigt, att missförhållanden beträffande strömtaxorna redan nu i viss utsträckning förelåge. Sålunda vore det icke okänt att på sina håll kooperativa energiföretag gentemot andra abonnenter än företagens egna medlemmar tillämpade en prissättning, vilken måste betraktas såsom oskälig.

Departementschefen förklarade vidare, att regleringen av praktiska skäl måste inskränkas till rena prisfrågor och sålunda ej borde avse övriga villkor, som kunde vara knutna till kraftens tillhandahållande. Å andra sidan måste givetvis vid bedömande av prisets skälighet hänsyn tagas till de förhållanden, under vilka strömmen levererades, så att exempelvis den omständigheten att en abonnent hade billigare kraft än övriga ej nödvändigtvis behövde föranleda sänkning av kraftpriset för dessa senare. Regleringsförordandet syntes alltså huvudsakligen få betydelse för fastställande av en skälig prissättning för normalfall.

Allmänna expropriationslagen.

Enligt lagen den 12 maj 1917 om expropriation må fastighet, som tillhör annan än kronan, tagas i anspråk genom expropriation, om Konungen finner det nödigt för rikets försvar; för anläggning för den allmänna samfärdsels främjande; för allmän byggnad; för ändamål som det enligt lag eller författning tillkommer kommun eller annan dylik samfällighet att tillgodose; för att förse en ort med vatten eller förhindra förorenande av vattenledning; för annat ändamål, som är jämförligt med något av de nu angivna och äger väsentlig betydelse för det allmänna; ävensom för vissa andra särskilt angivna mera speciella ändamål.

Särskild rätt, som i avseende å fastighet tillkommer annan än kronan, må ock exproprieras, om Konungen finner det nödigt för ändamål som nu sagts.

Expropriationslagen nämner icke särskilt expropriation av vattenfall. Den kommitté, som år 1910 avgav förslag till lag om expropriation, yttrade, att det vore ovisst om ett vattenfall, som ej utbrutits såsom särskild lägenhet, enligt dåvarande lagstiftning finge göras till föremål för expropriation, i händelse förfoganderätten till vattnet vore skild från äganderätten till stranden. All tvekan om möjligheten att exproprieras vattenfall undanröjdes genom kommitténs förslag, att ej blott fast egendom utan även särskild rätt därtill kunde exproprieras. Vore nämligen äganderätten till vattenfallet förenad med jordäganderätten, utgjorde vattenfallet fast egendom; vore de skilda, bestode fallägarens rätt i själva verket i förfoganderätt över vattnet och syntes sålunda innebära en nyttjanderätt till annans fasta egendom. Beträffande

det ändamål för vilket expropriation skulle få ske fordrades enligt kommitténs förslag endast att egendomen skulle tagas i anspråk för allmänt gagn.

Vid omarbetning av kommitténs förslag inom justitiedepartementet infördes i det förslag som förelades 1913 års riksdag en uppräkningslista av de viktigaste expropriationsändamålen, med förklaring tillika att expropriation finge äga rum för syften jämförliga med de uppräknade. I det omarbetade förslaget upptogs bland annat en punkt, enligt vilken expropriation finge äga rum för »något en kommuns eller annan dylik samfällighets allmänna ändamål». Chefen för justitiedepartementet, *statsrådet Sandström*, anförde härom.

Enligt förslaget skall expropriation kunna förekomma, så snart det är fråga om något en kommuns eller annan dylik samfällighets allmänna ändamål. Under det att allmän expropriationsrätt för statsändamål icke upptages, föreslås alltså en sådan för kommunala ändamål. Anledningen härtill är att å ena sidan kommunernas uppgifter hava en naturlig begränsning, som utesluter faran för mera vittutseende ingrepp i jordförhållandena, men att dock å andra sidan ganska många och växlande syften anses falla eller kunna med fördel dragas inom ramen för de större eller mindre, borgerliga eller kyrkliga kommunernas verksamhet. Att rena förvärvsändamål äro uteslutna följer av uttrycket 'allmänna ändamål'. Under denna beteckning synas i huvudsak vara att hänföra dels fullgörande av uppgifter, som enligt gällande författningar åligga kommunerna, dels utförande av anläggningar, avsedda att upplåtas till allmänt begagnande. Till företag av det senare slaget hör bl. a. anläggning för en orts förseende med belysning eller drivkraft. Om en kommun för dylikt ändamål har behov av att exproprieras ett vattenfall, skall enligt förslagens mening sådan expropriation kunna medgivas.

Genom sistberörda stadgande i förslaget uppfylles alltså delvis den av andra kammaren flera gånger uttryckta önskan, att vattenfall skola kunna exproprieras för det allmännas räkning. Vattenfall likställes enligt förslaget med annan fast egendom. Erfordras ett vattenfall för något av de i förslaget angivna ändamål — t. ex., utom det nyssnämnda, för att bereda en järnvägs drivkraft — kan expropriation äga rum. Däremot giver ej förslaget staten eller kommun någon allmän rätt att exproprieras vattenfall, oberoende av dylika särskilda ändamål. Meningarna torde alltmer gå i den riktningen, att de intressen det allmänna, utöver sådana ändamål, har att bevaka med hänsyn till vattenfallen lämpligare tillgodoses på andra vägar än genom expropriation.

En *motionär* i andra kammaren föreslog ändrad lydelse av bestämmelsen om expropriationsrätt för kommunala ändamål och anförde i denna del:

Expropriationsrätt föreligger enligt förslaget 'för något en kommuns eller annan dylik samfällighets allmänna ändamål'. Enligt departementschefens yttrande till statsrådsprotokollet är under omförmälda expropriationsbegrepp att hänföra jämväl expropriation av ett vattenfall i och för en anläggning för en orts förseende med belysning eller drivkraft. En kommun skulle alltså vara berättigad att för något sitt ändamål exproprieras ett vare sig monterat eller omonterat vattenfall, beläget hur långt från samhället som helst. Denna utsträckning av expropriationsrätten synes mig innebära ett oberättigat intrång i en ägares av ett vattenfall fria förfogande över sin egendom och skulle även kunna lända till förfång för kommun eller samfällighet, som med

hänsyn till belägenheten kunde hava mera befogat anspråk att få tillgodogöra sig detsamma. Departementschefen anför gentemot expropriationskommitténs förslag: 'att expropriation skulle äga rum, så snart Konungen prövar nödigt, att fast egendom tages i anspråk för allmänt gagn', att en sådan uppgift skulle kunna bliva alltför svår och ansvarsfull. Man kan i detta sammanhang framhålla, att samma svårighet må anses föreligga, då det gäller en kommuns 'allmänna ändamål'. En uppräknig av de viktigaste eller mera säregna expropriationsanledningarna för kommunala allmänna ändamål synes därför vara jämväl i berörda hänseende den lämpligaste vägen.

Lagutskottet anförde i detta avseende:

Utskottet har ej kunnat biträda motionärens förslag. De skäl, som nödvändiggjort en uppräknig av expropriationsändamålen i fråga om expropriation för statens behov, föreligga icke med avseende å en kommuns eller annan dylik samfällighets allmänna ändamål. Såsom departementschefen framhållit, torde å ena sidan kommunernas uppgifter hava en naturlig begränsning, som utesluter faran för mera vittutseende ingrepp i jordförhållandena, under det å andra sidan ganska många och växlande syften anses falla eller kunna med fördel dragas inom ramen för de större eller mindre, borgerliga eller kyrkliga kommunernas verksamhet.

Vad särskilt angår motionärens förslag att från föremålen för den kommunala expropriationsrätten utesluta vattenfall som enligt vad departementschefen erinrat äro att hänföra till fastigheter, som kunna exproprieras för här ifrågavarande ändamål, synes det utskottet icke råda tvivel om att såväl för kommun som för staten ofta kan vara av synnerlig vikt att äga tillgång till erforderlig vattenkraft, vilken ej kan på annat sätt än medelst expropriation förvärfvas. Även här synes den förut framhållna begränsningen, som ligger i de kommunen tillkommande uppgifternas i kommunallagarna angivna omfattning, vara tillfyllestgörande garanti mot missbruk. Vad angår den av motionären befarade konkurrensen mellan olika kommuner, lärers densamma i allmänhet ej komma att medföra större svårigheter, än vartill varje annat expropriationsändamål kan föranleda, och vilka i allmänhet torde komma att lösas i samband med prövningen av expropriationsanspråket.

Stadgandet om kommuners expropriationsrätt erhöi sin nuvarande lydelse, enligt vilken expropriation får äga rum för ändamål som det enligt lag eller författning tillkommer kommun eller annan dylik samfällighet att tillgodose, efter sammanjämkning av skiljaktiga beslut i kamrarna. Någon motivering till den nya lydelsen gavs ej. I ett rättsfall, N.J.A. 1937 s. 156 (II), har ansetts, att framdragande av högspänningsledning till kommunalt kraftverk avsåge sådant kommunalt ändamål, som omfattas av bestämmelsen, oaktat den av kommunen distribuerade kraften även komme inom kommunen förlagda industrier till godo och till någon mindre del jämväl användes utanför kommunens område.

Norsk och finsk rätt.

Beträffande utländsk rätt är i huvudsak endast lagstiftningen i Norge och Finland av intresse i detta sammanhang. Vattenrätten vilar där på liknande grundprinciper som den svenska och erkänner i allmänhet enskild äganderätt till vattnet. I de central- och sydeuropeiska länderna däremot äro alla vattendrag av större betydelse undandragna den enskilda äganderätten.

I Norge är i stort sett all befattning med vattenkraften inrymd under den där gällande koncessionslagstiftningen. Denna lagstiftning har väsentligen tillkommit under åren 1906—1917 och ändamålet med densamma har från början varit att hindra det privata kapitalet och i synnerhet utländskt kapital att monopolisera landets olika naturtillgångar. Vad särskilt angår vattenkraften ville man skaffa staten avgörande inflytande på dess nyttjande till det allmänna bästa. Det norska koncessionssystemet har emellertid väckt starkt motstånd och varit mycket omstritt.

År 1906 antogos provisoriska lagar, enligt vilka utlänningar eller bolag, vilkas delägare ej alla voro personligen ansvariga, ej skulle kunna förvärva ägande- eller nyttjanderätt till vattenfall, bergverk eller skogar utan Konungens tillstånd. Över huvud kunde tillstånd icke meddelas bolag, vars styrelse icke hade sitt säte i Norge. Lagstiftningen var som synes riktad mot utländsk spekulation. År 1909 utfärdades därefter Lov om erhvervelse av vandfald, bergverk och anden fast eiendom och år 1911 Lov om vassdragsreguleringer i industriellt øiemed. Genom dessa lagar stadfästes ytterligare de synpunkter som kommit till uttryck i 1906 års lagstiftning. Ytterligare utformades samma tankar i de senare utfärdade lagarna i samma ämnen, lov om erhvervelse av vandfald, bergverk og anden fast eiendom av den 14 december 1917 och lov om vassdragsreguleringer samma dag.

Enligt 1917 års lov om erhvervelse av vandfald m. m. gäller, att ingen annan än staten eller norsk kommun kan utan tillstånd av Konungen (koncession) förvärva ägande- eller nyttjanderätt till vattenfall, vilket antages vid reglering kunna lämna mera än 1 000 naturhästkrafter antingen ensamt eller tillsammans med annat av förvärvaren ägt eller brukat vattenfall, som ändamålsenligt kan utbyggas gemensamt med det som skall förvärfvas. Koncession fordras även, när vattenfallet tillsammans med andra fall, vilka ägas eller brukas av förvärvaren och dennes familj, kan antagas lämna mer än 5 000 naturhästkrafter. Vid vissa fång, såsom arv, är koncession icke nödvändig. När icke allmänna hänsyn tala däremot, kan Konungen, på villkor som Konungen bestämmer, lämna medgivande till förvärv av äganderätt till vattenfall åt norska medborgare samt aktiebolag och andra bolag med begränsad ansvarighet vilka ha helt norsk styrelse med säte i Norge och helt norskt aktiekapital ävensom till korporationer och stiftelser som ha helt norsk styrelse med säte i Norge och vilkas ändamål är allmännyttigt. Är fråga om vattenfall som vid reglering kan antagas lämna mera än 10 000 naturhästkrafter eller stå betydande intressen mot varandra, måste saken föreläggas stortinget. Utländska medborgare ävensom vissa aktiebolag och andra bolag, korporationer och stiftelser, som icke uppfylla de ovan angivna kraven, kunna under särskilda omständigheter erhålla koncession. Med hänsyn till koncession för bolag ha även meddelats särskilda regler om vem som får äga bolagets aktier, förvärv av aktier m. m. Koncession meddelas för bestämd tid av högst femtio eller med stortingets samtycke högst sextio år. Vid koncessionstidens slut tillfaller vattenfallet med kraftstation samt tillhörande maskiner och annat tillbehör staten med full äganderätt och utan vederlag.

Efter 35 år eller, om stortinget givit sitt samtycke, 40 år sedan koncession meddelats kan anläggningen inlösas av staten mot viss ersättning.

I lagen ha givits ingående bestämmelser om de villkor som skola uppställas vid meddelandet av koncession. Bland dessa må nämnas följande.

För att hindra att vattenfallet blir föremål för spekulation utan att utnyttjas är stadgat, att utbyggandet av fallet skall börja inom två år efter koncessionens meddelande och att anläggningen skall vara färdig och i drift inom ytterligare fem år. Vidare kan Konungen bestämma, att kraften skall gå till en bestämd industri eller ett visst slag av industri. Driften får icke ligga nere annat än i viss utsträckning. Från nu angivna bestämmelser kan Konungen medgiva dispens.

Vidare givas vissa bestämmelser för att trygga anläggningsarbetarnas ställning och den inhemska industrien, såsom att norska arbetare och norskt material skola användas. Detaljerade föreskrifter givas även om arbetarnas avlönings- och bostadsförhållanden m. m.

Vissa bestämmelser syfta till att tillgodose norsk industri och jordbruket i landet m. m. samt avse priset på energien och de produkter som frambringas med hjälp av densamma.

En del stadganden avse att tillgodose den kommun där anläggningen ligger och dess allmänna intressen. Vägar, broar och kajer, som koncessionsinnehavaren anlägger, skola ställas till allmänhetens förfogande, försåvitt detta kan ske utan väsentlig olägenhet. En fond skall avsättas till fattigvårdens utgifter. Koncessionsinnehavaren skall vara pliktig att tillhandahålla intill 10 procent av vattenfallets genomsnittliga kraftmängd till den kommun där anläggningen ligger eller, efter vederbörande departements bestämmande, till andra kommuner. Staten kan även förbehållas intill 5 procent av kraften. Bestämmelser äro givna om priserna för den kraft som skall avstås. I särskilda fall kunna högre eller lägre gränser fastställas för skyldigheten att avstå kraft.

Koncessionsavgifter skola utgå. Till staten skall erläggas en årlig avgift av minst 10 öre och i allmänhet högst 3 kr. för hästkraft, beräknat efter den genomsnittliga kraftmängd som vattenfallet efter utbyggandet kan frambringa. Till de kommuner som Konungen bestämmer, skall utgå en avgift av minst 10 öre och i allmänhet högst 4 kr. per hästkraft efter samma beräkningsgrund. Under särskilda omständigheter kunna avgifterna bestämmas till högre belopp. Om regleringsavgifter åvila fallet skola de frändragas. Koncessionsavgifterna kunna för viss tid nedsättas eller eftergivas.

Om vattenfallet förvärvats till ett pris som står i uppenbart missförhållande till fallets värde, kan i koncessionen stadgas att den tidigare ägaren skall få ersättning en gång för alla eller i form av en årlig avgift.

För att motverka monopolisering av vattenkraften i ett bolags hand kunna bestämmelser givas för att hindra att bolagets aktier komma att tillhöra annan strömfallsägare.

Dessutom finnes en allmän regel, att Konungen alltid kan uppställa de ytterligare villkor, som betingas av allmänna hänsyn eller tillvaratagande av berättigade privata intressen.

Man har även sökt tillse att när det gäller överlåtelse av aktier i ett bolag, som äger vattenfall, regler komma att gälla som motsvara dem, som avse förvärv av vattenfall. Förvärv av aktier i sådant antal att förvärvaren blir innehavare av mer än $\frac{35}{100}$ av samtliga aktier i bolaget kan sålunda ske endast efter tillåtelse av Konungen eller den han bemyndigar, om bolaget äger

vattenfall som förvärvaren icke äger tillhandla sig utan koncession. Sådana villkor som betingas av allmänna hänsyn kunna föreskrivas vid tillstånd till förvärv. Är det fråga om vattenfall över 1 000 hästkrafter, kan föreskrivas att aktierna efter viss tid ej över 50 år (i händelse av stortingets samtycke ej över 60 år) skola utan vederlag tillfalla staten. Lagen innehåller även bestämmelser om utarrendering av vattenfall, som tillhöra stat och kommun.

Angående statens eller kommuns förvärv av vattenkraft gäller, att sådant kan ske, förutom genom frivilligt köp, genom expropriation och därigenom att staten eller kommunen begagnar sig av viss förköpsrätt. Kommuns möjlighet att genom frivilligt köp förvärva vattenfall är icke bunden av koncession annat än då köpet gäller vattenfall för vilket tidigare gälla koncessionsbestämmelser.

Bestämmelser om expropriation återfinnas i lov om vassdragene av den 15 mars 1940, som ersätter vissa tidigare lagar. Lämpligt vattenfall må tagas i anspråk av staten för alltid eller för närmare angiven tid, när vattenkraft erfordras för statens anläggningar eller för ett allmänt behov av elektrisk kraft till industriellt eller annat bruk. Den som fått koncession å järnväg för allmänt bruk kan även få tillåtelse till dylik expropriation. Även utbyggt fall kan exproprieras av staten men endast om detta passar väsentligt bättre för ändamålet än outbyggda fall. Kommun kan för att tillgodose sitt behov av elektrisk kraft till allmän konsumtion få tillstånd till expropriation av icke utbyggt vattenfall eller sådant fall som är utbyggt för mindre än hälften av den kraftmängd fallet antages kunna giva vid reglering, som lämpligen kan verkställas inom en rimligt nära framtid. Vid expropriation till stat eller kommun skall ersättning för själva vattenfallet utgå med fulla värdet och 25 procent därutöver.

När vattenkraft säljes till någon som måste ha koncession till förvärvet, har staten förköpsrätt. Denna rätt inträder, så snart koncessionsansökan är ingiven, och skall begagnas snarast möjligt. Staten inträder, om den använder sig av denna rätt, i köparens rättigheter och skyldigheter. Bykommuner och herredskommuner hava förköpsrätt till vattenfall, som ligger i kommunen, när vattenfallet är av den storleksordningen att koncession kräves för dess förvärv men fallet icke kan antagas vid reglering giva mer än 5,000 naturhästkrafter. Denna kommunens förköpsrätt går före statens. Amtskommun äger, näst efter staten, förköpsrätt till inom kommunen beläget vattenfall, vari kan uttagas över 5 000 naturhästkrafter.

I lov om vassdragene av den 15 mars 1940 ha införts nya bestämmelser om rätt för delägare i strömfall att tvångsvis tillösa sig fallet för att utbygga detsamma. Dessa bestämmelser äro i stor utsträckning utformade efter mönster av den svenska vattenlagen. Frågan om lösningsrätten avgöres emellertid icke av domstol utan av Konungen.

Bestämmelser om större vattenregleringar äro upptagna i lov om vassdragsreguleringer av den 14 december 1917. Enligt denna lag få vattenregleringar, som tjäna industriellt ändamål (härunder inbegripes drift av elektricitets-

verk i allmänhet), endast utföras av staten eller den som fått koncession av Konungen. Vid vissa större företag skall regleringsfrågan även föreläggas stortinget. En del företag av mindre omfattning fordra icke koncession. Koncession gives för bestämd tid, högst 50 eller med stortingets samtycke högst 60 år. Kommun kan få koncession för obegränsad tid. Vid koncessionstidens utgång har staten rätt att utan gottgörelse övertaga anläggningen. Är koncessionstiden kortare än 50 år, kan dock viss ersättning utgå. Staten har inlösningsrätt efter 35 år. Koncessionsavgifter skola även här utgå till stat och kommun. Vid reglering av större sjöar, som icke i sin helhet äro föremål för enskild äganderätt, skall till staten erläggas en engångsavgift av 3 kr. för varje vid regleringen vunnen naturhästkraft.

För att annan än stat eller kommun skall få köpa elektrisk energi i större kvantitet ävensom för anläggning av elektriska högspänningsledningar fordras även koncession.

I Finland gäller lag om vattenrätten den 23 juli 1902. För att kraftverk skall få anläggas kräves tillstånd av myndighet men icke koncession av den art som stadgas i Norge.

Till skydd för allmänna intressen finnas i vattenrättslagen bestämmelser om att kungsådra av närmare angiven storlek skall hållas öppen. Byggande i vattendrag får i övrigt enligt det grundläggande stadgandet icke äga rum, om annan lider men å sitt vattenområde eller å fiske, gård eller annan egendom eller så att kungsådra därigenom försämras eller farled eller flottled annars lider intrång. För att bereda möjlighet till vattenkraftens utnyttjande stadgas dock åtskilliga undantag från dessa bestämmelser. Kraftverksägare får sålunda under vissa förutsättningar genom tillfälliga dammanläggningar tillgodogöra sig vattnet i kungsådra. Därest det kan ske utan att men å strömfall av värde eller eljest nämnvärd skada tillskyndas någon, är ock tillåtet att för tillgodogörande och ökande av vattenkraften i strömfall vidtaga upp-dämning och utgrävning i vattendrag eller förflyttning, ändring eller minskning av kungsådra, om därav icke uppstår större olägenhet vid dess begagnande, eller att stänga kungsådra jämväl med fast damm, där betydlig samfärdsel icke förekommer. Strömfallsägare kan ock under samma villkor få rätt till vattenreglering. Staten har vidsträcktare rätt än enskild till reglering. Särskilda bestämmelser finnas om byggande i lax- och sikförande älvar. För skada och olägenhet skall i allmänhet utgå ersättning med fulla värdet och hälften därutöver. Om kungsådra som stängts sedermera skall tagas i anspråk till farled eller för ordnande av vattenståndsförhållandena eller reglerande av vattnets avrinning, skall i kungsådran uppförd damm av ägaren undanskaffas utan ersättning.

Tillstånd är obligatoriskt, när det gäller anläggande av kraftverk, och meddelas av länsstyrelsen. Genom lag den 2 februari 1934 om vissa brådskande vattenärendens handläggning har emellertid möjlighet beretts till snabbare och ändamålsenligare behandling av vissa vattenmål. Jämlikt denna lag kunna ärenden rörande byggande i vatten, vattenreglering m. m. efter för-

ordnande av statsrådet handläggas av en enligt lagen tillsatt vattendragskommission.

Förslag ha framkommit om införande av koncessionssystem efter norskt mönster. Sålunda framlade efter initiativ inom riksdagen den s. k. naturkraftskommittén år 1919 ett förslag till lag om förvärv av vattenkraft. Enligt detta förslag skulle enskild person icke utan regeringens tillstånd få förvärva äganderätt till vattenkraft i strömfall, ur vilket ensamt eller i förening med annat strömfall, som ändamålsenligt sett borde sammanbyggas med det förra, kunde vid lågvatten uttagas minst 500 turbinhästkrafter. Förslaget innehöll vidare efter norskt mönster bestämmelser om rätt för staten att efter koncessionstidens slut utan lösen övertaga anläggningen och om koncessionsavgifter m. m.

År 1928 tillsattes en kommitté för att uppgöra förslag till ny vattenrättslagstiftning. Kommittén avgav i mars 1939 betänkande med förslag till bl. a. ny lag om vattenrätten. Förslaget, som ännu icke blivit upphöjt till lag, synes i stora delar bygga på den svenska vattenlagen. I motiven till det finska förslaget heter det om koncessionsfrågan m. m.:

Vad det av finska vattenkraftskommittén år 1919 uppgjorda förslaget beträffar, i vilket enligt exempel av den i Norge år 1917 tillkomna lagen om förvärv av vattenfall, bergverk och annan fast egendom föreslås, att förvärv av äganderätt till strömfall skulle göras beroende av koncession, samt att strömfall och vattenverk i sinom tid skulle hemfalla till staten, har kommittén icke ansett sig kunna omfatta den i nämnda förslag ingående principen om åsidosättande av den enskilda äganderätten, redan av den anledning, att vår allmänna rättsordning icke befunnits medgiva möjlighet därtill. Visserligen kunde man tänka sig en inskränkning i friheten att förvärva äganderätt till strömfall liksom även till annan fast egendom, om avsikten med sådan inskränkning vore att förebygga, det egendom av nämnda slag skulle komma i utlännings ägo, men det vore för grundprinciperna i vår rättsordning främmande, att även överlåtelse till inhemsk man skulle förbjudas och staten förbehållas förköpsrätt, där sådan överlåtelse skett. Förbudet för utlänning att i sin ägo eller besittning förvärva strömfall hör åter samman med enahanda lagstiftning angående övrig fast egendom och faller fördenskull utom vattenrätten.

Ett ännu oskäligare och mera betänkligt ingrepp i äganderätten innebure stadgandet, att ett strömfall antingen som sådant eller jämte däri anlagt vattenverk efter ett visst antal år skulle utan ersättning övergå i statens ägo. En lagstiftning i sådan riktning kunde icke räknas som begränsning av den enskilda äganderätten till förmån för allmänna intressen, den skulle allredan innefatta ett principiellt förnekande och upphävande av äganderätten och därför icke inom ramen för vår gällande samhällsordning kunna intagas i vattenrätten utan att ställa denna utanför vårt rättssystem. Då allmänt behov sådant kräver, har ju ej mindre staten än även kommun och församling enligt redan gällande lagstiftning rätt och möjlighet att medelst expropriation tillösa sig fast egendom av varje slag.

Vattenkraftskommitténs lagförslag uppgjordes med anledning av en petition vid 1917 års riksdag. Ändamålet med förslaget måste således ha varit detsamma, som i riksdagens hemställning framhålles, eller att förbehålla samhället större möjlighet än tidigare att draga försorg om de med vattenkraftens

tillgodogörande förenade allmänna intressena och förebygga ett sådant missförhållande, att vårt lands vattenkraft kunde bli föremål för spekulation och underkastad några enskildas bestämmanderätt. På samma gång kommittén, såsom redan av det ovan anförda framgår, icke kan anse det ifrågasvarande förslaget överensstämma med vår gällande rättsordning, kan kommittén heller icke tro, att ett införande av de föreslagna stadgandena skulle lösa till sådan förmån, som med dem avsetts. Fastmer förefaller det sannolikt, att till följd av dem företagsamheten inom området för vattenkraftens utnyttjande komme att lamslösas, och sålunda den nationalekonomiska förmån vårt lands strömfall erbjuda i avsevärd mån skulle bli utnyttjad.

Finland har visserligen ett flertal vattenrika och mäktiga forsar, men utnyttjandet av deras vattenkraft kräver förhållandevis större ekonomiska uppoffringar än utbyggande av strömfallen i andra europeiska länder överhuvudtaget. Först och främst följer det av nyss framhållna äganderättsförhållanden till strömfall liksom till andra vattenområden, att en delägare, som önskar utnyttja strömfallets vattenkraft, är skyldig att antingen taga de övriga delägarna med i företaget eller förvärva rätt att tillgodogöra sig deras strömfallsandelar. Från sådana åligganden äro anläggare av vattenverk frikallade icke allenast i Central- och Sydeuropa, där koncessionsavgiften är det enda vederlaget för vattenkraft, som tages i anspråk ur ett strömfall inom de offentliga vattnen, utan även i Norge, där vattendragen fördelas medelst rågång mellan de enskilda lägenheterna och icke mellan skifteslag, varav följer att inga andra än strandägarna ha del i ett strömfall.

Fallhöjden i våra strömfall är relativt liten, vilket medför att vattenkraftens tagande i anspråk är förbundet med större tekniska svårigheter och kräver dyrbarare dammanläggningar än utbyggandet av Centraleuropas och Norges strömfall. Förutom sagda kostnader medför den vidsträckta uppämningen av vatten ofta nödvändighet att anlägga skyddsanstalter för närliggande mark och betydande skadeersättningskyldighet.

På grund av de klimatiska förhållandena i vårt land är vattenmängden i ett vattendrag underkastad synnerligen avsevärda växlingar. Fördens skull kan den vattenkraft, för vilken vattenverket anlägges, endast under en del av året uttagas. Såsom en sådan tidrymd tagas vid större vattenverk vanligen de nio vattenrikaste månaderna i beräkning. Under den övriga delen av året måste vattenverket drivas i förminskad utsträckning eller tillskottskraft anskaffas på annat sätt. För att vattenkraften måtte kunna mera effektivt och jämnare tillgodogöras, måste vattenföringen i vattendragen utjämnas medelst reglering, vilket är ett vidlyftigt och med stora kostnader förenat företag.

Ytterligare bör det nämnas, att av våra mäktiga forsar flera äro belägna på orter, vilka sakna ändamålsenliga kommunikationsleder för frambefordrande av råmaterial och fabriksalster. På samma gång detta är ägnat att fördyra anläggningskostnaderna, blir jämväl möjligheten att utnyttja vattenkraften i hög grad inskränkt och i ett flertal fall begränsad till framalstrande av elektrisk energi för att överföras till annan ort, vilket åter innebär kostnader för ledningen och kraftförlust.

Då förenämnda omständigheter beaktas, torde det redan av dem framgå, att utnyttjande av vattenkraften i strömfall och anläggande av vattenverk för sådant ändamål icke i våra förhållanden är ett företag, som förmår bära synnerliga ekonomiska påfrestningar och skyldigheter i samhällets intresse. Praktiken har även utvisat, att företagsamheten på detta område icke har varit tillfredsställande ens utan sådan belastning, utan att fortfarande även utländskt brännmaterial med framgång förmår konkurrera med våra ström-

fall vid alstrande av kraft. Och det torde icke råda mera än en åsikt därom, att utnyttjandet av vattenkraften bleve hos oss ännu ytterligare försvårat, därest vattenkraftkommitténs förslag bleve förverkligat.

Tanken på införande av ett koncessionssystem efter norskt mönster har sålunda avvisats i 1939 års förslag.

Begäran om utredning.

Inom riksdagen väcktes år 1942 av herr V. Andersson m. fl. i första kammaren och av herr A. Pettersson i Dahl m. fl. i andra kammaren likalydande motioner (I: 5 och II: 13), i vilka hemställdes att riksdagen ville i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa om utredning och förslag rörande möjligheten av en enhetlig ledning av landets kraftförsörjning eventuellt ett förståtligande av produktionen och tillhandahållande av elektrisk energi; frågan om enhetligare taxor för elektrisk energi samt lägre pris härå för landsbygdens folk; åtgärder för ett effektivare tillgodoseende av landsbygdens behov av elektrisk energi samt frågan om större planmässighet och enhetlighet vid utförandet av de elektriska ledningsnäten för att därigenom bl. a. åstadkomma standardisering vid tillverkningen av elektriska apparater och utrustning.

Statsutskottet, som behandlade motionerna, anförde i sitt utlåtande, nr 86, bl. a.:

Om utvecklingen på kraftförsörjningens område i rätt stor utsträckning fått ske fritt och utan starkare ingrepp från statens sida, kan detta anses ha varit betingat av den tekniska och ekonomiska nödvändigheten. Städerna med sina gynnsamma distributionsförhållanden och bruken med sina stora kontinuerliga kraftbehov, som lämpligast borde tillgodoses från det vattenfall, som ofta var bestämmande för vederbörande industriföretags belägenhet, voro föregångarna. Utvecklingen har sedermera fortgått raskt och under lång tid på det hela taget tillfredsställande. Denna genom enskilda företag och kommuner bedrivna elektrifiering har kompletterats av statlig företagarverksamhet på området, vilken numera fått en sådan omfattning, att Sveriges kraftförsörjning handhaves till omkring en tredjedel av statens vattenfallsverk.

Vid utnyttjande av vattenkraften har det varit naturligt inom varje särskilt företag att anlägga rent affärsrätt principer vid såväl produktion som distribution. Ett vattenfalls krafttillgång har i enlighet härmed fått tillgodose behovet av elektrisk energi hos de högstbjudande och hos de stora konsumenterna, även om dessa befunnit sig på långt avstånd från kraftkällan, medan den närliggande bygdens kraftbehov icke alltid blivit nöjaktigt tillgodosett, särskilt i sådana fall då förbrukningen varit ringa och ledningskostnaderna höga. På grund härav har elektrifieringen i vissa landsdelar fått i stor omfattning ombesörjas genom utbyggnad till oproportionerligt stora kostnader av vattenfall med alltför ringa kraftmängd. En del bygder ha icke kunnat erhålla någon elektrisk energi. Trots att kraftföretagen redovisat stora nettovinster finnes därför alltjämt i vårt land bygder med otillräcklig kraftförsörjning eller sådan till alltför höga priser.

Den starka uppdelningen på olika företagare av den elektriska kraftproduktionen utesluter för närvarande en mera rättvis prissättning av den elektriska energien och verkar hinderlig för en rationell utveckling av det elektriska distributionsnätet.

Motionärerna ha ifrågasatt, att ett förstatligande av produktionen och distributionen av elektrisk energi bör äga rum i den mån så visar sig nödvändigt för uppnående av större planmässighet. Utan att underskatta de erinringar, som av vattenfallsstyrelsen och kommerskollegium riktats mot motionärernas framställning, vill utskottet uttala sin anslutning till det med motionerna angivna syftet, nämligen att uppnå en mera enhetlig ledning av landets kraftförsörjning samt därvid också i den mån så visar sig nödvändigt ett förstatligande av hithörande produktion och distribution.

Utskottet framhöll härefter, att oberoende av denna mera principbetonade utredningsuppgift och ståndpunktstagandet till densamma syntes skäl föreligga att beakta en del viktiga detaljspörsmål berörande elektrifieringen. Ett missförhållande som krävde uppmärksamhet vore den alltjämt ohämmat pågående spekulationen i outbyggda vattenfall, varigenom råkraften dreves upp i ett prisläge som vid ett framtida utbyggande av dylika vattenfall komme att medföra avsevärt högre kraftpriser än som varit nödvändigt om spekulatio*n* icke förekommit. I Norrland hade på allra senaste tid dylika spekulatio*n*sköp ägt rum. Utskottet uttalade sig vidare om en samhällelig kontroll över krafttaxorna, om ökad elektrifiering, standardisering och behovet av riktlinjer för landets framtida kraftförsörjning.

Utskottet hemställde, att riksdagen måtte anhålla om utredning rörande möjligheterna att genom statens medverkan mera planmässigt än hittills trygga landets och särskilt den svenska landsbygdens försörjning med elektrisk kraft. I enlighet härmed avlät riksdagen skrivelse i ämnet till Konungen (nr 199).

Vid anmälan av frågan om åtgärder mot spekulatio*n* i vattenkraft i statsrådet den 30 oktober 1942 anförde chefen för justitiedepartementet, *statsrådet Westman*, att enligt hans mening borde denna fråga upptagas till utredning fristående från de mera omfattande spörsmål som åsyftades i riksdagens skrivelse. Departementschefen anförde vidare:

Enligt den svenska vattenrätten gäller, att rätten till strömfall följer strandägenderätten. I princip står det envar fallägare fritt att, om vattenlagens förutsättningar äro uppfyllda, utbygga sitt fall efter vad han finner lämpligt och vid den tidpunkt han själv väljer. Rätt till strömfall må köpas och säljas såsom annan fast egendom. En dylik överlåtelse kan innebära antingen att hela strömfallet byter ägare eller också att endast viss andel därav övergår till ny innehavare. Ofta är nämligen rätten till ett strömfall uppdelad på flera händer. För att utbyggnad skall komma till stånd kräves då att tillräckligt många andelar samlas på en hand så att majoritet erhålles eller att två eller flera som tillsammans ha majoritet förena sig om utbyggnaden. Gentemot minoritetens föreligger redan nu tvångsrätt med skyldighet för det blivande kraftverkets ägare att lämna ersättning i kraft, där ej vattendomstolen bestämt att ersättningen undantagsvis skall utgå i penningar. Härjämte finnes bl. a. tvångsrätt, om den ena sidan av ett strömfall tillhör annan ägare än den andra sidan.

Så länge tillgången på outbyggd högvärdig vattenkraft är god, innebär den nu beskrivna ordningen näppeligen något hinder för en sund utveckling av kraftindustrien. Det är emellertid tydligt, att när utbyggnaden av landets vat-

tenkraft nått ett visst stadium, svårigheter kunna uppstå att förvärva lämplig vattenkraft till skäligt pris. För att uppnå ett gott ekonomiskt resultat kan det vara påkallat att först utbygga strömfällen i ett och samma vattendrag, innan man övergår till strömfällen i ett annat. Den som i spekulations-syfte förvärvat strömfall i ett visst vattendrag, som är avsett att utbyggas inom en nära framtid, kan emellertid hindra genomförandet av denna plan eller tilltvinga sig en oskälig ersättning för att han skall överlåta det eller de fall han innehar.

Det ligger nära till hands att använda expropriation för att undanröja ett sådant hinder som nu sagts. Expropriationsinstitutet avser ju att bereda tillfälle till tvångsförvärv just i sådana situationer, då det gäller att tillgodose ett mera allmänt intresse och egendom icke kan förvärfvas till rimligt pris. Att tillämpa expropriationslagens bestämmelser för ändamål som avses i detta sammanhang torde dock av flera skäl vara mindre lämpligt. De ekonomiskt betydelsefulla frågor som härvid skulle uppkomma fordra en speciell sakkunskap, som expropriationsnämnd svårigen kan förutsättas äga. Det synes därför önskvärt, att ärenden av denna beskaffenhet komma att handläggas av vattendomstol åtminstone såvitt angår ersättningsfrågan. Vattendomstolarna, som bestå av lagfarna domare, ingenjörer och lekmän, äro väl förtrogna med frågor om lösen av vattenkraft och vad därmed äger samband. Dessutom är att märka, att part i vattenmål äger utföra sin talan i flera instanser. Härigenom torde skapas betydande garantier för att ersättningsfrågan blir föremål för en objektiv och sakkunnig bedömning.

Mot de tendenser till osund spekulation, som numera framträtt och som åsyftas av statsutskottet, böra enligt min mening åtgärder vidtagas så snabbt som möjligt. Med hänsyn härtill bör, såsom jag redan antytt, denna fråga upptagas utan samband med den mera omfattande utredning varom riksdagen hemställt. Härvid bör eftersträvas en lösning, som anpassar sig till nu gällande grundprinciper i den svenska vattenrätten. Ett planmässigt utbyggande av vattenkraften torde nämligen kunna säkerställas utan att något avsteg därifrån göres. Huruvida rätt att tillösa sig strömfall bör medgivas även annan än staten, får särskilt prövas. Det torde icke vara uteslutet att jämväl kommun bör kunna erhålla möjlighet att i sådan ordning förvärva strömfall som erfordras för kommunens kraftförsörjning.

Med anledning härav bemyndigade Kungl. Maj:t departementschefen att tillkalla sakkunniga för att inom departementet verkställa utredning av frågan om lagstiftning rörande åtgärder i syfte att hindra spekulation i vattenkraft.

De sakkunnigas förslag.

Tillgången på vattenkraft.

Krafttillgången i vårt land har i elektrifieringskommitténs år 1923 avgivna utredning beräknats till 32 500 miljoner kilowattimmar (kWh) per år vid fullt utnyttjande av den utbyggnadsvärda vattenkraften. Enligt senare verkställda approximativa undersökningar torde denna siffra kunna ökas med ca 10 procent. Man skulle sålunda för närvarande ha anledning att räkna med en krafttillgång av omkring 36 000 miljoner kWh. Krafttillgången fördelar sig på sätt framgår av följande sammanställning.

TABELL 1.

Vattenkrafttillgången i Sverige.

	Total utbyggnadsvärd vattenkrafttillgång approx. beräknad MkWh/år	Utbyggd vattenkraft approx. beräknad	
		år 1942 MkWh/år (%)	år 1944 MkWh/år (%)
Götaland och Svealand			
Lagan—Dalälven	7 600	6 000 (79)	6 200 (82)
Nedre Norrland			
Ljusnan—Ljungan	2 700	500 (19)	750 (28)
Mellersta Norrland			
Indalsälven	6 500	2 500 (38)	4 000 (62)
Faxälven—Ume älv.....	6 300	500 (8)	500 (8)
Övre Norrland			
Skellefte älv—Torne älv.....	12 900	1 000 (8)	1 100 (9)
Summa	36 000	10 500 (29)	12 550 (35)

Av sammanställningen framgår, att ca en tredjedel av den totala utbyggnadsvärda krafttillgången redan är utbyggd eller under utbyggnad. Av resterande två tredjedelar kan den ena anses högvärdig, d. v. s. medföra en specifik utbyggnadskostnad som icke väsentligt överstiger utbyggnadskostnaden vid de redan utbyggda fallen. Den sista tredjedelen medför så stora kostnader, att den icke kan betraktas som högvärdig. Denna indelning baseras emellertid icke på någon grundligare utredning. Dessutom bör uppmärksammas, att synpunkterna på ett strömfalls kvalitet kunna förändras.

På fig. 1 angives ett diagram över produktionen av elektrisk energi i landet från år 1912 t. o. m. år 1942. Under denna tid har produktionen ökat från 1 100 till 9 800 miljoner kWh — ångkraft inbegripen — vilket motsvarar en genomsnittlig ökning av 290 miljoner kWh per år. Ökningen har emellertid varit olika under olika tider. Under åren 1912—18 var den genomsnittliga ökningen 220 miljoner kWh per år. Därefter stagnerade kraftproduktionen åren 1919—20 och gick år 1921 avsevärt tillbaka. År 1922 började en ny uppgång som fortsatte t. o. m. år 1930. Under perioden 1919—30 var ökningen i genomsnitt 225 miljoner kWh per år. Under lågkonjunkturen åren 1931—32 minskade kraftproduktionen åter något men började ånyo att stiga fr. o. m. år 1933. Ökningen har från sistnämnda år fortgått tämligen jämnt, om man bortser från den tillfälliga nedgång som år 1940 förorsakades av produktionsminskning inom skogsindustrien. Under perioden 1931—42 har den genomsnittliga ökningen utgjort 390 miljoner kWh per år, vilket värde är 75 procent större än den genomsnittliga ökningen under tiden 1912—30.

Sistnämnda förhållande skulle kunna tydas som ett tecken på att kraftproduktionen komme att öka i ett accelererat tempo. Det finns emellertid faktorer som tala för att den successiva ökningen av kraftförbrukningen kommer att avmattas. Den prognos för kraftproduktionen t. o. m. år 1940, som år 1923 framlades av elektrifieringskommittén, resulterade i en genomsnittlig ökning av 325 miljoner kWh per år. Denna prognos kom att

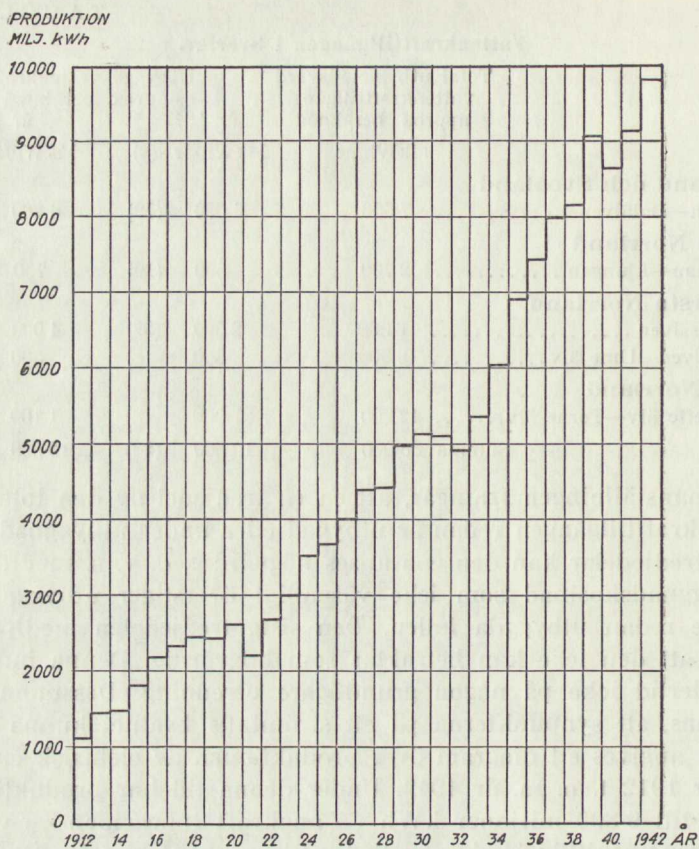

Fig. 1. Energitillgången i Sverige från år 1912.

överensstämma tämligen väl med den faktiska utvecklingen. Vid senare uppgjorda prognoser på längre sikt har i allmänhet räknats med en genomsnittlig årlig ökning av kraftproduktionen varierande mellan 200 och 300 miljoner kWh. Hittills har icke från något håll allvarligt ifrågasatts en snabbare ökning av kraftproduktionen än med 400 miljoner kWh per år.

Det är naturligtvis icke möjligt att med säkerhet bedöma den framtida utvecklingen. För den aktuella anpassningen av utbyggnadstakten till kraftbehovet är icke av någon avgörande betydelse, om utvecklingen på lång sikt felbedömes något. För nu ifrågavarande utredning vore det emellertid av intresse att kunna beräkna, huru lång tid det kan dröja innan vattenkraften blir fullt utbyggd.

Med utgångspunkt från förenämnda uppskattning av krafttillgången finner man, att hälften av den högvärdiga vattenkraften kommer att vara utbyggd redan år 1944. Räknar man med den högsta hittills ifrågasatta belastningsökningen, 400 miljoner kWh per år, skulle den högvärdiga vattenkraften vara helt tagen i anspråk omkring år 1980, medan återstoden skulle

bliva fullt utbyggd först ett antal år in på 2000-talet. Antages belastningsökningen stanna vid en lägre siffra, förskjutas naturligtvis tidpunkterna framåt i motsvarande mån.

Den svenska kraftindustrin har utvecklats under inbördes tävlan mellan statliga, kommunala och enskilda företag. Det torde icke kunna bestridas, att konkurrensen främjat en intensiv utbyggnad av vattenkraften. Proportionen mellan dessa intressenter har länge varit i runt tal 30 procent för statliga och 70 procent för kommunala och enskilda företag men har på sistone förskjutits så att den statliga andelen ökats. När de nu pågående stora utbyggnaderna fullbordats, kunna jämförelsetalen förväntas bli ca 40 och 60 procent. Denna förskjutning beror främst på att ökningen av kraftbehovet inom en del distributionsområden, som tidigare i huvudsak försörjts från lokala kommunala och enskilda vattenkraftverk, nu helt eller delvis tillgodoses med fjärröverförd vattenkraft från statliga anläggningar. Utvecklingen synes leda därhän, att ökningen i det totala kraftbehovet i landet framdeles kommer att tillgodoses ungefär till hälften av statliga och till hälften av kommunala och enskilda kraftföretag.

Förvärv av vattenkraft.

I gällande lag är förvärv av rätt till vattenkraft icke underkastad några särskilda restriktioner utöver dem som gälla förvärv av fast egendom i allmänhet. De föreskrifter om tillstånd till förvärv av fast egendom som gälla för utländska medborgare och vissa juridiska personer äro tvärtom mindre stränga i fråga om vattenfall än beträffande annan fast egendom. Sålunda gäller enligt 4 § lagen den 30 maj 1916 om vissa inskränkningar i rätten att förvärva fast egendom eller gruva eller aktier i vissa bolag, att svenskt bolag eller svensk förening — även om sådan juridisk person ej i lagens mening är skyddad mot utländskt inflytande utan utgör ett s. k. farligt rättssubjekt — må utan särskilt tillstånd av Kungl. Maj:t förvärva mindre vattenfall, därest egendomen av länsstyrelsen prövas vara behöfvlig för bolagets eller föreningens verksamhet. Såsom mindre vattenfall må icke anses vattenfall, varur vid vanligt lågvatten uppenbarligen kan uttagas mer än 100 turbinhästkrafter. Enligt 3 § lagen den 18 juni 1925 angående förbud i vissa fall för bolag, förening och stiftelse att förvärva fast egendom gäller vidare, att i denna lag stadgat förbud för sådant rättssubjekt att förvärva fast egendom på landet eller i stad eller annan tätbebyggd ort utanför det planlagda området ej skall gälla fast egendom som av länsstyrelsen prövas huvudsakligen utgöra vattenfall.

Vad angår det praktiska förfarandet vid förvärv av rätt till vattenkraft har förut framhållits, att vattenrätten kan medfölja vid vanligt köp av fastigheten. Denna form för förvärv av vattenrätt är emellertid av mindre betydelse i detta sammanhang. Ett ofta anlitat tillvägagångssätt är däremot att överlåta en strandremsa utefter fallsträckan och att vid sådan överlåtelse lägga vattenrätten till det sålda området. Sistnämnda område skiljes därefter jämte vattenrätten från stamfastigheten genom avstyckning. Är rätten till ett strömfall

fördelad på ett flertal händer, samlas ofta majoritet i fallet genom successiva förvärv av olika delägares andelar. I stället för överlåtelse av strömfall — eller del i strömfall — med äganderätt användes ofta upplåtelse med servitutsrätt. Den rätt till vattenkraft som tillkommer viss fastighet överflyttas genom servitutsavtalet till en annan fastighet. Servitutsformen har den fördelen, att onödiga fastighetsdelningar därigenom undvikas. Vad slutligen angår upplåtelse med nyttjanderätt har endast vattenfallsrätt i detta sammanhang någon större praktisk betydelse. Vattenfallsrätt kan endast upplåtas av kronan. — Den, som genom köp eller servitutsavtal förvärvat majoriteten i ett strömfall eller ena sidan därav, har möjlighet att enligt de bestämmelser i vattenlagen, för vilka förut redogjorts, tillgodogöra sig även andras andelar i fallet mot ersättning medelst kraftöverföring eller i pengar.

I själva verket torde huvudparten av den högvärdiga vattenkraften och en stor del av den återstående utbyggnadsvärda vattenkraften numera vara skild från de fastigheter till vilka den ursprungligen hört. En del av vattenkraften finnes dock alltjämt kvar hos den jordbruksidkande befolkningen. Bland dem som förvärvat vattenkraft och alltjämt äro intresserade av sådana förvärv märkas främst staten samt kommuner och enskilda företag som i likhet med staten producera elektrisk kraft för distribution. En annan grupp utgöres av enskilda företag som huvudsakligen för egen industri eller närstående företag själva äro i behov av kraft. Vissa stora kraftproducenter framställa elektrisk kraft dels för avyttring i större skala dels ock för konsumtion vid egen industri. Vattenkraft har förvärvats ej blott för att täcka ett omedelbart förestående behov utan i avsevärd utsträckning lång tid i förväg. Detta är ej minst förhållandet med statens förvärv. Utom av nu nämnda producenter har vattenkraft förvärvats av personer och företag som tydligen ej haft för avsikt att själva utbygga strömfallen och som allenast spekulerat i en prisstegring på vattenkraften. Huruvida ett förvärv skett i ena eller andra syftet, är icke alltid lätt för en utomstående att bedöma. Företag som själva ha behov av kraft ha t. ex. understundom ömsevis köpt och sålt outbyggd vattenkraft, varför deras syfte med förvärven icke varit klart. Slutligen är tänkbart, att minoritetsandelar i strömfall kunna ha förvärvats för att köparen skulle mot erläggande av uttagningskostnad komma i åtnjutande av ersättningskraft, när fallet utbygges.

En överslagsberäkning som verkställdes på grundval av kända förhållanden har visat, att den kvantitet outbyggd men utbyggnadsvärd vattenkraft som innehaves av kronan eller eljest finnes på fasta händer motsvarar åtminstone 18 000 miljoner kWh eller ca 75 procent av all outbyggd men utbyggnadsvärd vattenkraft. Den vattenkraft, som omfattas av det nu aktuella byggnadsprogrammet och som beräknas att vara tagen i anspråk senast år 1944, har hänförs till utbyggd vattenkraft och ingår icke i nämnda siffror. Avdrag har icke gjorts för minoritetsandelar i strömfall, där majoriteten finnes på fasta händer. Sådana minoritetsandelar torde ofta innehavas av den jordbruksidkande befolkningen.

Nyssnämnda överslagsberäkning har även givit vid handen, att av den

utbyggda men utbyggnadsvärda vattenkraften — efter det genom försäljningar på senare tid betydande kvantiteter högvärdig vattenkraft övergått till fasta händer — för närvarande torde finnas ca 5 procent eller något mera på spekulativa händer, till största delen sådan vattenkraft som står på gränsen mellan högvärdig och lågvärdig.

Värderingen av naturkraften.

Vid förvärv av vattenkraft torde värderingen i allmänhet ha skett med tämligen grova mått. Priserna ha väsentligen bestämts av utbud och efterfrågan. De ha därför också fluktuerat alltefter det intresse som under olika perioder ägnats kraftindustrien. Till fluktuationerna på naturkraftpriset ha naturligtvis även variationerna i penningvärdet medverkat. En pristegring inträdde strax efter sekelskiftet liksom under förra världskriget. Det är en likartad tendens som under nu rådande förhållanden vållat viss oro för den framtida utvecklingen.

Att med hjälp av objektiva normer beräkna naturkraftens värde på ett mera tillfredsställande sätt är mycket svårt. Det torde likväl vara nödvändigt att i detta sammanhang klargöra, vilka faktorer som äro av betydelse.

Värdet hos ett strömfall är till en början naturligtvis beroende av vattenföring och fallhöjd, vilka tillsammans bestämma den effekt, som kan uttagas i fallet. Beträffande vattenföringen är av största betydelse, hur denna växlar under olika delar av året. Med hänsyn till de möjligheter vattenlagen erbjuder att reglera avrinningen ur tillgängliga vattenmagasin är det emellertid icke den naturliga vattenföringen som därvid är avgörande utan den vattenföring som man kan beräkna att erhålla genom en dylik reglering. Särskilt på senare tid har regleringsmöjligheten varit av betydelse för prissättningen på vattenkraften. Detta sammanhänger därmed att den norrländska vattenkraften efter hand kommit att tagas i anspråk i allt större utsträckning. Då växlingarna i vattenföringen äro särskilt stora i de norrländska älvarna och vattentillgången där dessutom är särskilt liten då kraftbehovet är störst, nämligen under vintern, inverka regleringsmöjligheterna i dessa vattendrag mer än eljest på strömfallens värde. En bedömning av regleringsmöjligheterna inrymmer alltid vissa osäkerhetsmoment. Det kan nämnas, att i fråga om större regleringar ligger i Kungl. Maj:ts hand att pröva om tillstånd bör medgivas eller ej.

Olika strömfall draga olika stor utbyggnadskostnad, räknat i förhållande till den av vattenföring och fallhöjd bestämda effekten. Man kan säga, att den svenska vattenkraften i jämförelse med t. ex. den norska i allmänhet drager jämförelsevis hög utbyggnadskostnad. Dennas storlek inverkar naturligtvis på naturkraftens värde. Även i detta hänseende har utvecklingen gått i riktning mot en ökad differentiering, så att strömfall, som antagits draga lägre utbyggnadskostnad, betalats med betydligt högre belopp än andra. Det för köparen avgörande är nämligen den totala årskostnaden för den utbyggda kraften. Om denna blir lägre trots ett högre pris på na-

turkraften, är strömfallet för honom att föredraga. Nämnda utveckling har påskyndats av den omständigheten att en allt större procent av den högvärdiga naturkraften samlats på fasta händer och att utbudet av högvärdig kraft efter hand starkt minskat. Jämväl beräkningen av utbyggnadskostnaden erbjuder vissa svårigheter och kan fördenskull röra sig inom en relativt vid latitud.

Vad nu sagts om utbyggnadskostnaden är tillämpligt även på regleringskostnaden. Denna är ju att anse såsom en del av utbyggnadskostnaden.

Även kostnaderna för underhåll och drift kunna variera vid olika kraftstationer och fördenskull i sin mån inverka på naturkraftens värde.

Av betydelse för naturkraftens värdering är också strömfallets belägenhet, enär denna är bestämmande i någon mån för utbyggnadskostnaden men framför allt för överföringskostnaden. Numera kan elektrisk kraft överföras från nordligaste till sydligaste Sverige, men för ändamålet erfordras ledningar som draga avsevärd kostnad för materiel, markanskaffning, underhåll och drift. Dessutom medför överföringen kraftförlust av väsentlig betydelse för ekonomien. Även beräkningen av överföringskostnaden erbjuder svårigheter.

Med kostnaderna för vattenkraftens tillgodogörande skall jämföras vattenkraftens värde i tillgodogjort skick. Lämpligast sker detta genom att den beräknade årskostnaden jämföres med den avkastning som brutto kan antagas komma att erhållas per år. Bruttoavkastningen är naturligtvis beroende på priset för den elektriska kraften, och detta i sin tur bestäms av möjligheten att finna avsättning därför. Denna fråga bedömdes tidigare med hänsyn tagen till de konsumenter som kunde påräknas inom viss begränsad rayon i strömfallets närhet. Med överföringsteknikens nuvarande ståndpunkt behöver man icke taga hänsyn enbart till ett sådant begränsat distributionsområde. Emellertid har det alltjämt sin betydelse, om närbelägna konsumenter finnas, enär därigenom överföringskostnaden minskas. Av större betydelse i detta sammanhang är dock den allmänna stegring av konsumtionen som med viss grad av säkerhet kan på förhand beräknas. Utbyggandet av större strömfall sker nu för tiden mera sällan för att tillgodose ett lokalt behov i strömfallets närhet.

Det bör uppmärksammas att en jämförelse mellan kostnaden för framställning av och priset på elektrisk kraft måste hänföras till en gemensam punkt. Så t. ex. kan kostnaden för elektrisk kraft vid kraftstationsväggen jämföras med priset på kraft levererad vid samma punkt eller ock kan kostnaden för kraften efter överföring till viss transformatorstation jämföras med priset för kraft levererad vid denna punkt.

Det pris som kan erhållas för elektrisk ström är i fråga om de förnämsta konsumenterna, nämligen industriföretagen, i väsentlig grad beroende av tillgången och priset på stenkol. Den storindustriella konsumtionen av elektrisk kraft utgjorde år 1941 5 250 miljoner kWh eller 70 procent av den totala konsumtionen. Järnvägars och spårvägars förbrukning samma år utgjorde 870 miljoner kWh eller 11 procent, den allmänna distributionen 1 410

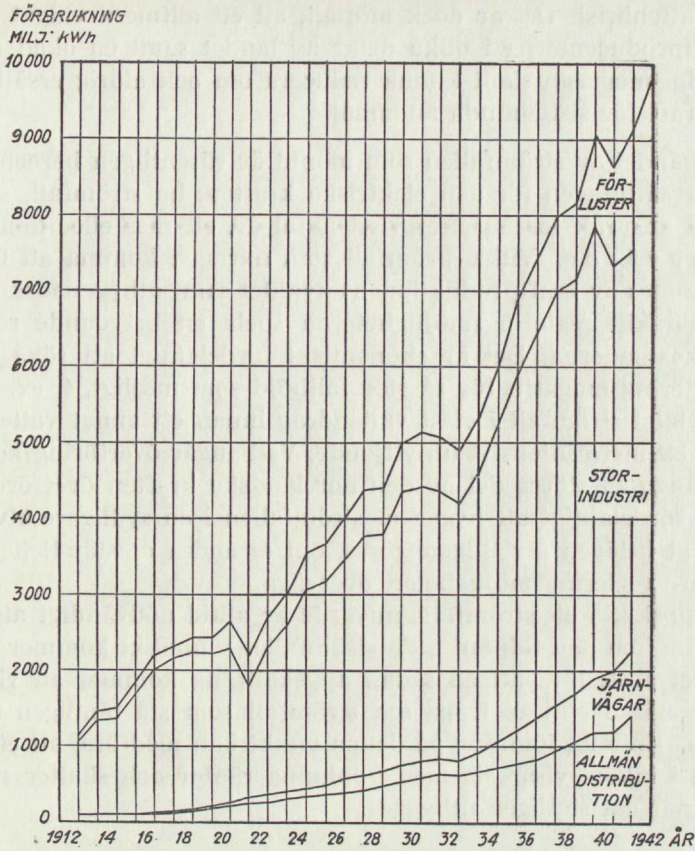

Fig. 2. Energiförbrukningen i Sverige från år 1912.

miljoner kWh eller 19 procent. Till jämförelse må nämnas att, på sätt framgår av fig. 2, den storindustriella förbrukningen åren 1929 och 1939 utgjorde respektive 3 600 och 5 940 miljoner kWh, motsvarande 83 och 76 procent. Tendensen visar en långsam minskning av storindustriens procentuella andel i konsumtionen. Den betydande nedgången av storindustriens procentuella andel år 1941 var en tillfällig företeelse.

Elektrovarme har på flera områden utträngt det fossila bränslet. Under tider, då koltillgången är knapp eller kolpriset högt i förhållande till kostnaden för elektrisk kraft, är efterfrågan på elektrovarme större än eljest. Vid ett lågt kolpris är elektrovarme för många ändamål mindre begärligt. Även genom sin användning för framställning av drivkraft är kolet att betrakta som en regulator på priset för den elektriska kraften. Bränslealstrad drivkraft kan inom vissa industrier vid normala kolpriser framgångsrikt tävla med överförd vattenkraft och det förefaller tills vidare mindre sannolikt att, där bränslekraften framställs i form av mottryckskraft, helt ersätta den med vattenkraft. Bränslekraften har även betydelse såsom reservkraft under

tider med vattenbrist. Det är dock möjligt, att ett alltmera vidgat samarbete mellan kraftproducenterna i olika delar av landet samt en ökad utbyggnad av sjöregleringsmagasin skall kunna reducera om ock aldrig ersätta behovet av bränslekraft för sistnämnda ändamål.

Då utbyggandet av strömfällen som nämnt är väsentligen beroende på den beräknade avsättningen för den elektriska kraften, ha strömfall, som ej behöva tagas i anspråk förrän efter visst antal år, ett mer eller mindre starkt reducerat nu värde. Vilka strömfall som närmast komma att tagas i anspråk bestämmes av kraftproduktionens kvalitet samt utbyggnadskostnaderna — därvid särskilt regleringsmöjligheterna spela en betydande roll — och överföringskostnaderna. Det är ekonomiskt fördelaktigt att söka nyttiggöra dyrbara regleringsmagasin för så stor fallhöjd som möjligt, t. ex. genom att utbygga flertalet strömfall i visst vattendrag innan ett annat vattendrag blir föremål för ett mera intensivt utnyttjande. Vad angår överföringskostnaderna är det, så länge en större del av den norrländska kraften överföres söderut, ekonomiskt fördelaktigt att bygga ut strömfällen i en sydligare älv innan en mera nordligt belägen älv tillgodogöres, om ej andra omständigheter, såsom gynnsammare regleringsmöjligheter, överväga.

För att uppskatta ett strömfalls nuvärde är alltid nödvändigt att bilda sig en uppfattning om den tidpunkt, då strömfallet sannolikt kommer att tagas i anspråk. Det inses lätt, att en sådan uppskattning kommer att vila på lösa antaganden, när det ej är fråga om strömfall som stå tämligen nära i tur att utbyggas. En felbedömning på denna punkt kan medföra, att ett fall, som syntes billigt i inköp, visar sig med upplupna räntor och skatter stå innehavaren dyrt, när det slutligen utbygges.

Den framtida prisbildningen.

Intresset för vattenkraften har helt naturligt varierat med de allmänna konjunkturerna och de faktorer som särskilt påverka efterfrågan på elektrisk kraft, såsom tillgången och priset på kol. Tidigare perioder av ökat intresse och därav föranledd stegring av priset på naturkraften ha efterträts av perioder, under vilka intresset varit mindre och priset lägre.

För närvarande är kraftförbrukningen väsentligt stegrad bl. a. inom krigsindustrien och transportväsendet till följd av ökad sysselsättning samt försvårad och fördyrad tillförsel av råvaror, bränsle och drivmedel. Även kraftförbrukningen för borgerliga behov har stegrats. Den sammanlagda ökningen överstiger väsentligt samtidig minskning inom andra verksamhetsgrenar, särskilt inom den exporterande skogsindustrien. Resultatet har blivit, att kraftindustrien för närvarande befinner sig i en period av forcerad utbyggnad.

När behovet av vattenkraft såsom för närvarande ökas, riktas blickarna mot möjligheten att förvärva nya strömfall för framtida behov. Den trygghet som tillgången på vattenkraft i längden erbjuder, jämförd med bränslekraften, framträder då med större klarhet än eljest. Intresset för förvärv av

strömfall, i första hand sådana med gynnsamma utbyggnadsbetingelser, stegras fördenskull hos de företag som ha möjligheter att utbygga vattenkraft, och härav följer en prisstegring för de strömfall som icke redan ligga på fasta händer.

Såsom förut blivit antytt är det troligt att, när den nuvarande krisen är överstånden, intresset för vattenkraften ånyo kommer att gå något tillbaka, även om skogsindustriens kraftförbrukning åter ökar. Vad angår priset på naturkraften är dock sannolikheten för att detta liksom efter föregående topperioder ånyo skall sjunka nu såtillvida mindre som tillgången på outbyggd vattenkraft är väsentligt reducerad. Efter hand som strömfallen utbyggas minskas ju tillgången på outbyggd kraft, och denna minskning går först ut över den högvärdiga kraften. Återstående högvärdig kraft torde redan nästan helt vara placerad hos sådana intressenter som avse att själva utbygga kraften. Även en del av den mindre värda men likväl utnyttjningsbara vattenkraften finns på fasta händer. Såsom förut nämnts har en överslagsberäkning på grundval av kända förhållanden givit vid handen, att den kvantitet outbyggd men utbyggnadsvärd vattenkraft, som innehaves av kronan eller eljest finns på fasta händer, motsvarar åtminstone 18 000 miljoner kWh eller ca 75 procent av all outbyggd men utbyggnadsvärd vattenkraft, under det att på spekulativa händer torde finnas ca 5 procent eller något mera, till största delen sådan vattenkraft som står på gränsen mellan högvärdig och lågvärdig. Nu angivna förhållanden medföra, att de som spekulera i vattenkraft kunna tänkas ha vissa möjligheter att framdeles uttaga relativt höga priser, eftersom åtminstone 75 procent av den outbyggda vattenkraften redan är placerad på fasta händer och sålunda ur marknaden. Samtidigt som det stora samlade innehavet av outbyggd vattenkraft på fasta händer ger vissa ökade möjligheter i denna riktning, innebär emellertid detta innehav också, att faran ur allmän synpunkt icke får tillmätas alltför stor betydelse.

Den outbyggda högvärdiga vattenkraft som innehaves av kronan eller eljest finnes på fasta händer säkerställer erforderlig utbyggnad ungefär till år 1980. Härvid räkna de sakkunniga med den högsta hittills ifrågasatta belastningsökningen eller 400 miljoner kWh per år, vilket får anses vara ett högt värde. Räknar man med all den utbyggnadsvärda vattenkraft, som nu finns på fasta händer, är landets behov av fortsatt utbyggnad vid samma årliga belastningsökning säkerställt till tiden inemot år 2000.

Härav framgår, att om de spekulationstendenser som framträtt skulle fortvara, möjligheterna att driva upp priserna på naturkraften dock för avsevärd tid framåt äro begränsade. Den stora mängd vattenkraft som redan är placerad på fasta händer är helt undandragen verkningarna av spekulation.

Vid bedömande av spekulationsmöjligheterna bör också uppmärksammas, att den vattenkraft, som alltjämt kan tänkas bliva förvärvad i spekulativt syfte, icke hör till den högvärdiga. Den är alltså dyr i utbyggnad. Större vinst på spekulation i vattenkraft kan knappast erhållas på annat sätt än att en erfaren köpare lyckas förvärva vattenkraft till billigt pris och därefter säljer den till någon som är villig att betala ett högt pris, därför att kraften visar sig

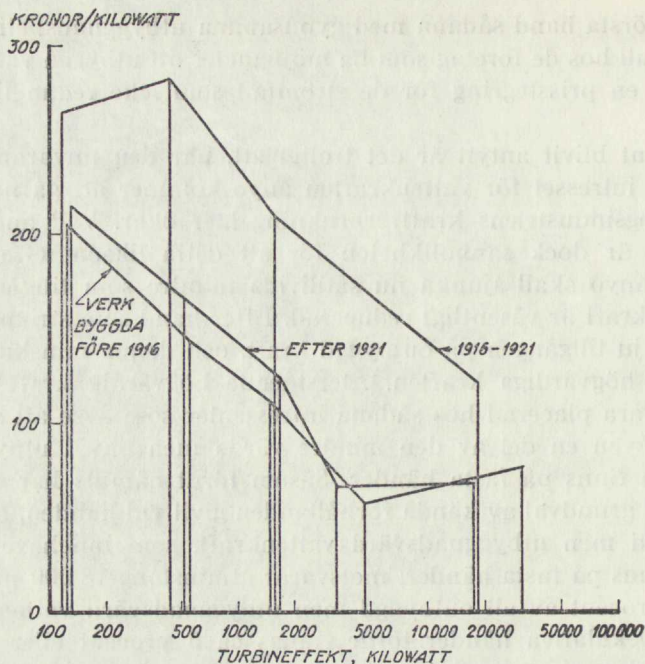

Fig. 3. Kostnad för naturkraft enligt SVERIGES UTBYGGDA VATTENKRAFT ÅR 1930.

Staplarna angiva kostnadsmedeltal för grupp av stationer. Medeffekten per station i gruppen framgår av den logaritmiska horisontalskalan. Angivna värden för kostnaden för naturkraft äro att betrakta som minimisiffror för motsvarande verkliga kostnad för förvärv av strömfallet.

billig i utbyggnad. Något utrymme för en sådan mera betydande vinstmarginal kan tills vidare svårligen finnas i fråga om den i utbyggnad dyra kraften.

Inverkan på priset för elektrisk kraft.

För att belysa, vilken inverkan priset på naturkraften har på priset för den producerade elektriska kraften, ha de sakkunniga gjort dels en sammanställning ur uppgifter som återfinnas i kommerskollegiets publikation »Sveriges utbyggda vattenkraft år 1930» dels ock själva från vattenfallsstyrelsen och ett antal andra innehavare av vattenkraft inhämtat vissa uppgifter som lagts till grund för en särskild sammanställning.

På fig. 3 visas kostnaden för naturkraft (vari liksom i tabell 2 inbegripes tomt) enligt nämnda publikation för kraftstationer färdigställda före år 1930. Materialet bygger på uppgifter beträffande 651 vattenkraftstationer med en totaleffekt år 1929/30 av 775 000 kilowatt (kW). Uppgiftslämnarna ha, när strömfallet enligt hävd tillhört vederbörande företag, emellanåt åsatt naturkraften visst värde och uppgivit detta som kostnad. För flertalet sådana strömfallet torde emellertid någon kostnad ej ha upptagits. Ej heller torde skyldigheten att leverera ersättningskraft alltid ha angivits som en kostnad för natur-

kraften. De angivna kostnadsbeloppen för naturkraften äro därför säkerligen lägre än den verkliga kostnaden för förvärv av strömfall.

Av bilden framgår, att de små strömfällen betingat väsentligt högre kostnad per kW än de stora. Vidare har kostnaden för naturkraften varit i stort sett densamma för stationer av samma storlek, byggda före år 1916 eller efter år 1921, men väsentligt högre för stationer, byggda åren 1916—21.

De uppgifter som finnas tillgängliga i förut omnämnda publikation ligga även till grund för följande tabell, i vilken angivas medeltalssiffror för anläggningskostnaden (kostnaden för naturkraft inbegripen) i kronor per kilowatt samt uppskattade årliga kostnaden, angiven i öre per kilowattimme. Tabellen omfattar förut angivna 651 kraftstationer, av vilka storstationerna tillsammans svara för två tredjedelar av totaleffekten.

TABELL 2.

Kostnad för vissa vattenkraftstationer.

Enligt SVERIGES UTBYGGDA VATTENKRAFT ÅR 1930.

Anläggningskostnad i kronor per kilowatt:

	Naturkraft		Byggnadsarbeten och maskinell utrustning		Summa
	kr	(%)	kr	(%)	
<i>Samtliga stationer</i>					kr
byggda före 1916.....	91	(26)	264	(74)	355
» 1916—21.....	171	(18)	755	(82)	926
» efter 1921.....	91	(20)	374	(80)	465
<i>Stationer över 10 000 hk</i>					
byggda före 1916.....	77	(28)	199	(72)	276
» 1916—21.....	121	(15)	683	(85)	804
» efter 1921.....	68	(16)	345	(84)	413

Härur av de sakkunniga uppskattad kostnad i öre per kilowattimme:

	Naturkraft		Byggnadsarbeten och maskinell utrustning		Summa
	öre	(%)	öre	(%)	
<i>Samtliga stationer</i>					öre
(4 500 kWh per kW och år)					
byggda före 1916.....	0.08	(11)	0.63	(89)	0.71
» 1916—21.....	0.15	(10)	1.28	(90)	1.43
» efter 1921.....	0.08	(10)	0.71	(90)	0.79
<i>Stationer över 10 000 hk</i>					
(5 000 kWh per kW och år)					
byggda före 1916.....	0.06	(12)	0.43	(88)	0.49
» 1916—21.....	0.10	(9)	1.04	(91)	1.14
» efter 1921.....	0.05	(8)	0.59	(92)	0.64

Uppskattningen av årskostnaderna för beräkningen av kostnaden i öre per kilowattimme har skett helt schematiskt under antagande av: 4 % ränta på kostnaden för naturkraft, 5½ % ränta och avskrivning på ursprungliga kapitalkostnaden för byggnadsarbeten och maskinell utrustning samt slutligen för drift- och underhållskostnader för stationer, byggda under de olika angivna tidsperioderna, olika procentsatser på samma kapitalkostnad, varigenom drift- och underhållskostnaderna komma att motsvara 1938 års kostnadsnivå för drift och underhåll. Hänsyn har sålunda icke tagits till att årskostnadsprocenten i regel är högre för mindre anläggningar än för större. Däremot har beaktats, att utnyttningstiden är längre för de stora anläggningarna, varför för dessa räknats med 5 000 kWh per kW och år, medan som medeltal för samtliga anläggningar endast räknats med 4 500 kWh per kW och år.

Av tabellen framgår, att den del av anläggningskostnaden, som hänförs till förvärv av naturkraft, vid kraftstationer byggda före år 1916 och efter år 1921 var oförändrad i medeltal för samtliga stationer men däremot för de större stationerna var i medeltal något lägre efter år 1921. Under den mellanliggande världskrigsperioden var sagda kostnad, jämförd med tiden dessförinnan, i medeltal 90 procent högre för samtliga stationer och i medeltal 60 procent högre för de större anläggningarna.

Tabellen visar vidare, att den del av *anläggningskostnaden i kronor per kilowatt*, som hänförs till naturkraften, för samtliga stationer respektive de större stationerna före år 1916 representerade 26 respektive 28 procent av totala anläggningskostnaden, åren 1916—21 18 respektive 15 procent och efter år 1921 20 respektive 16 procent. Naturkraftens relativa andel av totala anläggningskostnaden blev således lägre efter världskriget än före. Enär naturkraften endast belastas med ränta men byggnadsarbeten och maskinell utrustning dessutom med avskrivningar samt drift- och underhållskostnader, blir naturkraftens procentuella andel av årskostnaden d. v. s. av *kostnaden i öre per kilowattimme* väsentligt lägre än dess andel av anläggningskostnaden och uppgår för förutnämnda tidsperioder till 11 respektive 12 procent, 10 respektive 9 procent samt 10 respektive 8 procent av totala kostnaden per kWh. Dessa siffror liksom de i tabell 2 angivna kostnaderna för naturkraften äro av tidigare anförda skäl att betrakta som minimivärden.

Rörande prisbildningen för naturkraften har en mera aktuell och differentierad bild kunnat erhållas genom svaren på de förfrågningar som de sakkunniga utsänt till ägarna av sammanlagt ett sjuttiototal utbyggda och outbyggda strömfäll i skilda delar av landet. Uppgifter ha erhållits för praktiskt taget samtliga efterfrågade strömfäll.

Fig. 4 visar, hur stor del av de tillfrågade fallägarnas nuvarande vattenkraft som varit i deras ägo vid olika tidpunkter. Den sammanlagda framtida energiproduktionsförmågan för ifrågavarande strömfäll uppgår till 20 400 miljoner kWh. På Götaland och Svealand kommer 3 800 miljoner kWh och på Norrland 16 600 miljoner kWh, varav emellertid ca 10 procent representeras av minoritetsandelar som icke angivits på figuren. I Götaland och Svealand belöper mer än hälften av energiproduktionsförmågan på strömfäll som tillhört nuvarande ägaren enligt hävd. I Norrland är motsvarande andel väsentligt lägre, eller något mer än en femtedel. Det är påtagligt, framför allt för Norrlands del, att förvärven av vattenkraft varit koncentrerade till vissa perioder, nämligen åren 1908—09, 1917—21 samt 1937—42, under vilka perioder i medeltal per år strömfäll med 700—1 000 miljoner kWh övergingo till de nuvarande ägarna. Under tidigare och mellanliggande perioder ha inköpen varit väsentligt mindre omfattande. Sålunda förvärvades knappast något strömfäll i Norrland under åren 1910—16, då kungsådreprocesserna pågingo. Under perioden 1922—36 var omsättningen i runt tal endast 100 miljoner kWh i medeltal per år.

MILJONER KILOWATTIMMAR TOTAL
FRAMTIDA PRODUKTIONSFÖRMÅGA

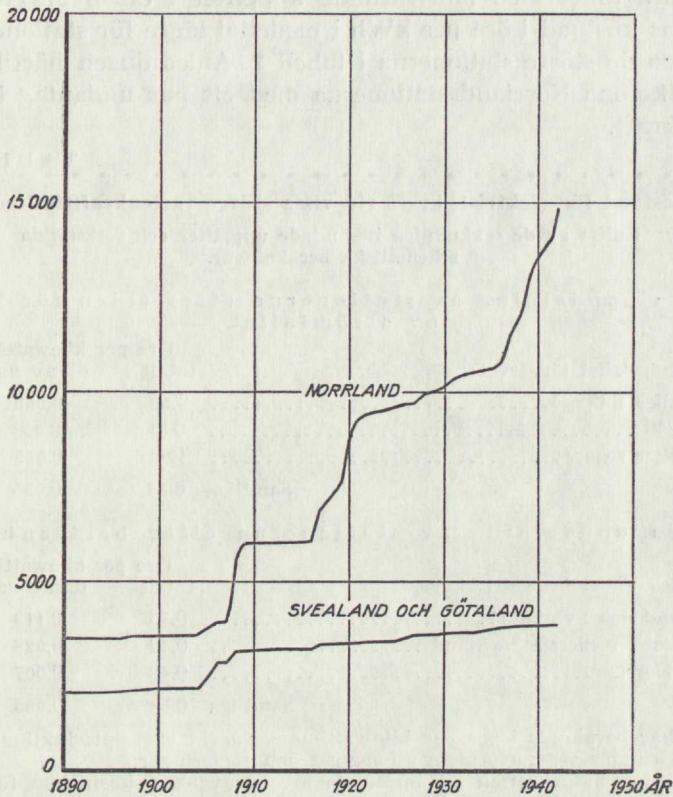

Fig. 4. Tidpunkten för de tillfrågade fallägarnas förvärv av vattenkraften.

Denna markanta skillnad i inköpsaktiviteten gör det naturligt att räkna med tre förvärvsperioder: 1916 eller tidigare, 1917—36 samt 1937 eller senare.

I tabell 3 har kostnaden för den elektriska energien vid kraftstationsväggen beräknats för olika grupper av utbyggda eller under utbyggnad varande stationer. Till grund för beräkningen ha lagts de uppgifter om anläggningskostnader för kraftstationer och sjöregleringar, skadeersättningar, avgifter av olika slag, frikraftleveranser samt kostnader för inköp av naturkraft m. m. som lämnats av fallägarna. I tabellen ha icke medtagits strömfall som enligt hävd tillhöra ägaren. Dock ha medtagits Trollhättan, Älvkarléby och Porjus, som visserligen kunna räknas till hävdfallen men som på sin tid av riksdagen åsattes särskilt värde.

Tabell 3 omfattar visserligen ett mindre antal, nämligen 31 kraftstationer, men innehåller i övrigt i förhållande till tabell 2 ett väsentligt större jämförelsematerial. I kostnaden för naturkraften i tabell 3 ingår, förutom ränta på köpeskilling respektive åsatt värde, kostnaden för fullgörandet av eventuellt utgående frikraftleveranser och arrendeavgifter samt dessutom ränta

på samlade ränte- och skatteutgifter. Såsom tidigare framhållits torde så knappast vara fallet med motsvarande uppgifter i tabell 2. Trots detta är naturkraftens kostnad i öre per kWh i medeltal lägre för stationerna i tabell 3 än för även de större stationerna i tabell 2. Anledningen härtill är främst, att de nytillkomna Norrlandsstationerna med ett par undantag haft särskilt billig naturkraft.

TABELL 3.

Kostnad för elektrisk kraft vid vissa större vattenkraftstationer.

Enligt av de sakkunniga inhämtade uppgifter och verkställda schematiska beräkningar.

A. Vid en uppdelning av stationerna efter tiden för förvärvet av strömfallet.

Strömfallet förvärvat:	Öre per kilowattimme:	
	totalt	däruv naturkraft
1916 eller tidigare.....	0.56	0.063 (11 %)
1917—36	0.51	0.036 (7 %)
1937 eller senare.....	1.03	0.075 (7 %)
Samtliga	0.58	0.055 (9 %)

B. Vid en uppdelning av stationerna efter belägenheten.

Strömfallet beläget i:	Öre per kilowattimme:	
	totalt	däruv naturkraft
Götaland och Svealand.....	0.75	0.113 (15 %)
Nedre och mellersta Norrland	0.49	0.028 (6 %)
Övre Norrland.....	0.48	0.007 (1 %)
Samtliga	0.58	0.055 (9 %)

Kostnaden har beräknats i öre per kilowattimme, varvid energiproduktionsförmågan beräknats för normalår vid nuvarande utbyggnad och regleringar.

I kostnaden för naturkraften ha inräknats arrendeavgifter, kostnader för leverans av ersättningskraft samt 4 % ränta på värdet eller köpeskillning och 4 % ränta på ränte- och skatteutlägg innan anläggningen togs i drift.

Övriga kostnader för kraftens produktion, kostnader för sjöregleringar inräknade, ha uppskattats schematiskt med ledning av uppgifter om verklig anläggningskostnad och om avgifter av olika slag. Ränta och amortering ha beräknats med fix procent på motsvarande verkliga anläggningskostnad. Kostnad för drift och underhåll har hänförs till 1938 års prisnivå.

Den naturkraft som förvärvats 1916 eller tidigare har såsom framgår av tabell 3, avsnitt A, i medeltal varit väsentligt dyrare och givit något dyrare utbyggd vattenkraft än den som förvärvades 1917—36. Däremot ha den förstnämnda gruppens strömfall varit något billigare och givit väsentligt billigare kraft än de strömfall som förvärvats 1937 eller senare. I den sistnämnda gruppen är emellertid jämförelsematerialet förhållandevis litet. Byggnadskostnaden för sist ifrågakvarande kraftstationer har påverkats av nu rådande dyrtid. Dessutom bör framhållas, att dessa kraftstationer utbyggs på ett sätt som möjliggör en särskilt värdefull produktion.

Uppdelningen av stationerna efter belägenheten enligt tabell 3, avsnitt B, visar, att kostnaden för naturkraften är väsentligt mycket högre söderut och att den sjunker ju längre mot norr man kommer. Samma är förhållandet med totalkostnaden för den färdiga kraften, ehuru skillnaden ej är lika påfallande.

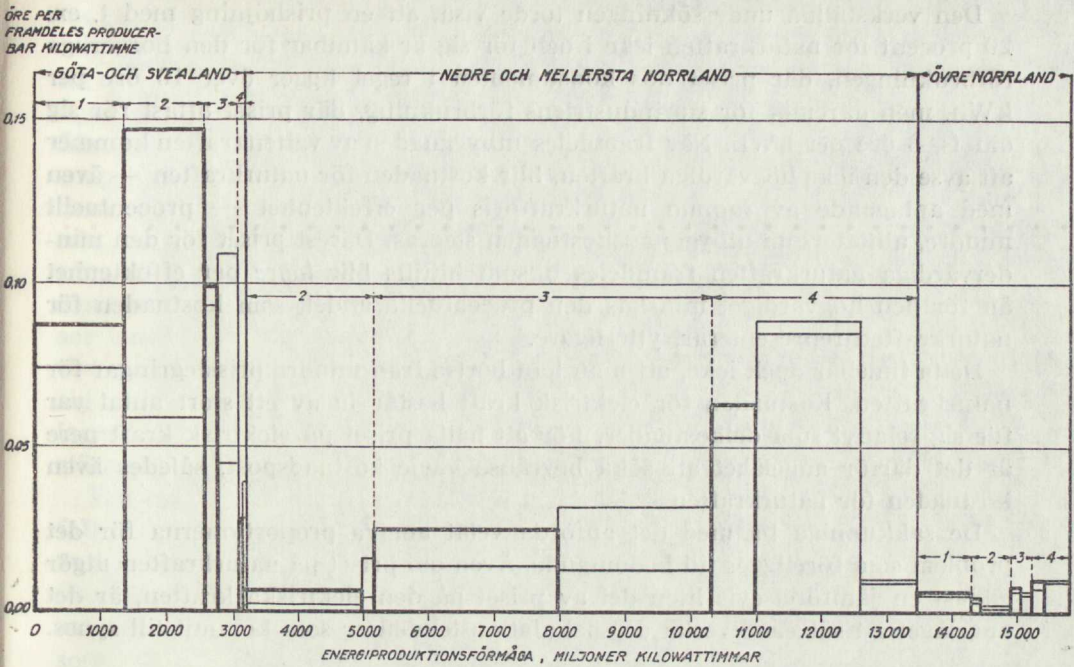

Fig. 5. Kostnad för naturkraft.

Gruppmedeltal för utbyggda och utbyggda strömfall.

Grova linjer beteckna utbyggda strömfall.

Fina linjer beteckna utbyggda strömfall.

Varje rektangel representerar en grupp, rektangelns *bas* representerar den sammanlagda framtida energiproduktionsförmågan hos strömfällen i gruppen och dess *höjd* kostnaden i öre per framdeles producerbar kWh. För en del utbyggda strömfall har sålunda energiproduktionsförmågan räknats högre än i tabell 3, varigenom jämförbarhet erhållits med de utbyggda strömfällen. I de rektanglar, som äro delade på höjden, representerar den *nedre* delen kostnaden i öre per kWh för arrendeavgifter, tillhandahållande av frikraft och ränta på köpeskilling respektive åsatt värde. Den *övre* delen av rektangeln representerar den kostnad i öre per kWh som hänför sig till samlade ränte- och skatteutgifter innan anläggningen togs i drift respektive för utbyggda strömfall t. o. m. år 1942.

1 = strömfall som tillhör kronan enligt hävd och av riksdagen åsatts värde.

2 = strömfall köpt 1916 eller tidigare.

3 = strömfall köpt 1917—36.

4 = strömfall köpt 1937 eller senare.

De utbyggda strömfällen i grupp 4 för nedre och mellersta Norrland ha uppdelats på två rektanglar. Den större representerar högvärdig kraft som står nära sin utbyggnad. Den mindre representerar vissa strömfall av avsevärt sämre kvalitet.

De sakkunniga vilja framhålla den schematiska behandling som materialet erhållit i tabellen. En ytterligare uppdelning av undersökningsmaterialet med hänsyn både till tidpunkten för förvärvet av naturkraften och till strömfallets belägenhet ger vid handen att i stort sett såväl totala kostnaden som kostnaden för naturkraften sjunker från söder mot norr men å andra sidan blir högre ju senare förvärvet gjorts. Dock är totala kostnaden vid strömfall som förvärvats före år 1937 något högre i övre Norrland än i nedre och mellersta Norrland. Några mera detaljerade uppgifter ha icke här ansetts kunna lämnas i vidare mån än som framgår av fig. 5.

Den verkställda undersökningen torde visa, att en prishöjning med t. ex. 20 procent för naturkraften icke i och för sig är kännbar för den borgerliga förbrukningen, där priset hos konsumenten i regel ligger över 10 öre per kWh, men däremot för storindustriens förbrukning, där priset oftast rör sig om 1—3 öre per kWh. När framdeles utbyggnaden av vattenkraften kommer att avse den icke högvärdiga kraften, blir kostnaden för naturkraften — även med antagande av *samma* naturkraftpris per effektenhet — procentuellt mindre, allteftersom utbyggnadskostnaden stegras. Därest priset för den mindervärdiga naturkraften framdeles liksom hittills blir *lägre* per effektenhet än för den högvärdiga, minskas den procentuella andel, som kostnaden för naturkraften representerar, ytterligare.

Detta innebär dock icke, att man kan bortse från mindre prisstegringar för naturkraften. Kostnaden för elektrisk kraft består ju av ett stort antal var för sig relativt små delkostnader. För att hålla priset på elektrisk kraft nere är det därför angeläget att söka begränsa varje kostnadspost, således även kostnaden för naturkraften.

De sakkunniga ha med det anförda velat ange proportionerna för det problem som föreligger till bedömning. Även om priset på naturkraften utgör endast en jämförelsevis liten del av priset på den elektriska kraften, är det angeläget att söka motverka de spekulationstendenser som kommit till synes.

Principerna för lagstiftning.

Vid ett ingripande i lagstiftningsväg bör eftersträvas en lösning som kan sägas stå i samklang med grunderna för den svenska vattenrätten. Detta har också framhållits i direktiven för utredningen.

Som förut nämnts ger vattenlagen den som har majoriteten i ett strömfall, eller äger ena sidan därav, rätt att under vissa villkor tillgodogöra sig återstående andel mot ersättning. Denna tvångsrätt har givits honom för att främja ett ur allmän synpunkt rationellt utnyttjande av vattenkraften. Lagstiftaren har därvid utgått från att — där ej denna rätt tillkommer stat eller kommun såsom vattenrättsägare — den enskilda företagsamheten skulle sörja för att strömfallen utbyggdes, när detta borde ske. Den som innehar ett strömfall har själv frihet att välja tiden för utbyggnad. Tydligt är, att de enskilda liksom även stat och kommun härvid lägga ekonomiska synpunkter på frågan.

Denna rådighet över strömfall möjliggör emellertid ej blott att välja en ekonomiskt gynnsam tidpunkt för utbyggnad av fallet utan även att dröja därmed längre än som ur allmän synpunkt är önskvärt. Även om hittills utbyggnad icke härigenom blivit förhindrad, kan till följd av vad nu sagts den som ej själv ämnar utbygga sitt fall hålla på detta i syfte att utvinna ett särskilt fördelaktigt pris av den som önskar förvärva och nyttiggöra fallet. Redan i samband med vattenlagens tillkomst väcktes frågan, huruvida icke det allmännas intresse av att strömfall utbyggdes vid lämplig tid borde tryggas genom bestämmelser i lagen. Med hänsyn till numera framkomna spekulationstendenser torde det vara påkallat att fråntaga strömfallsägaren det

medel som lagstiftningen nu indirekt ger honom att fullfölja spekulation i vattenkraft. Detta torde utan avsteg från vattenlagens grundprinciper kunna ske genom att införa möjlighet till tvångsingripande mot strömfallsägaren, om det ur allmän synpunkt är önskvärt att strömfallet utbygges. Såsom framhållits i direktiven för denna utredning är införandet av en expropriationsrätt ett lämpligt medel, när det gäller att hindra dem som innehava vissa nyttigheter att betinga sig för högt pris för dem, när de behöva tagas i anspråk. Ett strömfall kan redan nu med tillämpning av expropriationslagen för där angivna allmänna ändamål fråntagas ägaren, vare sig det är utbyggt eller ej. Expropriationslagens bestämmelser om expropriationsändamålen torde dock böra tolkas tämligen restriktivt och t. ex. en utvidgning av statens kraftproduktion synes icke i och för sig vara en åtgärd för sådant allmänt ändamål som avses i expropriationslagen. Beträffande utbyggda strömfall må även erinras om vattenlagens bestämmelser angående kronans lösningsrätt, för vilka förut redogjorts.

Vid införande av nya bestämmelser i syfte att trygga utbyggnad av strömfall vid lämplig tidpunkt kan man välja mellan att intaga bestämmelserna i vattenlagen eller att utvidga ramen för expropriationsändamålen i expropriationslagen. Det förra alternativet synes innebära betydande fördelar. Ur systematisk synpunkt är det mest tilltalande, att en så betydelsefull befogenhet som att tvångsvis taga i anspråk annans strömfall regleras i vattenlagen. Däremot vore det mindre lämpligt att genom en ändring i expropriationslagen i visst hänseende giva expropriationsändamålen i denna lag en annan karaktär än nu. I vattenlagen äro för närvarande staten, kommuner och enskilda jämställda med avseende å villkoren för utbyggande av strömfall. Det torde, såsom i det följande närmare utvecklas, vara önskvärt att ej göra något avsteg från denna princip i nu förevarande sammanhang. Att i expropriationslagen införa bestämmelser om rätt för enskilda att taga i anspråk annans strömfall kan emellertid näppeligen komma i fråga. Att expropriationsmöjlighet beträffande strömfall kommer att i viss utsträckning finnas enligt allmänna expropriationslagen, även om bestämmelser därom införas i vattenlagen, torde vara av mindre betydelse, helst som den förra möjligheten veterligen aldrig använts. Motsvarighet härtill finns på andra områden.

Ur praktisk synpunkt torde det vara förenat med stora fördelar att anknyta den ifrågasatta expropriationsrätten till vattenlagens bestämmelser. Detta gäller främst ersättningsfrågan. Vattendomstolarna besitta obestriddigen erfarenhet i bedömning av vattenkraftens värde. Ur den enskildes synpunkt är det också betryggande, att värderingen, som ofta är vansklig, kan prövas i flera instanser på samma sätt som andra ersättningsfrågor i vattenmål. En vanlig expropriationsnämnd kan komma att sakna förutsättningar för en sådan bedömning och dess beslut får icke överklagas. Även om expropriationsnämnden i ärenden av nu ifrågavarande slag skulle kunna erhålla en särskild sammansättning, synes domstolsprövning vara att föredraga. I den mån ersättning bör utgå medelst kraftöverföring kan det ej gärna komma i fråga annat än att villkoren därför bestämmas av vattendomstolen. Det måste

också anses som en vinst, att ersättningsfrågan kan prövas i samband med ansökan om vattendomstolens tillstånd att utbygga fallet. Härigenom undvikas kostnader och besvär.

En sådan expropriationsrätt som här ifrågasatts riktar sin udd såväl mot spekulationsköp, vilka ägt rum före lagstiftningens ikraftträdande, som mot köp, vilka företagas i samma syfte efter nya lagens ikraftträdande. Enligt de sakkunnigas uppfattning skulle införandet av en expropriationsrätt, som säkerställer en rättidig och ändamålsenlig utbyggnad av tillgänglig vattenkraft, medföra att möjligheten att med framgång spekulera i vattenkraft beskäres. Den föreslagna inskränkningen i strömfallsägarens rätt kan visserligen sägas vara mera omfattande än som direkt förestavas av önskemålet att motverka spekulation. Att begränsa expropriationsrätten till sådana fall, då spekulativt syfte förefinnes, låter sig dock svårligen göra.

Det torde emellertid böra undersökas, huruvida ytterligare åtgärder böra vidtagas för att hindra spekulation. Härvid kunna övervägas särskilda villkor, utöver nu gällande, för strömfallsägares rätt att utbygga sitt fall; förbud att utan särskilt tillstånd förvärva vattenkraft; införande av rätt att övertaga förvärv av vattenkraft; begränsning av möjligheterna att överföra elektrisk kraft; skärpt kontroll av krafttaxorna eller skärpta bestämmelser om beskattning av realisationsvinst.

Vad först angår frågan om införande av särskilda villkor för strömfallsägares rätt att utbygga sitt fall gäller för närvarande som nämnt, att den som vill utbygga strömfall är underkastad skyldighet att inhämta vattendomstols tillstånd därtill. Vattendomstolen skall bl. a. pröva, under vilka förutsättningar företaget må tillåtas med hänsyn till allmänna och enskilda intressen. Sökanden har vitsord att utbygga strömfallet, om han innehar tillräckligt stor andel av vattenkraften, oavsett om han är fysisk eller juridisk person, svensk eller utlänning och oavsett för vilket ändamål han vill använda vattenkraften. De särskilda villkor, som skulle kunna övervägas för nu ifrågavarande syfte, torde endast kunna hänföra sig till frågan om sökandens lämplighet för uppgiften att utbygga strömfallet. Genom en prövning av denna natur skulle man möjligen kunna begränsa konkurrensen om den outbyggda vattenkraften, enär viss risk bleve förenad med att köpa vattenkraft utan att köparen i förväg försäkrat sig om att han skulle få tillstånd att utbygga vattenkraften.

Att ålägga vattendomstol att pröva, huruvida av lämplighetsskäl en sökande bör förvägras att utbygga ett strömfall, kan icke komma i fråga. Därest en sådan prövning skulle införas, bleve det sannolikt nödvändigt att lägga prövningen i Kungl. Maj:ts hand. Detta skulle emellertid innebära en återgång till de förhållanden som rådde före vattenlagens tillkomst, då särskild prövning fordrades för rätt att bygga i kungsådra. Redan de rent praktiska olägenheterna av en särskild koncessionsprövning vid sidan av vattenlagens äro betydande. En prövning av sökandens lämplighet måste också anses innebära ett uppseendeväckande avsteg från vattenlagens grundprin-

ciper. Befogenheten att utbygga strömfallet får väl anses utgöra själva kärnan i rätten till vattenkraften. Att (utan ersättning) förbjuda ägaren att utöva denna befogenhet förefaller att vara ett långt gående ingrepp, samtidigt som den ifrågasatta prövningen av hans lämplighet ej kan undgå att giva utrymme åt ett stort mått av godtycke. Då härtill kommer att det icke med någon högre grad av säkerhet kan antagas att en sådan prövning skulle medverka till att motarbeta spekulation i den del av den outbyggda vattenkraften, som icke redan finnes på fasta händer, vilja de sakkunniga taga bestämt avstånd från tanken därpå.

En mera ändamålsenlig åtgärd vore att införa krav på tillstånd till förvärv av rätt till vattenkraft. En bestämmelse härom skulle naturligtvis icke gälla förvärv som skett före lagens ikraftträdande. Även den som redan förvärvat ett strömfall i spekulativt syfte skulle emellertid så tillvida drabbas av bestämmelsen, att han icke skulle kunna överlåta vattenkraften till vem som helst. Då kretsen av tänkbara köpare bleve begränsad, kunde detta tänkas verka i någon mån dämpande på det pris han skulle kunna utvinna vid försäljning. Emellertid lär det med sannolikhet komma att under alla förhållanden kvarstå så många tänkbara köpare, att nämnda verkan är mindre antaglig. Vad åter angår möjligheten att efter den nya lagstiftningens genomförande hindra förvärv av vattenkraft i spekulativt syfte kan förmodas, att ett tillståndskrav skulle kunna vara till viss nytta.

För närvarande gälla inskränkningar i rätten att förvärva fast egendom för vissa slags rättssubjekt, nämligen utlänningar och vissa uppräknade juridiska personer: bolag, föreningar och stiftelser. Dessa inskränkningar äro emellertid tillkomna i ett helt annat syfte och behandla för övrigt, som förut nämnts, vattenfall mindre strängt än annan fast egendom. Det skulle näpeliggen med hänsyn till det ändamål som nu är i fråga vara till något större gagn att skärpa den för nämnda rättssubjekt gällande lagstiftningen, eftersom det icke är något karakteristiskt för nyssnämnda slag av juridiska personer att de göra förvärv av strömfall i spekulativt syfte. Ofta har förekommit, att sådana förvärv gjorts av fysiska personer som förmedlat vattenrättens övergång från den jordägande befolkningen till staten eller till kommuner eller enskilda företag som äro mäktiga att utbygga vattenkraften. Det är för övrigt icke möjligt att utan vidare skärpa sagda lagstiftning i fråga om strömfallen, eftersom de sakkunniga haft att utgå från att vattenkraftindustrien alltjämt skall omhänderhavas icke blott av staten och kommuner utan även av enskilda företag. De enskilda företag som utbygga vattenkraft bedriva som bekant så gott som undantagslöst sin rörelse i bolagsform. Den ifrågasatta lagändringen kan alltså med nämnda utgångspunkt icke ha till syfte att motverka vissa juridiska personers förvärv av vattenkraft. Eftersom detta icke är syftet, kan frågan överhuvud icke lämpligen regleras i de lagar som ha ett sådant ändamål. Härjämte bör uppmärksammas, att dessa lagar endast behandla förvärv av fast egendom med äganderätt men att vattenkraft i stor utsträckning brukar förvärvas med servitutsrätt.

En eventuell lagstiftning om krav på tillstånd för förvärv av rätt till vattenkraft måste utformas på annat sätt. I själva verket torde det erbjuda stora svårigheter att finna någon princip för lagstiftningen som icke ger större utrymme åt godtyckliga avgöranden än som kan anses förenligt med hittills tillämpade principer inom fastighets- eller vattenrätten. Att ange vissa slag av rättssubjekt som överhuvud ej skola äga att förvärva rätt till vattenkraft torde som redan blivit antytt icke vara genomförbart. En annan väg vore att införa en prioritetsordning för staten samt kommuner och enskilda företag som på grund av sin verksamhet äro i behov av kraft. En sådan ordning skulle kunna vara motiverad t. ex. om den enskilda företagsamheten utvecklats i en ur allmän synpunkt ogynnsam riktning. Detta spörsmål är emellertid av den art, att de sakkunniga anse det lämpligen kunna upptagas endast i samband med den mera omfattande utredning om kraftförsörjningen i riket som riksdagen begärt och som enligt Kungl. Maj:ts beslut skall verkställas. Vad särskilt angår relationen mellan statens samt de kommunala och enskilda företagens kraftproduktion må här erinras om att statens kraftproduktion visar den förhållandevis största tillväxten. Införandet av en sådan prioritetsordning som nu nämnts kan icke anses motiverad endast av önskemålet att motverka spekulationen i vattenkraft.

Därest ej någon prioritetsordning föreskrives mellan olika slags rättssubjekt, återstår knappast någon annan princip för tillståndsprövning än att denna skall ha till syfte att hindra att vattenkraft förvärvas av personer som ej ha för avsikt att själva utbygga den. Det måste uppenbarligen bliva en svår uppgift att på förhand avgöra vad syftet med ett påtänkt förvärv av vattenkraft är. De sakkunniga vilja ej göra gällande, att uppgiften icke skulle kunna av kvalificerad myndighet fullgöras så att huvudsyftet med tillståndskravet uppnåddes. Åtskilliga avgöranden skulle helt säkert ej heller kunna bliva föremål för berättigad kritik. Andra gånger kan emellertid utgången av tillståndsprövningen bliva diskutabel. Denna farhåga måste naturligtvis skänkas beaktande, när det gäller så ekonomiskt viktiga avgöranden som här äro i fråga. De sakkunniga vilja nämna, att det kan tänkas att tillstånd begäres till kompletterande förvärv, där två eller flera intressenter förut ha del i ett eller flera strömfall och tävla om att få utbygga vattenkraften. Ett tillstånd till nyförvärv kan i sådan händelse bliva avgörande för frågan, vem av dessa som skall komma att äga majoriteten i fallet. Det synes mindre tilltalande, att en skönsmåsig prövning skall fälla utslaget dem emellan.

Det bör även framhållas, att avslag på ansökan om tillstånd för viss köpare kan vålla den som vill lojalt sälja vattenkraft ekonomiska svårigheter.

De sakkunniga vilja dessutom påpeka, att en lagstiftning om krav på tillstånd för förvärv av vattenkraft jämväl i övrigt erbjuder vissa besvärligheter. Som förut är nämnt kan vattenkraft medfölja vid vanligt köp av fast egendom, t. ex. av en jordbruksfastighet. En verkligt effektiv kontroll är därför icke så lätt att anordna. Dessutom måste beaktas, att smärre andelar i strömfall ofta förvärvas genom ett flertal successiva fång. Vidare bör uppmärksammas, att servitutsavtal är en vanlig form för upplåtelse av vattenkraft.

Kontrollen kan därför icke inskränkas till lagfartsansökningar. Nu nämnda svårigheter äro naturligtvis icke av den art, att de icke kunna övervinnas, men de medverka enligt de sakkunnigas mening i sin mån till att man icke bör införa krav på tillstånd till förvärv av vattenkraft utan att vara övertygad om att det skulle vara till verklig nytta.

De sakkunniga kunna för sin del icke finna, att nyttan av ett sådant tillståndskrav för motverkande av spekulation uppväger de betänkligheter som här anförts. Huruvida den väckta frågan om en omorganisation av kraftförsörjningen i riket skulle kunna motivera införande av tillståndskrav, är ett spørsmål som ej innefattas i de sakkunnigas uppdrag.

Om krav på tillstånd för förvärv av vattenkraft icke anses böra införas, kan övervägas att söka uppnå i huvudsak samma syfte medelst införande av en rätt att övertaga förvärv av vattenkraft. Man skulle t. ex. kunna föreskriva, att den som förvärvat vattenkraft skall vara pliktig att göra anmälan om förvärvet, samt tillerkänna staten eller kommun eller enskilt företag, som med hänsyn till det allmänna bästa bör anses äga företräde, rätt att övertaga förvärvet. Med en sådan anordning vinnes den fördelen, jämfört med tillståndskrav, att den som vill avyttra vattenkraften icke avstänges från möjligheten att göra detta. Möjligen är det också lättare att med detta alternativ utforma bestämmelserna så, att endast förvärv av större betydelse behöva komma under prövning. Liksom mot införande av krav på tillstånd för förvärv av vattenkraft kan emellertid mot en sådan övertaganderätt som nu blivit ifrågasatt invändas, att den förutsätter en prövning av skönmässig karaktär, särskilt om icke någon prioritetsordning av den art som förut nämnts tillika införes. Dessutom må anmärkas, att ett förvärv kan vara förenat med sådana utfästelser från köparens sida, att någon annan svårigen kan övertaga det på oförändrade villkor. Om förvärvet sker i den formen att servitutsrätt tillförsäkras viss fastighet, är vidare att märka, hurusom ett övertagande av förvärvet knappast kan ske utan en förändring av avtalet, nämligen genom att servitutsrätten tillägges en annan fastighet.

Ett annat sätt att motverka spekulation skulle kunna vara att inskränka möjligheterna att erhålla koncession för kraftledning, d. v. s. att införa skärpta villkor för kraftöverföringen. Att denna ordnas rationellt är naturligtvis av största betydelse ur allmän synpunkt. Om endast vissa slags kraftproducenter erhöles tillstånd att överföra kraft till en mera avlägsen plats, skulle andra bliva praktiskt taget utestängda från möjligheten att utnyttja avlägset belägna strömfäll. De skulle följaktligen ej ha någon anledning att för sådant ändamål förvärva vattenkraft. De som kunna erhålla rätt att överföra kraft skulle därigenom få vissa ökade möjligheter att, därest de förena sig om en gemensam inköspolitik, motverka en tendens till stegring av priset för naturkraften. 1902 års lag, innefattande vissa bestämmelser om elektriska anläggningar, undergick år 1938 vissa ändringar i syfte att förhindra tillkomsten av onödiga eller olämpliga kraftledningar. Huruvida någon skärpning av denna lagstiftning erfordras, läser komma att undersökas

vid den mera omfattande utredning angående kraftförsörjningen i riket, till vilken de sakkunniga förut hänvisat. Att enbart för att motverka spekulation i vattenkraft vidtaga någon ändring i nämnda riktning synes icke vara motiverat.

Såsom en möjlighet att motverka spekulation i vattenkraft ha de sakkunniga förut också antytt en skärpt kontroll av krafttaxorna. En sådan kontroll kan antagas i förening med andra åtgärder i någon mån verka nedtryckande på den allmänna prisnivån för naturkraften. Spörsmålet om anordnande av skärpt kontroll av krafttaxorna hör likaledes till den förut berörda större utredningen.

Såsom ett ytterligare alternativ att motverka spekulation i vattenkraft har förut antytts att genomföra en skärpning av reglerna om beskattning av realisationsvinst. På denna väg torde det vara möjligt att utan vidlyftiga åtgärder uppnå en icke obetydlig verkan. Särskilt kan framhållas, att spekulation i vattenkraft ofta sker på rätt lång sikt. Även om någon innehåft ett strömfall mer än tio år, kan det vara uppenbart, att han avsett att spekulera i förhöjt värde på kraften. Enligt nu gällande regler kan beskattning av realisationsvinst ej ske, om egendom avyttras efter tio år från det förvärvet ägde rum. En förlängning av den tidrymd, som må ha förflutit mellan förvärv och avyttring, torde kunna övervägas. Härjämte är att märka, att på en praktiskt viktig punkt rått tvekan om möjligheten att hindra ett kringgående av reglerna om beskattning av realisationsvinst, nämligen genom förbehåll om rätt till kraft från den försålda egendomen. Ett förtydligande på denna punkt synes kunna vara till nytta.

Mot en skärpning av beskattningsreglerna kan möjligen anföras, att en sådan åtgärd kan tänkas föranleda en strävan att ytterligare höja priset för naturkraften. Denna farhåga torde dock icke böra tillmätas någon större betydelse, enär man kan utgå från att i regel envar ändock söker att få bästa möjliga pris för sin egendom.

De sakkunniga ha på grund av det anförda stannat för att föreslå dels införande i vattenlagen av vissa nya bestämmelser om rätt att taga i anspråk annans strömfall dels ock skärpta regler om beskattning av realisationsvinst.

Förslag till lag om ändring i vissa delar av vattenlagen.

1 kap. 14 §.

Såsom förut är nämnt vilja de sakkunniga föreslå införande av expropriationsrätt i syfte att beröva den som innehar majoriteten i ett strömfall möjligheten att tilltvinga sig oskäligen ersättning för fallet.

I lagförslaget upptages såsom första förutsättning för expropriationsrätt, att det skall för planmässigt utnyttjande av tillgänglig vattenkraft vara erforderligt, att visst strömfall utbygges. Att i lagen närmare angiva vad med planmässigt utnyttjande skall förstås, torde icke

vara lämpligt. Vid bedömande av detta spörsmål torde följande huvudsynpunkter böra beaktas.

Förut har framhållits, att utbyggnaden av vattenkraften måste anpassas efter den beräknade ökningen av konsumtionen. Produktionen bör därvid hålla ett visst försprång för att kunna möta överraskningsmoment. När föreliggande behov nödvändiggör att vattenkraft utbygges, bör med tekniskt-ekonomiska beräkningar bestämmas, vilket strömfall som i första hand bör tagas i anspråk. Vid denna bedömning skall hänsyn tagas till möjligheterna att verkställa årsreglering och korttidsreglering och till det rationella utnyttjandet av befintliga eller planerade kraftledningar. Dessa överväganden kunna leda till att ett visst vattendrag till större delen utbygges i ett sammanhang, men det kan även visa sig vara tekniskt-ekonomiskt mest lämpligt att två eller flera vattendrag utbyggas växelvis.

En annan sida av planmässigheten är, att behovet av kraft inom de delar av landet, där vattenkraften finnes, icke åsidosättes. Att hänsyn till det lokala behovet skall tagas är uppenbart.

Även militärpolitiska synpunkter kunna kräva beaktande vid planläggningen av vattenkraftens utbyggnad.

Enligt förslaget skall befogenheten att medgiva expropriationsrätt tillkomma Konungen, på sätt nu — fränsett vissa fall av s. k. proformaexpropriation — gäller enligt allmänna expropriationslagen. Att låta vattendomstolen omhändertaga denna prövning synes icke lämpligt. Den angivna grundförutsättningen för expropriationsrätten kräver ett bedömande av kraftpolitisk art som skiljer sig väsentligt från de uppgifter som nu omhänderhavas av vattendomstolarna, och det skulle icke för vattendomstolens ställning vara gagneligt, om den nödgades taga ståndpunkt i tvisten om själva expropriationsrätten. Härtill kommer, att den som önskar taga i anspråk annans strömfall lämpligen bör veta, om detta går för sig, innan han till vattendomstolen ingiver ansökan med utförlig utredning om sättet för fallets tillgodogörande. Frågan om expropriationstillstånd och frågan om de närmare villkoren för rätt att utbygga fallet måste alltså hållas i sär.

Enligt förslaget skall expropriationsrätt tillkomma kronan, kommun eller annan, som är beredd att utan uppskov utbygga fallet. Konungen må alltså icke medgiva expropriationsrätt annat än om det med visshet kan antagas att sökanden utan dröjsmål kommer att påbörja och fullfölja utbyggnaden. Förslaget utgår i övrigt beträffande kretsen av dem, som komma i fråga för erhållande av expropriationsrätt, från den nuvarande fördelningen av kraftproduktionen, enligt vilken kommuner och enskilda i konkurrens med staten omhänderhava ca 60 procent av kraftproduktionen. Kommunala och enskilda kraftproducenter ha, liksom staten, att svara för sina distributionsområden. Då konsumtionen successivt stiger, måste de säkerställa sitt ökade kraftbehov. Det torde därför vara konsekvent att jämställa dem med staten i fråga om möjligheten att erhålla expropriationsrätt. Detta överensstämmer också med vattenlagen i övrigt som

i fråga om rätt att taga i anspråk minoritetens andel i ett strömfall eller att eljest göra intrång i enskild rätt likställer statliga, kommunala och enskilda företag. Härtill kommer, att kommuner och enskilda, liksom staten och enskilda, redan under bolagsformen etablerat samgående i viktiga kraftföretag. Man torde kunna förutsätta, att dylika intressentgrupper kunna framdeles behöva gemensamt utöka sina innehav av vattenkraft och att då alltjämt bolagsformen bör användas.

Man kan tänka sig, att flera intressenter anmäla önskan att få tillgodogöra vattenkraften i visst strömfall. Det kan i sådan händelse vara lämpligt, att de erhålla gemensamt tillstånd med visst kvotal för delaktigheten i kraften, t. ex. därest det är fråga om flera stora kraftproducenter som alla behöva säkerställa erforderlig ökning av produktionen. Härvid torde förut-sättas att avtal träffas om erforderligt samgående, innan expropriationstillstånd meddelas. Sannolikt blir härvid bolagsformen den praktiska utvägen. Konkurrens kan även föreligga mellan företag som vilja överföra kraften till annat håll och representanter för mera närliggande kraftbehov. I anslutning till de synpunkter som förut anförts finna de sakkunniga självskrivet, att det lokala behovet icke får åsidosättas. När det gäller stora strömfall, torde emellertid ofta en fördelning av kraften kunna ske även i en sådan situation som den nu nämnda.

Med avseende å o b j e k t e t för den föreslagna expropriationsrätten upp-tager förslaget den inskränkningen, att expropriationsrätt ej utan riksdagens samtycke må medgivas i fråga om vattenkraft som tillkommer kronan. De sakkunniga finna det uppenbart, att expropriation överhuvud ej skall före-komma, när kronan innehar majoriteten av vattenkraften i ett strömfall. Däremot kan med riksdagens medgivande expropriation böra medgivas av en mindre kronans minoritetsandel i samband med expropriation av majori-teten i strömfallet.

Vidare föreslås den inskränkningen, att expropriationsrätt skall kunna med-givas allenast om det ej kan anses framgå, att strömfallet även utan ingri-pande kommer att utan avsevärt dröjsmål utbyggas på ändamålsenligt sätt. Detta innebär, att något ingripande icke får äga rum, om rättidig och tek-niskt-ekonomiskt riktig utbyggnad av strömfallet ändock kan förväntas kom-ma till stånd. För att ansökningsen skall beviljas är alltså icke tillfyllest att den som gör ansökan om expropriation själv är i behov av kraft för sin rörelse. Att i vattenlagen införa en sådan expropriationsrätt har icke ansetts motiverat. Staten och de större kraftproducenterna besitta som förut fram-hållits redan en mycket betydande kvantitet outbyggd kraft. Det angelägna synes vara, att jämväl den övriga vattenkraften verkligen kommer till an-vändning utan att den behöver förvärfvas till alltför dyrt pris. Det må emel-lertid erinras, att allmänna expropriationslagen ger möjlighet att exproprier-a strömfall för där angivna ändamål, om så skulle erfordras.

För att ägaren skall kunna frångå rätten att själv utnyttja sitt fall för-utsättes som nämnt, att det dröjsmål som eljest skulle uppstå är *avsevärt*. Under normala förhållanden torde ett uppskov av ett eller annat år ej kunna

anses innebära avsevärt dröjsmål. Om däremot en forcerad utbyggnad är nödvändig under tider som de nuvarande, kan även en sådan tidrymd be-tecknas såsom avsevärd. Huruvida dröjsmålet är avsevärt, måste alltså be-dömas med hänsyn till angelägenheten ur landets synpunkt av att utbyggnad mer eller mindre snabbt kommer till stånd.

Om den som äger ett strömfallet förklarar sig vilja där utföra en byggnad, som icke möjliggör att vattenkraften tillgodogöres på ett tekniskt-ekonomiskt rationellt sätt, bör något hinder för expropriation icke fördenskull före-ligga. För att rätten att tillgodogöra sig vattenkraften icke skall kunna berövas honom måste alltså förutsättas, att han kommer att utbygga strömfallet på *ändamålsenligt sätt*. Helt naturligt kan förekomma, att ett strömfallet kan ut-byggas enligt flera alternativ. Det bör vara tillfyllest, att ägaren vill utbygga strömfallet på ett sätt som i och för sig innebär ett förnuftigt tillgodogörande av vattenkraften.

Man kan tänka sig, att strömfallets ägare väl har för avsikt att så små-ningom utbygga fallet men att hans behov av vattenkraft är tämligen av-lägsat. Han kan då ställas i valet mellan att utbygga fallet ur hans synpunkt i förtid eller att avstå från detsamma till förmån för annan. Om han för-klarar sig villig att utan dröjsmål utbygga fallet, bör det naturliga vara, att den, som påkallat expropriation och som tvingat honom till utbyggnad, för-binder sig att köpa elektrisk kraft från kraftstationen i fråga intill dess ström-fallets ägare själv blir i behov av kraften. Skulle den som begärt expropria-tion ej vara villig att ingå en sådan överenskommelse på skäliga villkor, bör ej heller expropriation medgivas.

En förutsättning för att expropriation skall medgivas är, att sökanden ej förut innehar erforderlig andel i strömfallet för att han enligt bestämmelserna i 2 kap. skall ha vitsord att utbygga det. De sakkunniga ha avsett att ut-trycka detta genom angivande, att expropriationsrätten innebär befogenhet att i stället för den som råder över vattenkraften i strömfallet utbygga det. Om den som begär expropriation själv råder över så stor del av fallet att han har vitsord att utbygga det, kan han således icke få bifall till sin an-sökan.

Beträffande innebörden av expropriationsmedgivandet torde böra gälla, att exproprianten må »tillgodogöra» vattenkraften i ström-fallet. Man skulle även kunna tänka sig, att exproprianten tillerkändes rätt att lösa strömfallet med äganderätt. Det förra alternativet överensstämmer med den metod som använts i 2 kap. 5 och 6 §§ medan det andra alterna-tivet skulle ansluta till vad som stadgas i 2 kap. 7 §. Enligt de sakkunnigas mening tala övervägande skäl för att den först angivna metoden användes i detta sammanhang. Då det gäller att utbygga en fallsträcka, är det nämligen icke ur fastighetsbildningssynpunkt lämpligt att tillskapa en fastighet som omfattar fallsträckan, eventuellt jämte någon del av stränderna.

Konungens expropriationsmedgivande innebär enligt förslaget ej någon ef-tergift från vattenlagens villkor för utbyggande av strömfallet i annat hänseende

än att exproprianten ej behöver innehava eljest erforderlig rätt till fallet. Exproprianten må således tillgodogöra sig vattenkraften i strömfallet allenast om hinder i övrigt ej möter enligt 2 kap. vattenlagen. Det må även framhållas, att vattendomstolen ej genom expropriationsmedgivandet berövats befogenheten att enligt 2 kap. 38 § pröva, vilket av två eller flera oförenliga företag som bör ha företrädare. Exproprianten har icke bättre rätt i detta hänseende än om han genom vanligt fång förvärvat rätt till vattenkraften i strömfallet.

Exproprianten skall naturligtvis utgiva ersättning för vattenkraften. Denna fråga kommer att behandlas i ett sammanhang i det följande.

När expropriationsrätt medgives, äger Konungen enligt förslaget föreskriva de särskilda villkor som ur allmän synpunkt finnas erforderliga med avseende å vattenkraftens utnyttjande. Bestämmelsen medger ej uppställandet av fiskaliska villkor, såsom vissa avgifter till staten. Ej heller inrymmer den rätt att stadga visst pris för försäljning av den producerade kraften; frågan om krafttaxorna torde icke böra regleras genom speciella föreskrifter för vissa kraftstationer. Med bestämmelsen åsyftas i stället sådana villkor som kunna böra uppställas för att ett vattendrag med därtill hörande regleringsmagasin skall kunna utnyttjas på ett rationellt sätt eller för att strömfallet skall rätt fylla sin uppgift för kraftförsörjningen i landet vid samkörning. Sådana villkor som att kraften skall användas för viss industri avses icke med bestämmelsen. I Norge ha villkor av sistnämnda slag förekommit och visat sig medföra ogynnsamma verkningar, när ändrade förhållanden inträtt.

Om Konungen bestämmer att vattenkraften må utnyttjas allenast under vissa villkor, läser vattendomstolen ha att iakttaga dessa villkor, när den sedermera prövar ansökan om tillstånd att utbygga fallet, på samma sätt som vattendomstolen har att iakttaga särskilda villkor för vattenreglering som Konungen föreskriver enligt 4 kap. 13 § vattenlagen.

Beträffande förfarandet i expropriationsärendet samt vissa andra frågor, som sammanhånga med den föreslagna expropriationsrätten, må anföras följande.

När expropriation ifrågasättes, böra de som råda över vattenkraften i strömfallet erhålla tillfälle att avgiva yttrande över ansökningen. Sakägare som kunna åsamkas skada torde icke behöva höras förrän i målet hos vattendomstolen. Att Kungl. Maj:t i övrigt bör sörja för erforderlig utredning i ärendet, har icke ansetts behöva utskrivas i lagen. De sakkunniga förutsätta sålunda, att yttrande inhämtas från vattenfallsstyrelsen, om ej denna är sökande, samt från kommerskollegium, vattendomstolen och vederbörande länsstyrelse liksom från andra som kunna vara särskilt intresserade. Likaledes torde en sådan sammanslutning av kommunala och enskilda företag som svenska vattenkraftföreningen ävensom svenska elektricitetsverksföreningen böra erhålla tillfälle att yttra sig.

Ägaren av ett större strömfall läser icke gärna kunna vara okunnig om att den tid nalkas då strömfallet bör utbyggas. Han kan därför i tid vidtaga åt-

gärder för att möta ett expropriationsanspråk, om han verkligen har för avsikt att själv utbygga fallet. För att skydda honom mot att bli överrumplad synes likväl lämpligt att i regel giva honom en jämförelsevis lång tid för att inkomma med yttrande, förslagsvis ett år efter det ansökningen delgivits honom. Även om ansökningen skulle innebära en överraskning för honom, kan han under denna tid hinna upprätta projekt för strömfallets utbyggnad. Emellertid torde böra finnas en möjlighet att under extraordinära förhållanden bestämma en kortare tid, enligt förslaget minst tre månader. Därest strömfallets ägare ådagalägger sin avsikt att utan uppskov utbygga fallet på ett ändamålsenligt sätt, skall expropriationsmedgivande ej lämnas, med mindre det kan anses utslutet att ägaren har de ekonomiska resurser som erfordras. Å andra sidan bör ansökningen icke avvisas förrän det visar sig att nämnda avsikt verkligen genomföres av strömfallets ägare. Ansökningen bör alltså, om sökanden så önskar, få vila för att det skall kunna konstateras, att ägaren med all skyndsamhet fullföljer sin tillkännagivna avsikt. Klart är emellertid, att om ägarens uppgifter icke förtjäna tilltro, något hinder att giva expropriationstillstånd icke bör föreligga endast därför att ägaren framvisar ett utbyggnadsprojekt. Om det är bekant, att ägaren innehar en betydande mängd utbyggd vattenkraft, som han icke kan behöva för egen räkning, torde man kunna utgå från att han endast syftar till att vid gynnsamt tillfälle avyttra sådan för honom obehörlig kraft.

Strömfallets ägare bör erhålla tillfälle att taga del jämväl av den utredning som sökanden vill åberopa. Med hänsyn härtill förutsättes i förslaget att erforderlig utredning i ärendet fogats vid ansökningen. Hit höra närmare uppgifter om anledningen till att strömfallet behöver tagas i anspråk samt preliminära kostnadsberäkningar och byggnadsprojekt. I tveksamma fall kan tydligen behövas en mera ingående utredning än eljest. I detta sammanhang må påpekas, att länsstyrelsen enligt 14 kap. 5 § kan medgiva rätt att verkställa undersökningsarbeten på annans mark.

Delgivningen skall enligt förslaget i regel ske på sätt om stämning är stadgat. Delgivningen bör ankomma på sökanden. För att den icke skall bli alltför betungande torde möjlighet böra finnas att från delgivning undanta mera vidlyftiga handlingar. Emellanåt kan det tänkas möta avsevärda svårigheter att avgöra, vem eller vilka som råda över vattenkraften i strömfallet. I sådan händelse må enligt förslaget delgivning i stället ske genom kungörelse i allmänna tidningarna och tidning inom orten. Då rätten till minoritetsandelar ofta kan vara tvistig, torde det vara praktiskt att i regel kungöra ansökningen, även där vanlig delgivning samtidigt äger rum.

Om expropriationsmedgivande lämnas, skall vattendomstolen genast under rättas. Denna bör nämligen veta, att ägaren av strömfallet icke, mot expropriantens bestridande, har rätt att själv utbygga fallet så länge expropriationsmedgivandet gäller.

Enligt 6 § allmänna expropriationslagen må expropriationsrätt ej övergå från innehavaren på annan utan att Konungen medgiver det. Ett motsvarande stadgande har upptagits i förslaget.

Den som erhållit expropriationsrätt bör naturligtvis genomföra sin avsikt att utbygga strömfallet så snart som möjligt. Enligt förslaget har han att inom ett år från det Konungens expropriationsmedgivande meddelades söka tillstånd hos vattendomstolen till utbyggandet. Det torde vara nödvändigt att denna tidrymd står honom till buds för att utföra erforderliga utredningar som böra vara färdiga när ansökningen ingives.

Givetvis ankommer det på exproprianten att fullfölja ansökningen hos vattendomstolen. Skulle ansökningen återkallas eller jämlikt 11 kap. 29 § andra stycket förklaras förfallen, går expropriationsrätten förlorad, såvida ej ny ansökan göres före årets utgång. Det har icke ansetts erforderligt att uttryckligen uttala detta i lagtexten. Däremot utsäges i förslaget, att expropriationsrätten upphör, därest ansökningen om vattendomstolens tillstånd avslås. Även här bör gälla den reservationen, att expropriationsrätten kan bevaras genom ny ansökan före årets utgång. Den som gjort ansökan i god tid bör ju icke genom avslag försättas i sämre läge än den som väntar till slutet av året med sin ansökan. Att erinra om nämnda möjlighet, som knappast någonsin kan tänkas praktiskt stå till buds när vattendomstolens utslag meddelas, har icke funnits behöfligt.

Meddelar vattendomstolen tillstånd till strömfallets utbyggande, har ersättning för vattenkraft, som bestämts i pengar, ansetts böra gäldas relativt snart efter det vattendomstolens utslag vann laga kraft. Enligt 48 § allmänna expropriationslagen skall expropriationsersättning nedsättas hos länsstyrelsen inom nittio dagar från det rättens utslag vunnit laga kraft. I nära anslutning till denna bestämmelse innehåller förslaget, att ersättning som här avses skall ha guldits inom tre månader efter det ersättningen blivit fastställd genom utslag som vunnit laga kraft. Härifrån göres emellertid ett undantag som svarar mot 50 § allmänna expropriationslagen. Enligt undantagsstadgandet gäller, att om strömfallet efter medgivande av ersättningstagaren tagits i besittning utan att ersättningen guldits, expropriationsrätten är bevarad.

Att ersättningen skall ha guldits inom viss tid betyder ej, att den behöver ha utgivits direkt till ägaren av strömfallet. Det vanliga sättet att gälda ersättning enligt 9 kap. vattenlagen är att nedsätta den hos länsstyrelsen. Nu ifrågavarande ersättningsbelopp skall nedsättas hos länsstyrelsen under samma förutsättningar som eljest stadgas i vattenlagen. Vidare må framhållas, att det föreslagna stadgandet icke innebär något undantag från bestämmelserna i nämnda kap. om att ersättning skall gäldas innan arbetet påbörjas m. m.

Bestämmas att ersättning skall utgå medelst kraftöverföring, har vattendomstolen enligt 9 kap. 33 § att bestämma, när överföringen skall börja.

Expropriationsrätten torde böra gå förlorad även för den händelse exproprianten ej utbygger strömfallet inom tid som vattendomstolen bestämmer enligt 11 kap. 63 §. Denna tid må i regel ej bestämmas till mer än tio år. Tydligt är tio år en alldeles för lång tid i ett sådant mål som här avses. De sakkunniga utgå från att vattendomstolen skall utan särskilt stadgande begränsa tiden till vad som är nödvändigt. Exproprianten har möjlighet att begära förlängning av tiden, om det skulle visa sig erforderligt. En sådan för-

längning må dock enligt 2 kap. 22 § medgivas allenast om giltig anledning visas.

Någon särskild bestämmelse om skyldighet att snabbt fullfölja ansökningen hos vattendomstolen har icke upptagits i förslaget. Även i detta hänseende ha de sakkunniga ansett sig kunna utgå från att vattendomstolen tillser, att sökanden icke får tillfälle att förhala målet till men för ägaren av strömfallet.

Om expropriationsmedgivandet förfaller, skall enligt förslaget nytt expropriationsmedgivande med avseende å strömfallet ej utan synnerliga skäl få meddelas inom tio år.

2 kap. 16 §.

Då expropriationsmedgivande enligt den föreslagna 1 kap. 14 § skall avse allenast rätt att tillgodogöra vattenkraft — ej att lösa strömfallet med äganderätt — torde det vara nödvändigt att skapa en möjlighet för exproprianten att taga i anspråk erforderligt utmål med äganderätt, enär eljest strömfallsfastighet kunde komma att saknas. Utmål må enligt 2 kap. 16 § tagas i anspråk, där så oundgängligen erfordras, men stadgandet medgiver icke, att området tages i anspråk med äganderätt. I förslaget upptages ett tillägg till detta stadgande, enligt vilket utmål kan lösas, d. v. s. förvärvas med äganderätt, om strömfallet tages i anspråk jämlikt 1 kap. 14 §.

9 kap. 13, 20, 34 och 48 §§.

Enligt förslaget skall ersättning för den vattenkraft som må tillgodogöras av exproprianten fastställas jämlikt de regler som angivas i 9 kap. vattenlagen.

Här möter först frågan, i vilken omfattning ersättning bör bestämmas att utgå medelst kraftöverföring. När annans vattenkraft må tillgodogöras enligt 2 kap. 5, 6 eller 7 §, skall jämlikt 9 kap. 13 § ersättning för vattenkraften utgå genom tillhandahållande medelst elektrisk eller annan överföring av motsvarande kraftbelopp, såframt och i den mån ej ersättningens utgörande i kraft prövas medföra olägenheter av betydelse för ena eller andra parten. Kostnaden för kraftens tillhandahållande — uttagningskostnaden — skall av ersättningstagaren gäldas antingen kontant eller ock medelst reduktion av kraftbeloppet. För den händelse vattenkraften tagits i anspråk enligt 2 kap. 5 eller 6 §, skall jämlikt 9 kap. 20 § uttagningskostnaden bestämmas sålunda, att den gottgörelse för vattenkraften, som beredes ersättningstagaren genom det efter avdrag av sagda kostnad återstående värdet å den kraft han äger bekomma, kan anses skälig med hänsyn jämväl till den nytta som uppkommer för ersättningsgivaren. Uttagningskostnaden må ej sättas lägre än till den för ersättningsgivaren beräknade kostnaden för tillhandahållande av ersättningstagaren tillkommande kraft å föreskriven plats, utan så är att kraften kunnat uttagas med mindre kostnad genom självständigt bebyggande och utnyttjande av det strömfallet, vars vattenkraft avstås, ej heller högre än till sistnämnda kostnad.

Det förefaller uppenbart, att då annans vattenkraft må tillgodogöras jämlikt den föreslagna nya 14 § i 1 kap., såsom huvudregel ej kan gälla att ersättning skall utgå medelst kraftöverföring. Härigenom skulle syftet med stadgandet kunna förfelas, enär den som innehar strömfallet skulle få det utbyggt på annans risk och själv komma att disponera över kraften på sätt honom lyster. Å andra sidan är det icke lämpligt att göra större avsteg från nu gällande principer än som är nödvändigt.

Stadgandet i 9 kap. 13 § utgår från den situationen att sökanden innehar större delen av vattenkraften och att återstoden är förenad med ett antal fastigheter eller förut befintliga anläggningar (såsom kvarnar o. d.). Befintliga anläggningar, som tillgodogöra vattenkraften i strömfallet, böra naturligtvis få sitt kraftbehov tillgodosett; om dem kan någon tvekan ej råda. Beträffande fastigheterna har lagstiftaren syftat till att de ej böra försämrans genom att vattenkraften går förlorad och att de därför i dennas ställe böra få ett realvärde, nämligen ersättningskraft. Det kan givetvis inträffa, att ersättningskraften överstiger fastighetens behov, och att fastighetens ägare följaktligen kan sälja kraften till annan konsument eller ock mot ersättning låta anläggningens innehavare disponera däröver. För att vinna en begränsning av skyldigheten att leverera ersättningskraft, när expropriationsmedgivande lämnats, synes man lämpligen kunna inskränka skyldigheten att tillhandahålla kraft till vad som motsvarar vederbörande fastighets behov. Härigenom tillvaratages synpunkten, att fastigheten bör erhålla ersättning i form av ett realvärde. Givetvis åsyftas ej med bestämmelsen, att vattendomstolen skall behöva i detalj undersöka hur stor kvantitet ersättningskraft som tarvas. Det är tillfyllest att göra en tämligen summarisk uppskattning av behovet, därvid även viss hänsyn skall tagas till framtida ökning av behovet, och någon uppdelning av ersättningen i kraft och pengar, när fastighetens andel i strömfallet totalt är ringa, torde icke erfordras. Här må även erinras att den som förvärvar vattenkraft ej sällan utfäster sig att leverera frikraft som vederlag. Vid bestämmande av viss fastighets behov av ersättningskraft bör hänsyn tagas även till en dylik utfästelse.

Ersättningskraft torde böra utgå även under vissa andra omständigheter. Det kan förekomma, att ägaren av det strömfall, som är föremål för expropriation, innehar det i syfte att trygga kraftbehovet för viss anläggning, ehuru behovet ej är av den omfattning att det ansetts böra utgöra hinder för expropriation. Ligger anläggningen på den fastighet, till vilken vattenkraften hört, skall redan enligt den förut föreslagna bestämmelsen ersättning utgå medelst kraftöverföring. Denna regel täcker emellertid icke den situationen, att anläggningen är belägen på annat håll och att ersättningstagaren sålunda behöver överföra ersättningskraften från nyssnämnda fastighet till anläggningen. En sådan överföring kan ske på två sätt. Antingen kan ersättningstagaren tänkas använda egen ledning för kraftöverföringen eller också kan han träffa avtal med någon som har användbar ledning om rätt att överföra kraften på denna.

För att ersättning skall utdömas att utgå genom kraftöverföring i sådana

fall som sist nämnts bör enligt de sakkunnigas mening visas, att ersättningsstagaren äger att överföra vattenkraften på något av angivna sätt. Om framdragande av ny ledning erfordras, bör han alltså styrka, att Kungl. Maj:t enligt 1902 års lag om elektriska anläggningar lämnat tillstånd därtill. Som förut nämnts kräves enligt denna lag koncession för framdragande av högspänningsledning. Vid meddelande av koncession bör enligt vad i lagen stadgas beaktas, om behov av ledningen finnes och om den är förenlig med planmässig elektrifiering. Det ankommer sålunda på Kungl. Maj:t att pröva, huruvida det är lämpligt att meddela tillstånd till framdragande av ledningen. I allmänhet är det naturligtvis icke lämpligt att särskilda ledningar byggas för långväga överföring av mindre kraftbelopp. Om fördenskull koncession vägras, återstår möjligheten att överföra kraftbeloppet på annans ledning. Någon skyldighet för en ledningsägare att överföra ett kraftbelopp, som tillkommer ersättningstagaren, föreligger icke. Överföringen kan ofta vara förenad med avsevärda olägenheter för ledningsägaren. Om ersättningstagaren emellertid skulle ha träffat avtal om rätt att få använda sig av viss ledning, vars ägare funnit detta utan olägenhet kunna ske, bör ett sådant avtal kunna åberopas, när det gäller att bestämma huruvida ersättning skall utgå medelst kraftöverföring eller ej.

I detta sammanhang må framhållas, att ersättningstagaren bör erhålla möjlighet att inhämta Kungl. Maj:ts tillstånd innan ersättningsfrågan definitivt avgöres.

Vad nu sagts om beaktande av kraftbehovet för viss anläggning har även tillämpning, när vattenkraften varit avsedd för viss ort. Visserligen torde ett sådant allmänt behov komma att så gott som undantagslöst beaktas redan i samband med prövning av frågan om expropriation, därvid oftast ett samgående lärer komma att anordnas i lämplig form. Det torde emellertid icke fördenskull vara skäl att avstå från den garanti som bestämmelserna om ersättningskraft kunna erbjuda även för tillgodoseendet av viss orts behov. Enligt förslaget skall därför ersättning utgå i form av ersättningskraft jämväl om vattenkraften varit avsedd för viss ort, till vilken ersättningstagaren är berättigad att överföra kraftbelopp som tillerkännes honom, och orten i fråga kan anses hava behov av kraften.

Man kan tänka sig, att behovet icke är aktuellt för dagen men att det kan med tämligen stor visshet förutses komma att föreligga efter viss tid. Det kunde möjligen komma i fråga att, när detta finnes vara förhållandet, fastställa ersättning dels i pengar för tiden intill dess ersättningstagarens behov av kraft blir aktuellt dels ock i kraft för tiden därefter. Detta synes dock icke stå i överensstämmelse med vattenlagens bestämmelser om ersättningskraft (jfr t. ex. 9 kap. 33 § andra stycket). De sakkunniga anse sig icke heller kunna förorda någon ändring i denna del. Man torde alltså böra bedöma, huruvida kraftbehovet verkligen kan anses styrkt, och i så fall utdöma ersättning i kraft att utgå från vanlig tidpunkt. Det blir sedan ersättningstagarens sak att nyttiggöra kraften.

Enligt förslaget skall ersättning icke obligatoriskt utgå medelst kraft-

överföring under angivna förutsättningar. Det skall nämligen föreligga möjlighet att, liksom enligt huvudstadgandet i 9 kap. 13 §, göra undantag, såframt och i den mån ersättningens utgörande i kraft prövas medföra olägenheter av betydelse för ena eller andra parten. Detta innebär bl. a. att ersättningstagaren kan påkalla ersättning i pengar, om det skulle bereda honom avsevärd olägenhet att mottaga ersättningskraft. Från ersättningsgivarens synpunkt må framhållas, att om ersättningstagaren efter det Konungens förordnande enligt 1 kap. 14 § meddelats förvärvat vattenkraft i strömfallet i syfte att erhålla ersättningskraft t. ex. för viss anläggning, ett yrkande därom i regel bör kunna ogillas med hänsyn till nu ifrågavarande bestämmelse.

Enligt förslaget till ändring av 20 § skall vad i denna paragraf stadgas om uttagningskostnad i tillämpliga delar gälla jämväl beträffande ersättning för vattenkraft på grund av stadgandet i 1 kap. 14 §.

Stadgandet i 34 § har kompletterats så att vad där sägs om ställande av säkerhet, när tillgodogjord vattenkraft avstås, skall gälla jämväl när 1 kap. 14 § tillämpats.

Av det anförda torde följa, att större delen av den vattenkraft, som exproprianten får tillgodogöra, kommer att ersättas med pengar. Beträffande ersättningens beräkning må framhållas följande.

Enligt 9 kap. 11 § sista stycket vattenlagen gäller, som förut nämnts, att ersättning för vattenkraft, som icke är tillgodogjord vid befintlig anläggning, skall bestämmas med hänsyn till värdet av vattenkraften i tillgodogjort skick. En beräkning av utbyggnadskostnaden förutsättes alltså. Vidare bör uppmärksammas stadgandet i 9 kap. 10 § andra stycket, att vid beräkning av vattenkraften hänsyn skall tagas till mera betydande växlingar i vattenföringen.

Vattenlagens regler om ersättning för vattenkraft åsyfta att denna ersättning skall fastställas med ledning av de förutnämnda faktorer som inverka på kraftens värdering. Här må särskilt framhållas vissa synpunkter som torde böra beaktas vid ersättnings bestämmande.

Enligt de sakkunnigas mening måste vid bestämmande av ersättning skälig hänsyn tagas till möjligheten att verkställa icke blott korttidsreglering utan även årsreglering. Vattendomstolen kan emellertid icke vara skyldig att i detalj beräkna vilken reglering som i gynnsammaste fall kan tänkas äga rum i vattendraget. Detta torde för övrigt ofta vara ogörligt. Man kan icke heller på förhand veta, hur stora omkostnader regleringen kommer att draga och hur stor det aktuella strömfallets andel däri blir.

Även om en sådan expropriationsrätt införes som här föreslagits torde staten och andra större kraftproducenter alltjämt komma att söka förvärva vattenkraft på frivillighetens väg. De priser som därvid betalas kunna icke undgå att inverka på ersättningsfrågan. Emellertid får den omständigheten, att eventuellt en viss intressent en eller flera gånger köpt vattenkraft dyrt, naturligtvis icke föranleda, att den som anlitar expropriationsvägen för att ej behöva överbetala vattenkraften, får utgiva ersättning efter dyra normer.

Vad angår taxeringsvärdena på naturkraften vilja de sakkunniga framhålla, att dessa icke alltid utgöra någon tillförlitlig måttstock för bedömning av ett strömfalls värde.

Såsom de sakkunniga tidigare framhållit, är ett strömfalls nuvärde i hög grad beroende av den tidpunkt, då det skall utbyggas. Den föreslagna expropriationsrätten utgår från att utbyggandet är aktuellt. Eljest kan expropriation enligt förslaget ej medgivas. Någon särskild reduktion av fallvärdet med hänsyn till tiden torde därför erfordras endast om strömfallets utbyggande kräver väsentligt längre tid än vanligt.

Den som utbygger strömfallet kommer att ikläda sig all risk för företaget. Det torde i princip vara tydligt, att ersättningen för strömfallet icke bör bestämmas högre än att erforderlig marginal finnes för normal vinst och företagarens risk. Detta överensstämmer ju också med den prisbildning som äger rum vid frivilliga förvärv. Särskilt om strömfallet innehaves av någon, som över huvud ej har för avsikt att själv utbygga fallet, vore det uppenbart orimligt, om en sådan marginal ej skulle lämnas vid ersättningens bestämmande.

Den föreslagna expropriationsrätten gäller all vattenkraft i strömfallet — ej blott den majoritet som eventuellt är samlad på en hand. Sedan majoritet åstadkommits för en intressent, anses vanligen minoriteten proportionsvis mindre värd. Vid tillämpning av bestämmelserna i 9 kap. 20 § om ersättningskraft torde också ersättning till den, som innehar allenast en mindre del av ett strömfall, bestämmas lägre än till vad som procentuellt skulle belöpa på honom. Detta gäller dock ej, om kostnaden för att utbygga hans del för sig icke är proportionsvis större än kostnaden för ett gemensamt utbyggande av hela strömfallet. Ersättning för ett visst strömfall kan därför icke alltid fördelas enbart efter varje delägars procentuella andel i strömfallet.

Slutligen må nämnas, att den förut föreslagna ändringen av 2 kap. 16 § påkallar en följdändring i 9 kap. 48 § av rent redaktionell innebörd.

§ Förslag till lag om ändring i vissa delar av kommunalskattelagen.

Enligt 35 § kommunalskattelagen räknas till intäkt av tillfällig förvärvsverksamhet vinst å icke yrkesmässig avyttring av fast eller lös egendom (realisationsvinst). Förutsättning för att vinsten skall betraktas såsom inkomst är, att egendomen förvärvats genom köp, byte eller därmed jämförligt fång. Vidare skall egendomen ha varit i den skattskyldiges ägo, om det är fastighet, under mindre än tio år och eljest under mindre än fem år.

Till »jämförligt fång» anses vara att hänföra jämväl expropriation. Där emot äro bestämmelserna icke tillämpliga, när den avyttrade egendomen förvärvats genom giftorätt, arv, testamente eller gåva.

Till »avyttring» hänföres likaledes, att egendomen tages i anspråk genom expropriationsförfarande. Under avyttring måste vidare anses höra icke blott överlåtelse av egendom utan även upplåtelse av servitutsrätt, varigenom upplåtaren avhändes en tillgång, t. ex. vattenkraft. Av vad nu sagts följer, att om strömfall tages i anspråk enligt de i 1 kap. 14 § vattenlagen föreslagna bestämmelserna, föreligger avyttring som kan bli föremål för beskattning enligt vad om realisationsvinst är stadgat.

I anvisningarna till 36 § kommunalskattelagen stadgas, att vid beräkning av realisationsvinst upptages såsom intäkt vad som erhållits för den avyttrade egendomen. Avdrag får ske för alla omkostnader för förvärvet och avyttringen, således för erlagd köpeskilling, för vad som nedlagts på förbättring av egendomen, för inköps- och försäljningsprovision, för stämpelkostnader m. m. Har den skattskyldige tidigare fått åtnjuta avdrag för värdeminskning av den avyttrade egendomen eller dylikt, skall å andra sidan, i den mån ej vad som vid avyttringen återbekommit av de avskrivna beloppen inräknas i intäkt av rörelse, omkostnadsbeloppet minskas med detta avdrag. Vidare får vid vinstberäkningen den skattskyldige åtnjuta avdrag för under beskattningsåret utbetalda förvaltningskostnader och räntor, därest dessa ej böra hänföras till annan förvärvskälla. — Enligt 36 § kommunalskattelagen må från bruttointäkten av tillfällig förvärvsverksamhet avdragas bl. a. förlust som uppkommit i förvärvskällan. För att avdrag skall få ske för förlust å icke yrkesmässig avyttring av fast eller lös egendom erfordras enligt anvisningarna till paragrafen, att förlusten under beskattningsåret uppkommit genom avyttring av fast eller lös egendom, som förvärvats genom köp, byte eller därmed jämförligt fång och varit i säljarens ägo, om det är fastighet, under mindre än tio år och eljest under mindre än fem år. Realisationsförlust beräknas efter samma grunder som gälla för beräkning av realisationsvinst.

Av förarbetena till de nuvarande bestämmelserna om realisationsvinst framgår, att de innebära en kompromiss mellan olika synpunkter. Å ena sidan har man velat beskatta transaktioner i spekulationssyfte. Å andra sidan har man, oberoende av vad som kan anses styrkt om avsikten, önskat lägga under beskattning vinster som inhöstas inom en viss tidrymd. Den senare tanken har till formen segrat men bakom tidsbegränsningen ligger att man i allmänhet ansett sig kunna presumera spekulativt syfte, när tiden mellan förvärv och avyttring ej är för lång.

Förvärv och avyttring av vattenkraft kunna oftare än förhållandet är med annan fast egendom ha spekulativt syfte, även om ganska lång tid förflutit mellan förvärvet och avyttringen. Det ligger nämligen i sakens natur, att vattenkraft lättast kan förvärvas till billigt pris, när lång tid kan väntas förflyta innan utbyggnad äger rum, samt att den kan säljas till högt pris först när utbyggnad är förestående. Den nu gällande tidrymden beträffande fastighet — tio år — torde därför vara knappt tilltagen, när det gäller att beskatta realisationsvinst genom avyttring av vattenkraft.

I förslaget till ändring av 35 § kommunalskattelagen har nämnda tidrymd

i fråga om strömfall eller rättighet till vattenkraft utsträckts till trettio år. Det kan naturligtvis vara föremål för delade meningar, huruvida man bör utsträcka tiden så långt. De sakkunniga tro för sin del, att spekulativa förvärv på längre sikt än ca femton år hittills knappast ha förekommit. Det kan nämligen ställa sig ganska dyrbart att under lång tid svara för räntor å köpeskillingen och skatter för strömfallet utan att njuta någon avkastning därav. Överhuvud är en period på ända till trettio år så lång, att det är ganska svårt att överblicka vad som därunder kan hända. Trots detta ha de sakkunniga för att vara säkra på åsyftad verkan icke velat sätta tiden kortare. För att motverka obilliga följder upptager förslaget emellertid en särskild bestämmelse om beräkning av realisationsvinsten, till vilken de sakkunniga återkomma i det följande.

Liksom fast egendom kan avyttras jämte lös egendom kan strömfall eller rättighet till vattenkraft avyttras jämte annan egendom. I princip skall i så fall en uppdelning ske, om beskattning av realisationsvinst skall äga rum allenast på grund av den nyss föreslagna bestämmelsen om vattenkraft. Denna princip torde emellertid icke lämpligen alltid böra upprätthållas, om rätt till vattenkraft avyttras jämte den fastighet till vilken vattenrätten hör. Enligt förslaget skall den särskilda bestämmelsen om en trettioårstid beträffande vattenkraft gälla allenast, om fastighetens värde *huvudsakligen* består i vattenkraft. Någon större svårighet att fastställa, om så är förhållandet, torde icke föreligga. Närmast åsyftas fastigheter, som bestå i utmål med strömfall eller som särskilt avstyckats i samband med avyttringen av vattenrätten. Emellertid omfattar bestämmelsen även avyttringar, där vattenkraftens värde eljest kommit att överväga fastighetens värde i övrigt. I sådan händelse skall frågan, om realisationsvinst föreligger, bedömas med hänsyn till vad som bekommit för vattenkraften jämte fastigheten i övrigt. Detta kan naturligtvis tänkas medföra, att säljaren blir strängare behandlad än eljest, men det kan även föranleda en motsatt utgång. För att vinna en behövlig förenkling torde man böra taga dessa konsekvenser.

Såsom nyss nämnts kan den föreslagna utsträckningen av den tid, inom vilken förvärv och avyttring av vattenkraft skola ha ägt rum för att realisationsvinst skall kunna beskattas, tänkas medföra obilliga verkningar. Säljaren kan under avsevärd tid ha betalt skatter för egendomen utan att ha haft någon avkastning därav. Även de ränteförluster han haft under den gångna tiden torde böra skänkas beaktande, då bestämmelserna ju bliva tillämpliga även när något spekulationssyfte ej kan påvisas. För att i görlig mån tillgodose dessa synpunkter upptager förslaget till ändring av anvisningarna till 36 § en undantagsbestämmelse. Enligt denna äger säljaren välja mellan att från det genom avyttringen bekomna vederlaget göra avdrag *antingen* i vanlig ordning för den köpeskillning, han själv erlagt, jämte övriga omkostnader för hans förvärv och avyttringen *eller* ock med dels egendomens värde tio år före avyttringen dels ock omkostnader som nedlagts på egendomen under de senaste tio åren. Denna valrätt skall finnas endast när avyttringen sker efter minst tio år. Äger avyttringen rum tidigare, skall alltså realisa-

tionsvinsten beräknas på vanligt sätt, vare sig detta är oförmånligare eller gynnsammare för säljaren.

Såsom egendomens värde tio år före avyttringen anses i regel enligt förslaget dess taxeringsvärde vid nämnda tidpunkt. Man kan emellertid tänka sig, att ägaren själv medverkat till att taxeringsvärdet blivit för högt. För att icke möjlighet skall beredas att på denna väg undgå realisationsvinstbeskattning ger förslaget befogenhet för taxeringsmyndighet att reducera ifrågavarande värde, om särskild anledning därtill förekommer.

Av praktisk betydelse vid tillämpning av reglerna om realisationsvinst på avyttring av vattenkraft är, hur det skall förfaras när säljaren förbehållit sig rätt till viss kraftleverans. Enligt uppgift har det bedömts på olika sätt, när säljare vid avyttring av egendom betingar sig viss rätt till egendomen eller gentemot köparen, antingen i stället för eller ock vid sidan av kontant köpeskilling. Spörsmålet gäller, huruvida säljaren skall anses ha undantagit viss del av den egendom han innehade eller om den rätt han betingat sig skall anses såsom vederlag vid avyttringen.

I de fall, då undantag från avyttringen skall anses föreligga, bör vid beräkning av realisationsvinst iakttagas, att en reduktion måste äga rum även av det belopp som skall anses motsvara kostnaderna för säljarens förvärv av egendomen.

I de fall åter, då undantag från avyttringen ej skall anses föreligga, skall värdet av den förbehållna förmånen i princip räknas som vederlag. Denna princip torde emellertid ej kunna upprätthållas fullt ut, enär den skulle leda till dubbelbeskattning. Här bör erinras om s. k. undantagsförmåner av fastighet, vilka vanligen skola utgå under säljarens livstid och skola oavkortade beskattas såsom inkomst. Det är icke möjligt att både upptaga kapitalvärdet av undantagsförmånerna såsom vederlag vid beräkning av realisationsvinst och sedermera beskatta det årliga värdet av förmånerna oavkortat såsom inkomst. Då det icke torde komma i fråga att reducera det årliga värde, som nu inkomstbeskattas, genom att uppdelas det i vad som motsvarar konsumtion av kapitalvärdet och avkastning, torde man få avstå från att vid beskattning av realisationsvinst upptaga värdet av undantagsförmånerna såsom vederlag vid avyttringen. Man lär få räkna med att samma förfaringsätt får tillämpas i andra likartade fall. Där en sådan uppdelning vid den årliga beskattningen av en tidsbegränsad förmån ej anses böra äga rum, bör ej heller kapitalvärdet av förmånen upptagas såsom vederlag vid beräkning av realisationsvinst.

Vid avyttring av vattenkraft förekommer ej sällan, att förbehåll göres om rätt till frikraft eller eventuellt rätt till kraft mot visst billigt pris. Detta gäller såväl avyttring av små falldelar som försäljning av hela strömfall eller majoriteten därav. Det förefaller som om syftet med förbehållet emellanåt varit att undvika beskattning av realisationsvinst. I ett den 2 oktober 1942 av regeringsrätten avgjort mål har emellertid förklarats, att kapitalvärdet av rätt till frikraft, som säljaren förbehållit sig vid försäljning av strand och flodområde med vattenkraft, skall upptagas såsom vederlag vid

avyttringen. Kraften skulle enligt avtalet utgå till ägaren av den fastighet, från vilken försäljningen skedde. Oaktat detta prejudikat nu föreligger, har det ansetts önskvärt att på denna punkt införa ett förtydligande i författningstexten. De sakkunniga vilja nämligen tillmäta ganska stor betydelse åt den omständigheten, att lagens innebörd blir klargjord för allmänheten som icke äger närmare kännedom om prejudikaten. Materiellt sett måste det anses välgrundat, att när outbyggd kraft överlåtes mot frikraft, värdet av frikraften anses såsom ett beskattningsbart vederlag likaväl som ersättning i pengar.

Enligt förslaget skall fördenskull i anvisningarna till 36 § införas ett nytt stycke under punkt 1. Enligt detta stycke skall, om egendom avyttrats med förbehåll om rätt till viss periodisk prestation, kapitalvärdet därav anses såsom vederlag vid avyttringen, därest ej rättigheten avser undantagsförmåner, som omförmålas i 22 § kommunalskattelagen, eller därmed jämförliga förmåner. Bestämmelsen är som synes ej inskränkt till rätt att erhålla kraft. Likgiltigt är, om prestationen först några år skall utgå i en form, t. ex. pengar, och därefter i annan form, såsom kraftleverans.

Det angivna undantaget från bestämmelsen avser sådana tidsbegränsade förmåner som enligt vad förut sagts böra årligen beskattas oavkortade såsom inkomst. Om rätt till frikraft skulle ha förbehållits, torde dess kapitalvärde böra beräknas såsom vederlag vid avyttringen, även om frikraft skulle utgå endast under viss begränsad tid, eller om prestationens fullgörande skall påbörjas först viss tid efter avyttringen.

Införes i anvisningarna till 36 § stadgande, att om egendom avyttrats med förbehåll om rätt till viss periodisk prestation, kapitalvärdet därav skall anses såsom vederlag vid avyttringen, där ej rättigheten avser undantagsförmåner, som omförmålas i 22 §, eller därmed jämförliga förmåner, torde ett likalydande stadgande böra införas i anvisningarna till 28 § om beräkning av intäkt av rörelse. Tydligt kan för denna beräkning vara av betydelse, huruvida förbehållen rättighet skall anses såsom vederlag eller icke.

Det är även nödvändigt att beakta bestämmelserna om beräkning av realisationsförlust under punkt 2 i anvisningarna till 36 §. För att förlust å icke yrkesmässig avyttring av fast eller lös egendom skall få avdragas erfordras, att förlusten under beskattningsåret uppkommit genom avyttring av fast eller lös egendom som förvärvats genom köp eller byte eller därmed jämförligt fång och varit i säljarens ägo, om det är fastighet, under mindre än tio år och eljest under mindre än fem år. Denna bestämmelse har ansetts böra undergå samma ändring beträffande tiderna som motsvarande stadgande beträffande realisationsvinst. Någon praktisk betydelse har dock näppeligen den ökade möjlighet till avdrag för realisationsförlust som detta innebär.

För närvarande stadgas ytterligare bl. a., att realisationsförlust beräknas efter samma regler som gälla för beräkning av realisationsvinst. Från denna bestämmelse har ansetts böra stadgas ett undantag med tanke på den särskilda föreskrift som föreslagits om beräkningen av kostnaderna för för-

värvet och avyttringen, när vattenkraft avyttras efter minst tio år. Säljaren har ju där fått en möjlighet att beräkna realisationsvinsten efter en alternativ regel, nämligen efter värdet tio år före avyttringen. Någon motsvarighet till ett sådant alternativ torde icke vara påkallat, när det gäller beräkning av realisationsförlust.

Mot de föreslagna ändringarna i reglerna om realisationsvinstbeskattning kan möjligen anföras, att dessa regler kunna sägas vara i behov av omarbeting även i andra hänseenden än här äro i fråga. De sakkunniga vilja icke underlåta att framhålla, att reglerna om beskattning av vinst vid avyttring av *fast* egendom icke torde ha tillämpats, när avyttring äger rum av en aktiepost i ett bolag eller av andelar i en förening som äger sådan egendom. Detta spörsmål är så vittutseende att det icke ansetts kunna upptagas i detta sammanhang. Det må även nämnas, att det av vissa skäl måhända kunde vara lämpligare att beskatta avyttring av vattenkraft enligt särskilda från realisationsvinstbeskattningen fristående regler. De sakkunniga ha dock icke för sin del ansett sig böra väcka förslag härom, då en nöjaktig reglering synes kunna vinnas utan införande av någon principiell nyhet.

Vad till sist angår ikraftträdandet kunde det ifrågasättas att göra undantag, om egendomen innehafts tio år dessförrinnan. Detta skulle emellertid innebära, att de nya bestämmelserna ej skulle träda fullt i kraft förrän efter tjugu år. I själva verket torde den alternativa grund för beräkning av realisationsvinster, som de sakkunniga föreslagit, medföra, att skälen för ett sådant undantag som nu ifrågasatts icke äro tungt vägande. Något dylikt undantag har därför icke upptagits.

Sammanfattning.

De sakkunniga ha i det föregående föreslagit dels ändring av vattenlagen dels ock ändring i kommunalskattelagen.

Genom ändringen i vattenlagen har i denna lag införts en *expropriations* rätt som ger möjlighet att under vissa särskilda förutsättningar mot ersättning framtaga en strömfallsägare hans vattenkraft. Förutsättningar för expropriationsmedgivande är enligt förslaget, att det för planmässigt utnyttjande av tillgänglig vattenkraft finnes erforderligt, att visst strömfall utbygges, och att det ej kan antagas, att den som råder över strömfallet själv kommer att utan avsevärt dröjsmål utbygga det på ändamålsenligt sätt. I fråga om strömfall, däri kronan äger del, skall dock expropriationsmedgivande såvitt angår kronans andel kunna meddelas allenast med riksdagens samtycke. Expropriationsmedgivande lämnas av Konungen och må givas kronan, kommun eller annan, som är beredd att utan dröjsmål utbygga fallet. Den som erhållit sådant medgivande är enligt förslaget berättigad att tillgodogöra vattenkraften i strömfallet, där ej hinder enligt bestämmelserna om byggande i vatten eljest möter. Expropriationsmedgivande må ej utan Konungens tillstånd överlåtas på annan.

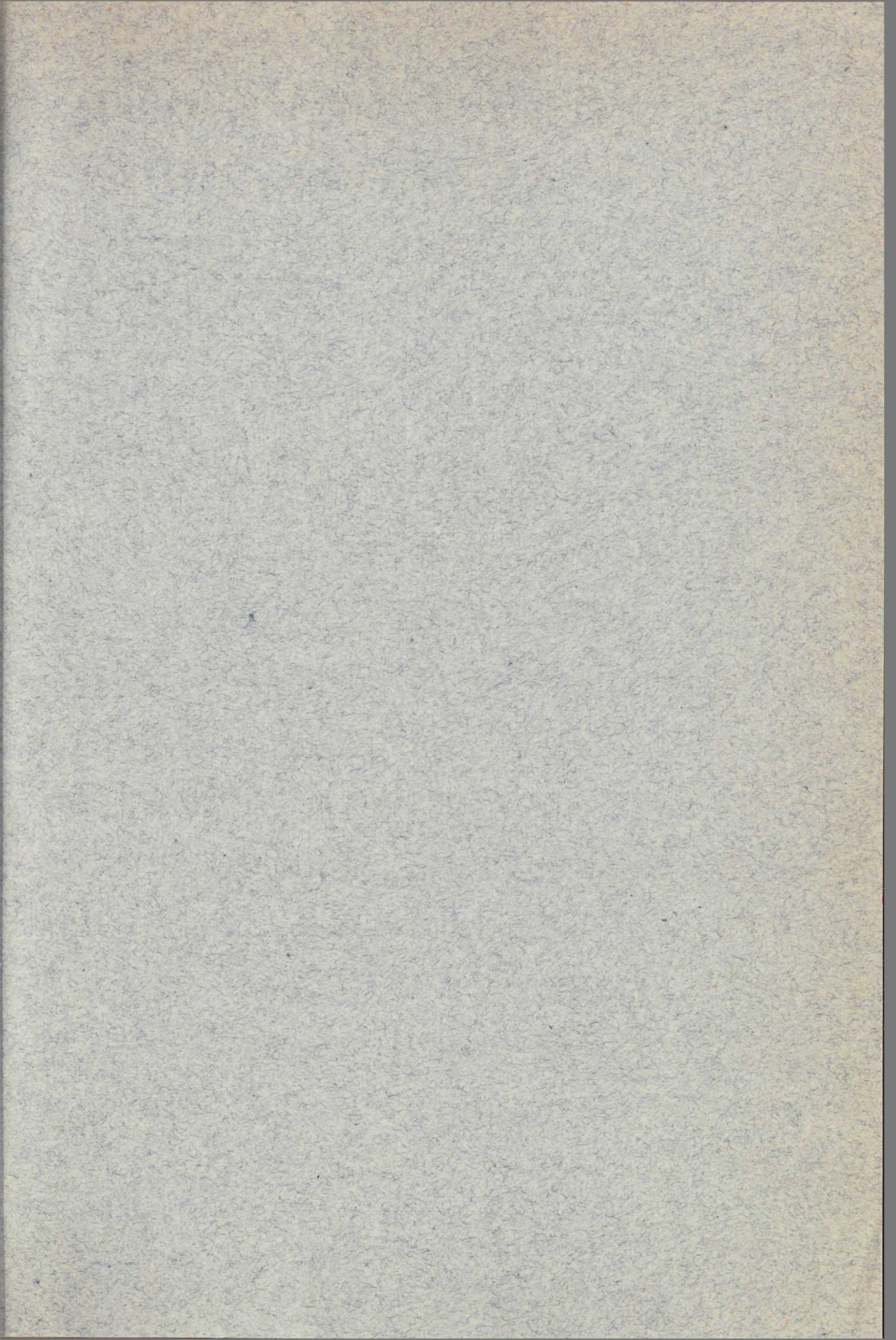
Ersättning för vattenkraft som tillgodogöres på grund av expropriationsmedgivandet skall endast i begränsad utsträckning utgå i form av ersättningskraft, nämligen om den fastighet, till vilken vattenkraften hört, har behov av ersättningskraft eller om ersättningstagaren är berättigad att överföra ersättningskraft till anläggning eller ort, för vilken vattenkraften varit avsedd och som är i behov därav. I övrigt skall ersättning utgå i pengar.

Förslaget om ändring i vattenlagen innehåller i övrigt bl. a. vissa bestämmelser om förfarandet i expropriationsärendet.

Ändringen i kommunalskattelagen innebär skärpning av reglerna om beskattning av realisationsvinst. Sålunda skall vinst beskattas vid avyttring av fast egendom, vars värde huvudsakligen består i vattenkraft, eller av rättighet till vattenkraft, om egendomen förvärvats genom köp, byte eller därmed jämförligt fång och varit i den skattskyldiges ägo under mindre än *trettio* år. Enligt gällande lag är den som innehaft fast egendom tio år ej underkastad dylik beskattning. Vidare stadgas ytterligare uttryckligen, att om egendom avyttrats med förbehåll om rätt till viss periodisk prestation, kapitalvärdet därav skall anses såsom vederlag vid avyttringen, där ej rättigheten avser s. k. undantagsförmåner eller därmed jämförliga förmåner. Härjämte meddelas vissa ändrade föreskrifter om beräkning av realisationsvinst och realisationsförlust.

Erklärung für alle, die das Buch lesen
wollen, dass ich nicht für die
Inhaltlichkeit der Aussagen
verantwortlich bin, sondern nur
für die Form der Darstellung.
Die Verantwortung für die
Richtigkeit der Aussagen
trägt der Verfasser.
Ich habe mich bemüht,
die Darstellung so klar
und verständlich wie
möglich zu gestalten.
Für alle Fragen und
Anmerkungen bin ich
gerne bereit, zu
sprechen.

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

Statens offentliga utredningar 1943

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättsskipning. Fångvård.

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

Flyttningersättningssakkunniga. Betänkande med förslag till författningar ang. ersättning för flyttningsskostnad. [2]
Utredning och förslag ang. pappersformaten inom statsförvaltningen. [6]

Kommunalförvaltning.

1940 års civila byggnadsutredning. Betänkande 1. Förslag till ändringar i Kungl. Maj:ts byggnadsstadga samt till föreskrifter rörande planläggning och utförande av byggnad för vissa vårdanstalter och folkandepolikliniker. [10]

Statens och kommunernas finansväsen.

1941 års familjebeskattnings-sakkunniga. Betänkande med förslag till ändrade grunder för familjebeskattningen. [3]
Besparingsberedningens slututlåtande. [13]

Politi.

Utredning rörande polismäns anslutning till politiska ytterlighetsriktningar m. m. [5]

Nationalekonomi och socialpolitik.

Betänkande ang. levnadskostnadsindex. [8]
Utredning och förslag ang. statsbidrag till daghem och lekskolor m. m. [9]

Hälsa- och sjukvård.

Allmänt näringsväsen.

Fast egendom. Jordbruk med binärningar.

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Utredning rörande skogsnäringsens ekonomiska läge med förslag till åtgärder för höjande av näringsens bärkraft. 3. Skogsbrukets transportfrågor: Vägar och järnvägar. [4]
Betänkande ang. åtgärder mot spekulation i vattenkraft. [14]

Industri.

Utredning rörande den tekniskt-vetenskapliga forskningens ordnande. 4. Förslag till åtgärder för textilforskningens ordnande. [11]

Handel och sjöfart.

Kommunikationsväsen.

Betänkande med författnings- och organisationsförslag för genomförande av ett förstatligande av den allmänna väghållningen på landet m. m. [1]

Bank-, kredit- och penningväsen.

Försäkringsväsen.

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen. Andlig odling i övrigt.

1940 års skolutrednings betänkanden och utredningar. Bilaga 1. Hygieniska förutsättningar för skolarbetet. [7]

Försvarsväsen.

Betänkande med förslag till statliga åtgärder för stödande av den privata motorlösa flygningens och motdelflygningens utveckling. [12]

Utrikes ärenden. Internationell rätt.